

RODIČOVSKÉ SKUPINY NA PODPORU RODIČOVSKÝCH DOVEDNOSTÍ

ZÁVĚREČNÁ EVALUAČNÍ ZPRÁVA

tým SCHOLA EMPIRICA z.s.

Martina Koutná, Egle Havrdová, Zdena Honsová Filípková,
Marek Pour, Jan Netík

30. 6. 2022

**SCHOLA
EMPIRICA**

O evaluační zprávě

Zpráva nabízí pohled na výsledky dvouletého projektu podpory rodičovských dovedností ohrožených rodin s malými dětmi optikou kvalitativní a kvantitativní evaluace. Vychází ze čtyř realizovaných vln kvantitativního měření mezi rodiči a jejich dětmi, z kazuistik podpořených rodin, záznamů o průběhu rodičovských setkání, z fokusních skupin se zapojenými sociálními pracovníky, záznamů z intervizních a supervizních setkání se sociálními pracovníky a z analýzy založené na průběžně vedené dokumentaci celé intervence.

Financování

Projekt, reg. č. CZ.03.2.X/0.0/0.0/17_076/0011464, "Rodičovské skupiny jako nástroj podpory rodičovských dovedností u rodin ze sociálně znevýhodněného a kulturně odlišného prostředí" byl realizován v rámci výzvy č. č. 03_17_076 Podpora inovativních služeb pro ohrožené děti a rodiny, podpořen v rámci operačního programu Zaměstnanost z Evropských strukturálních a investičních fondů a ze státního rozpočtu České republiky (MPSV).

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

KONTEXT: ZÁKLADNÍ PŘEHLED O PROJEKTU

Rodičovské skupiny jako inovativní služba poskytovaná sociálními pracovníky	5
Intervenční nástroj	5
Metafora stavění domu podpory	6
Témata pozitivního rodičovství aneb kroky podpory odpovídající 12 setkáním	6
Nároky programu na dovednosti sociálních pracovníků	6
Průběh realizace projektu	7

ZÁKLADNÍ INFORMACE K EVALUACI

Cíle evaluace	8
Typ evaluace	8
Evaluační plán	8
Realizace evaluace	9
Průběh sběru dat	9
Nástroje evaluace	10
Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ)	10
Dotazník Parenting Young Children (PARYC)	11
Fidelity checklist	11
Kazuistiky	11
Fokusní skupiny	11
Metody zpracování kvantitativních dat	12
Teorie odpovědi na položku (Item Response Theory, IRT)	12
Lineární model se smíšenými efekty (Linear Mixed Model; LMM)	12
Popis výzkumného souboru	13

VÝSLEDKY EVALUACE

Výsledky měření pomocí nástroje PARYC	15
Výsledky měření pomocí nástroje SDQ	16
Disciplína a trestání	17
Výchozí stav trestání	17
Vývoj trestání v čase	18
Situace v rodinách před zapojením, v průběhu a po skončení projektu z pohledu kvalitativní evaluace	21
Azylový dům pro ženy a matky s dětmi, O.p.s. – Vsetín	22
Výchozí stav zapojených rodin	22
Cíle spolupráce	22
Průběh spolupráce	23
Situace v rodinách v době ukončení programu	23
Kazuistika 1	23
Azylový dům pro ženy a matky s dětmi, O.p.s. – Zlín	24
Výchozí stav zapojených rodin	24
Průběh spolupráce	24
Situace v rodinách v době ukončení programu	24
Kazuistika 2	25
Charita Roudnice nad Labem	26
Výchozí stav zapojených rodin	26
Průběh spolupráce	26
Situace v rodinách v době ukončení programu	26
Kazuistika 3	27
Romano jasnica z.s.	28
Výchozí stav zapojených rodin	28
Cíle spolupráce	28
Průběh spolupráce	28
Situace v rodinách v době ukončení programu	29
Kazuistika 4	29

Hodnocení dopadu perspektivou sociálních pracovníků	30
Očekávání a motivace před zahájením intervencí	30
Postoje/Osobní zkušenost s programem	30
Silné stránky	30
Slabé stránky	31
Hodnocení práce s metodikou a předcházení překážkám	32
Hodnocení dopadu: Co se dařilo a co se nedařilo. Konkrétní příklady	32
Hodnocení spolupráce v lektorském týmu	33
Doporučení a budoucí aktivity	34
Hodnocení procesu implementace intervence	34
Metodické semináře ke stanovování cílů spolupráce mezi sociálními pracovníky a klienty	34
Intervizní setkání	35
Srovnání individuální podpory a rodičovské skupiny	36
Sledování fidelity	39

ZÁVĚR

Kvantifikované dopady	40
Nekvantifikované dopady	41
Celkové shrnutí z kvalitativní analýzy rodin	41
Vnímané pokroky a změny v rodičovských kompetencích	41
Dopady na skupinu sociálních pracovníků	41
Doporučení pro další projekty na podporu rodičovských dovedností	42
Revize metodiky	42
Výzvy a limity při implementaci programu	42
Poučení pro evaluační aktivity v podobných projektech	43

LITERATURA

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Dotazník pro rodiče	46
Příloha č. 2: Scénář reflektivního setkání se sociálními pracovníky	50
Příloha č. 3: Koeficienty použitých modelů	52

Hlavní myšlenkou projektu je posílení rodičovských kompetencí u rodin sociálně vyloučených či sociálním vyloučením ohrožených prostřednictvím nové formy podpory – odborně moderovaných rodičovských skupin opírající se o v zahraničí ověřenou metodiku „**Celoživotní program zdravého rodičovství pro malé děti**“. Inovace realizovaná tímto projektem spočívá ve výcviku sociálních pracovníků v moderních metodách posilování rodičovských dovedností svých klientů a v pomoci pracovníkům implementovat tyto metody v rámci nové formy intervence – rodičovských skupin.

V sociálně znevýhodněných rodinách v ČR často probíhá sociální nebo terénní práce zaměřující se na různé sociální problémy rodiny, jako jsou například problémy s bydlením, dluhy, financemi, jednání s úřady atp., ale pozornost věnovaná rodičovským kompetencím a posilování vztahu mezi rodiči a dětmi zpravidla zcela chybí. Přitom nedostatečný rozvoj dětí ze sociálně znevýhodněných rodin v útlém věku následně negativně ovlivňuje sociální začleňování v období dospívání i dospělosti. Snaha implementovat intervenci do sociálních služeb pro ohrožené rodiny s dětmi byla inspirována evidencí o tom, že relativně malá míra intervence, která nasměřuje rodiče k většímu oceňování dítěte a aktivní hře s dítětem, může vést ke zlepšování vztahu mezi dětmi a rodiči a k podpoře žádoucího a k omezení nežádoucího chování u dětí (Wyatt & Hawkins, 1987; Cameron & Pierce, 1994; Deci, Koestner, & Ryan, 2001; DuPaul & Ervin, 1996; Marten & Meller, 1990; nověji také Cluver et al., 2016; L. D. Cluver et al., 2017; Lachman et al., 2016; Lachman et al., 2018).

Rodičovské skupiny jako inovativní služba poskytovaná sociálními pracovníky

Inovace cílí na sociální a terénní pracovníky, kteří v rámci své profese dochází do rodin. V rámci projektu byli pracovníci sociálně aktivizačních služeb proškoleni v implementaci ověřeného nástroje podpory rodičovských dovedností **Celoživotní program zdravého rodičovství pro malé děti**. Realizace této služby je inovativní hned z několika pohledů:

1. Místem a časem – sociální a terénní pracovníci nedochází do rodin, ale klienti dochází na domluvená skupinová setkání, která probíhají 2krát až 4krát za měsíc v zázemí soc. služby nebo partnerských organizací. Navíc je celý čas setkání věnován pouze problematice výchovy dětí s cílem posílit rodičovské dovednosti;
2. Charakterem intervence – rodiče dostávají systematickou podporu v řešení výchovy dítěte a v interakcích rodič-dítě formou odborně vedených rodičovských skupin v jasně definovaných krocích.

Projekt se zaměřuje na **2 cílové skupiny**:

- 1) **na pracovníky sociálních/terénních služeb, jejichž práce s rodinami je vlivem této inovativní služby z kvalitně posílením jejich kompetencí.** Pracovníci v sociálních službách v problematice rodičovských kompetencí obvykle nemají nezbytné odborné znalosti, a tak se rozhodují většinou intuitivně, čímž se mohou dokonce dopouštět podpory prokazatelně nefunkčních modelů výchovy;
- 2) **na rodiny s malými dětmi, sociálně vyloučené či ohrožené sociálním vyloučením, jejichž rodičovské kompetence jsou vlivem intervence posílené.**

Intervenční nástroj

Metodologická příručka pro sociální pracovníky vznikla v rámci „**Celoživotního programu zdravého rodičovství pro malé děti**“ Světové zdravotnické organizace. Manuál vypracovalo konsorcium zahraničních partnerů včetně Oxfordské Univerzity, Bangorské Univerzity, Univerzity Kapského města, organizace „Klauni bez hranic“. Metodika je inspirována zahraničním programem Incredible years. Česká verze manuálu vznikla v roce 2018 společně se zapojením SCHOLY EMPIRICA z.s. do mezinárodní „pooling“ studie sběru dat z pilotáže intervencí. Metodika,

kteřá byla v ČR pilotovaná v průběhu 2018-2020, zahrnuje zásady programu FIND (Filming Interactions to Nurture Development¹⁾) a také principy českého programu Dobrý začátek², který je z Incredible years přímo odvozen a adaptován na české prostředí. Pro účely této zprávy evaluovaný intervenční program dále nazýváme **“Dobrý začátek pro rodiče”**. Intervenční nástroj v podobě podrobného manuálu pro sociální pracovníky byl přílohou zpráv o realizaci pro donora. Zde pro účely evaluační zprávy představujeme pouze základní principy a stavební prvky metodiky.

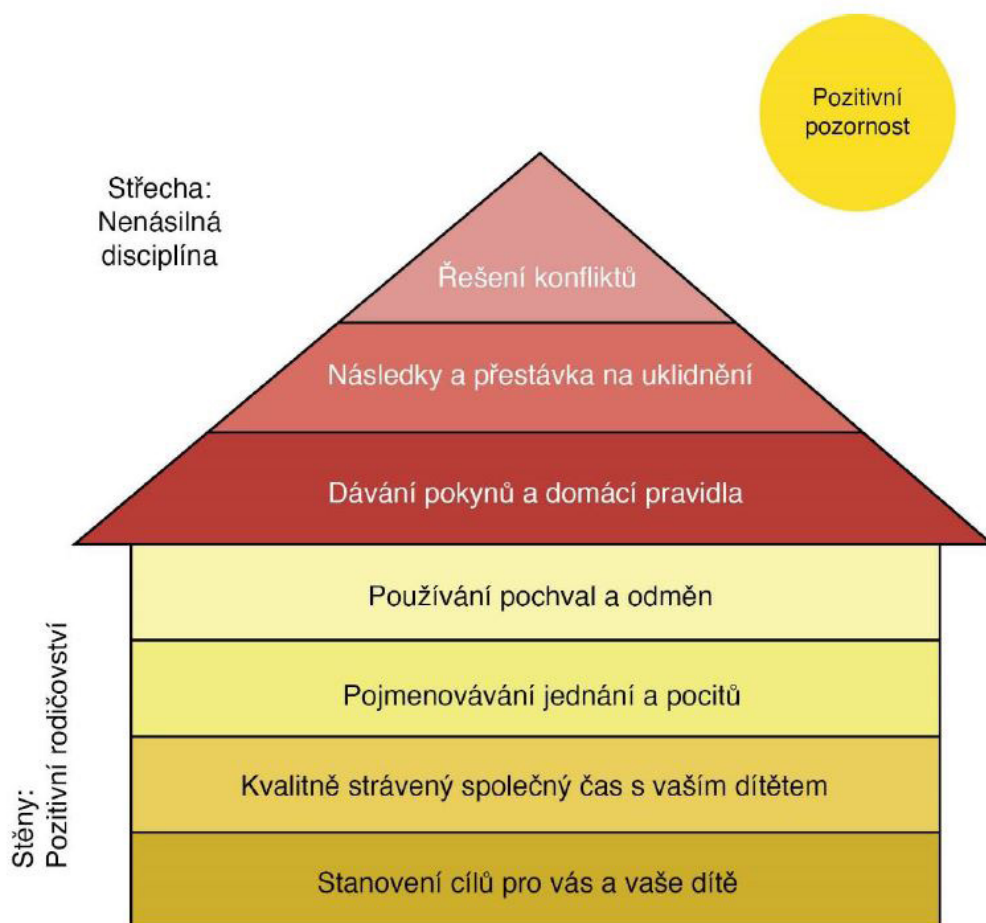
Metafora stavění domu podpory

Hlavním tématem, které se line celým programem Dobrého začátku pro rodiče, je „stavění domu podpory pro vás a vaše dítě.“ S pomocí účastníků setkání lektoři programu rodičům napomáhají při pozorování chování jejich dětí a současně mezi nimi podporují a pěstují zdravé vztahy.

Sociální pracovník využívá metafor jednotlivých částí domu, aby ukázal, proč je pro rodiče důležité vybudovat pevný a pozitivní vztah se svými dětmi. **Zdi** symbolizují přímé a zdravé interakce ve vztahu rodič-dítě, tedy trávení společného času ve dvou s dítětem, budování jazykových dovedností, mluvení o pocitech, chválení a podpora dobrého chování. **Tyto zdi tvoří základ pro dobré rodičovství. Jsou nejdůležitější částí celého programu.**

Když se přesuneme na **střechu**, zaměříme se zde na stanovení limitů, na ustanovení pravidel tohoto domu a na řešení nežádoucího chování. **Pokud se rodiče soustředí jen na starosti o střechu - vytváření pravidel, disciplína a trestání svých dětí, aniž by budovali silné zdi, dům spadne.** Zborcení se projevuje tím, že děti jsou nejisté, mají tendenci vynucovat si pozornost zlobením a rodiče se cítí vystresovaní a nešťastní.

Pokud rodiče tráví více času budováním dobrých vztahů se svými dětmi, často potřebují trávit méně času zvládáním jejich nežádoucího chování. Čím více času rodiče tráví hraním si s dětmi a čím více je chválí, tím méně budou děti zlobit a dožadovat se pozornosti nežádoucím chováním. Tyto dovednosti vedou k tomu, že se obě strany, rodiče i děti, cítí podporované a milované a rodiče jsou méně stresovaní.

1) <https://developingchild.harvard.edu/innovation-application/innovation-in-action/find/>

2) www.scholaempirica.org

Témata pozitivního rodičovství aneb kroky podpory odpovídající 12 setkáním

Zdi | Pozitivní rodičovství

1. Společný čas s vaším dítětem ve dvou
2. Řekni, co vidíš (využívání popisného jazyka)
3. Povídání o pocitech
4. Oceňování a odměňování našich dětí
5. Poskytování jasných, jednoznačně formulovaných a splnitelných pokynů
6. Domácí pravidla a každodenní zvyklosti

Střecha | Nastavení limitů a kázně

1. Přesměrování pozornosti dítěte od nežádoucího chování
2. Přehlížení dožadování se pozornosti a nežádoucího chování
3. Používání přirozených a logických následků pro podporu dodržování pokynů a pravidel
4. Používání přestávky na uklidnění jako nástroje, který pomáhá předejít agresivnímu chování
5. Řešení konfliktů v rodině
6. Reflexe a posun kupředu

Nároky programu na dovednosti sociálních pracovníků

Rádi bychom zmínili, že to, co je předáváno rodičům, tedy obsah programu Dobrý začátek pro rodiče, představuje menší část programu. Většinu programu tvoří to, **jak** je program předáván. **Chování sociálních pracovníků vůči rodičům a způsob, jakým jim celý program předkládají, je to nejdůležitější a představuje vzor toho, jak by se rodiče měli chovat vůči dětem.**

Základní požadovaná dovednost lektora rodičovské skupiny (konkrétně: chválit a oceňovat rodiče, aktivně naslouchat, být důsledný a soucitný, posuzovat problémy a prakticky je řešit) je vytvářet **společný přístup k řešení problémů a přinášet změny postojů a výchovných postupů, které chceme vidět u rodičů.** Důraz na vytvoření důvěrných vztahů lektora s rodiči ve skupině i mezi rodiči navzájem klade velké nároky na motivaci a schopnosti lektora, především v ovládnutí způsobů pozitivní komunikace.

Průběh realizace projektu

Před samotnou realizací intervence, v průběhu září a října 2020, byli zapojení pracovníci ze spolupracujících organizací (Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o. p. s. Vsetín a jejich pobočka ve Zlíně, Romano jasnica z.s., Charita roudnice nad Labem) vyškoleni certifikovanou trenérkou a zahraniční autorkou programu prof. Judy Hutchings v metodice podpory rodičovských kompetencí. Školení bylo pětidenní a zúčastnily se ho 3–5 členné týmy z každé spolupracující organizace. Intervence rodičovských skupin probíhala ve 4 lokalitách ČR (Vsetín, Zlín, Roudnice nad Labem a Krupka) od konce listopadu 2020 až do dubna 2022. V projektu byly plánovány **dva turnusy rodičovských skupin v každé lokalitě** – první turnus byl naplánován na podzim 2020, druhý měl začínat v září 2021. Rodičovské skupiny byly plánované pro 5–8 rodičů. Celkem tedy bylo plánováno projektem podpořit 40–64 rodin s dětmi. Vzhledem k situaci způsobené pandemií onemocnění Covid-19 bylo nutné první turnus intervencí přizpůsobit v tu dobu platným protiepidemiologickým opatřením, která neumožňovala setkávání rodičů ve skupinách. Pracovníci ve třech lokalitách (Zlín, Krupka, Roudnice nad Labem) se se svými klienty dohodli na **individuálních setkáních** a podpoře rodičovských dovedností 1 na 1. Ve Vsetíně se pracovníci se svými klienty dohodli, že počkají na uvolnění opatření, aby mohli pokračovat původně plánovanou formou podpory při skupinových setkáních rodičů – zde se skupiny podařilo zorganizovat a rozjet od května 2021.

Cíle evaluace

Cílem je vyhodnotit úspěšnost inovace sledováním změn u cílové skupiny rodičů vůči výchozímu stavu (situace v rodině, výchovné problémy) a vůči stávajícímu (původnímu) způsobu poskytování sociální služby. Vedlejším cílem je doporučení dalších postupů v budoucnu, které přispívají k efektivnímu poskytování služby podpory rodičovských dovedností.

Typ evaluace

Pro zhodnocení projektu *Rodičovské skupiny na podporu rodičovských dovedností* byla použita kombinace dopadové a procesní evaluace, přičemž oba tyto typy evaluace byly považovány za stejně důležité. **Dopadová evaluace** je využitelná pro ověření, zda se intervence úspěšně promítá do výsledků, jichž jsme chtěli dosáhnout. Dopadová evaluace projektu byla postavena na kombinaci kvantitativního šetření mezi rodinami s dětmi s možností porovnat intervenční a kontrolní skupinu a kvalitativního zjišťování dopadu na cílovou skupinu pomocí kazuistik zapojených rodin. **Procesní evaluace** slouží k hodnocení různých fází či aktivit projektu. Evaluace procesu je poměrně náročná a obvykle realizovaná za použití kvalitativních metod, což je i případ projektu *Rodičovské skupiny na podporu rodičovských dovedností*. Zároveň však umožňuje i během programu provádět nezbytné úpravy programu podle představ jeho realizátorů. Procesní evaluace byla založena na intervizních a supervizních setkáních s poskytovateli intervence, tj. sociálními pracovníky. Důležitým zdrojem dat o průběhu intervence byly také průběžně vedené záznamy o průběhu rodičovských skupin či individuálních setkáních. Přesnost a kvalitu při zprostředkování intervence sociálními pracovníky, tzv. fidelity, sledujeme pomocí online hospitací či videozáznamů rodičovských skupin. V závěru projektu proběhlo také hodnocení projektu a jeho dopadů z pohledu zapojených sociálních pracovníků formou fokusních skupin (rozvedeno níže v Nástrojích evaluace).

Evaluační plán

Rámcově byla evaluace projektu popsána již v projektové žádosti, kde figuruje jako klíčová aktivita č. 3. Následně vznikl v prvních měsících projektu evaluační plán, který byl konzultován s partnery z výzkumného konsorcia Parenting for Lifelong Health (PLH) při Univerzitě v Oxfordu, které realizuje projekt "The Science of Scale for Violence Prevention: A New Agenda for Family Strengthening in Low- and Middle-Income Countries". Cílem evaluačního designu bylo se co nejvíce přiblížit klasickému experimentálnímu designu, kde využívání či nevyužívání metodiky Dobrý začátek pro rodiče představuje výzkumnou skupinu (tzv. manipulovaná proměnná). Pokud bychom sledovali pouze vývoj intervenční skupiny, nebylo by možné odlišit efektivitu intervence od přirozeného vývoje postojů a dovedností rodičů a dospívání dětí. Sledování také kontrolní skupiny rodin s dětmi umožňuje tvořit smysluplné závěry. V našem případě však nebylo možné skupinu přidělovat náhodně. Pro přímočaré použití jednoduchého experimentálního designu (*randomized controlled trial*) se objevily překážky, které popisujeme v následujícím odstavci:

Účastníky výzkumu se stali v první řadě sociální pracovníci, kteří byli osloveni skrze ředitele dané organizace, která již v minulosti se SCHOLOU EMPIRICA z.s. spolupracovala či sama projevila zájem o metodiku na podporu rodičovských kompetencí. S pracovníky, kteří se po představení cíle projektu a jeho podmínek byli ochotni zapojit, byla navázána formální spolupráce. Jako intervenční rodiny pak mohly být zapojeny jen ty rodiny, ve kterých tito pracovníci působili a které měly děti vhodného věku, tj. 3–9 let (jedná se tedy o účastníky výzkumu v druhé řadě). Vzhledem k malému počtu zapojených pracovníků ($N = 16$) nemělo velký smysl přistupovat k randomizaci na úrovni pracovníků (ta by navíc předpokládala ochotu všech pracovníků ve spolupracujících organizacích se zapojit). K randomizaci na úrovni rodin pouze podpořených pracovníků jsme pak odmítli přistoupit z toho důvodu, že by předpokládala, že pracovník bude v jedné skupině rodin používat nové metody práce, zatímco ve druhé skupině nikoliv. To jsme nepovažovali za realistický předpoklad.

Nebylo tedy možné provést randomizaci rodin. Namísto toho byli do projektu zapojeni ti sociální pracovníci ve spolupracujících organizacích, kteří byli motivováni výcvikem projít a na projektu se podílet. Jako intervenční pak byly vybrány rodiny, se kterými pracují tito zapojení pracovníci. Pro všechny zapojené organizace platí, že kontrolní rodiny jsou rodiny, se kterými pracovali kolegové podpořených sociálních pracovníků, kteří ale sami v projektu zapojení nebyli (neprocházeli v rámci projektu výcvikem ani supervizemi na podporu jejich schopnosti podporovat v klientských rodinách rodičovské kompetence). Rodiny v kontrolní skupině jsou z povahy věci rodiny podobné těm intervenčním, protože jde o klienty stejných organizací sociálních služeb. Jedná se tedy o kvaziexperiment.

Realizace evaluace

Představovaná zpráva vychází z dat získaných od rodin zapojených do projektu prostřednictvím sociálních pracovníků z neziskových organizací Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. – Vsetín a Zlín, Romano jasnice z.s. a Charity Roudnice nad Labem. Hlavním kritériem zapojení rodiny do intervence byl věk dítěte, který byl stanoven na 3 až 9 let. Nicméně v ojedinělých případech byly zapojené rodiny s mladšími (dva roky) či staršími dětmi (12 let).

Kvantitativní dopadová evaluace zahrnovala dvě měření stejným dotazníkem, a to (1) na začátku projektu (cca při první nebo druhé návštěvě, kdy prakticky ještě nedošlo k žádné intervenci nebo byl rodič seznámen s jejím programem jen okrajově – tzn. jaká budou témata setkání), (2) na konci projektu po asi třech až čtyřech měsících od začátku projektu. Evaluační dotazník s rodiči vyplňoval sociální pracovník, který byl v realizačním týmu intervence (buďto koordinátor implementace či přímo sociální pracovník v roli lektora rodičovské skupiny). Tento krok jsme na začátku hodně zvažovali a nakonec jsme k němu přistoupili v reakci na doporučení sociálních pracovníků, kteří nevěřili, že by rodiny pravdivě odpovídali někomu cizímu. Na druhou stranu námi realizovaná varianta má tu nevýhodu, že rodiče mohli mít silnější tendenci se stylizovat, protože do značné míry věděli, o co se v rámci spolupráce sociální pracovníci snaží (tzv. zkreslení *“demand characteristics”*). Lze však předpokládat, že se tyto potenciální nedostatky projeví u obou skupin podobně, a v (kvazi)experimentálním designu tak nepředstavují problém.

Průběh sběru dat

Na počátku intervence sociální pracovníci ve spolupráci s koordinátory implementace v dané lokalitě v rámci své práce s rodinami vytipovali rodiny, které oslovili s nabídkou účasti na projektu. Pokud klienti projeví o účast v rámci projektu zájem, společně s pracovníky vyplnila pečující osoba (zpravidla matka) kvantitativní dotazník (viz dále Nástroje evaluace) a základní vstupní informace týkající se rodinného zázemí a stylu výchovy dítěte v době vstupu do projektu. Tyto základní vstupní informace představují výchozí stav v jednotlivých rodinách.

Průběh spolupráce a podpory rodičovských kompetencí v jednotlivých rodinách byl zaznamenáván v rámci **kazuistiky**. Sociální pracovník vytvořil při každé návštěvě/účasti rodiče na rodičovské skupině strukturovaný záznam o průběhu a obsahu setkání s danou rodinou.

Po naplnění celkového počtu intervenčních skupinových setkání (či individuálních schůzek 1 na 1 – zejm. v prvním turnusu) vyplnil sociální pracovník s rodinou stejný kvantitativní dotazník jako na vstupu a závěrečný dotazník zaměřený na vyhodnocení změn v rámci dosahování cílů intervence stanovených pečující osobou a sociálním pracovníkem. Vyhodnocení stavu po absolvování programu na podporu rodičovských kompetencí, tj. 12 setkání rodičovských skupin (či individuálních schůzek především v prvním turnusu projektu) představuje **závěrečné vyhodnocení spolupráce pečující osoby a sociálního pracovníka** a vnímání změn v rodinném prostředí.

Některé z rodin zapojených do projektu v jeho průběhu z různých důvodů spolupráci ukončily. Celkový počet těchto rodin bylo 12. Sociální pracovníci s rodinami, které z projektu vystoupily, sepsali záznam o jejich důvodech pro ukončení účasti v projektu, pokud to bylo možné.

Procesní část evaluace probíhala v průběhu celé intervence, kdy sociální pracovníci po každé intervenci s rodinou (ať už formou rodičovské skupiny či individuální 1 na 1) vyplňovali záznam o průběhu setkání do tzv. *kazuistiky*. Ty se staly také podkladem pro *intervizní setkání* sociálních pracovníků s realizačním týmem SCHOLY EMPIRICA z.s., ze kterých byly vedeny podrobné zápisy, stejně jako ze *supervizních setkání* sociálních pracovníků se zahraniční lektorkou programu prof. Judy Hutchings.

V pokročilé fázi programu na podporu rodičovských dovedností jsme sociální pracovníky požádali o videonahrávku alespoň jednoho setkání rodičů v rámci programu. Ve třech lokalitách (Vsetín, Zlín, Roudnice nad Labem) jsme měli možnost sledovat **fidelity**, tj. přesnost a kvalitu při zprostředkování intervence sociálními pracovníky. Na základě toho realizační tým SCHOLY EMPIRICA z.s. poskytl formativní zpětnou vazbu zaměřující se jak na obsah zaznamenaného setkání, tak především na dovednosti sociálních pracovníků v roli lektora skupiny. Část kvalitativní evaluace proběhla v závěru realizace projektu. Byly uspořádány *dvě fokusní skupiny* se zapojenými sociálními pracovníky. Celkem se zúčastnilo 16 respondentů.

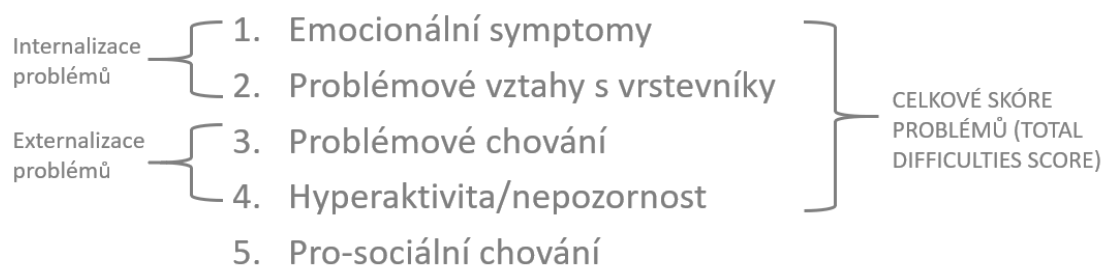
Výzkumný nástroj pro **kvantitativní část** evaluace vznikl ve spolupráci s výzkumným konsorciem PLH. To provádí mezinárodní „pooling“ studii, která usiluje o sběr a analýzu dat z programů podobných programu evaluovanému v této zprávě. Studii vedou profesorka Lucie Cluver z Oxfordské univerzity a profesorka Cathy Ward z Univerzity v Kapském městě. Implementujícím partnerem pro sběr dat je organizace Clowns Without Borders South Africa, s jejíž představitelkou, Inge Wessels, jsme byli průběžně v kontaktu a s níž jsme koordinovali evaluační aktivity. Na základě naší spolupráce a naší minulé zkušenosti s evaluací jsme pro dopadovou evaluaci vybrali následující nástroje (souhrnný dotazník, ke kterému se vztahují reference na konkrétní položky níže, je součástí příloh zprávy – viz Příloha č. 1):

- Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ), který ve SCHOLE EMPIRICA z.s. používáme dlouhodobě také v jiných projektech. Jde o dotazník, pomocí kterého vychovatel, v našem případě rodič, hodnotí chování dítěte. Položky 28 až 52 v dotazníku v příloze.
- Dotazník Parenting Young Children (PARYC), který měří chování v rodičovské roli a odpovědi o sobě poskytuje sám rodič (self-report). Použili jsme dvě ze tří sub-škál tohoto dotazníku. Ty jsou měřené položkami 14 až 27 v dotazníku v příloze.
- Kromě těchto dvou komplexních nástrojů používáme také několik položek na používání fyzických trestů (položky 53 až 59) a deskriptivní popis domácnosti (položky 1 až 13).

Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ)

SDQ je krátký behaviorální screeningový dotazník navržený Goodmanem (1997). Varianta pro hodnocení rodičem, kterou jsme při evaluaci využili, je určena pro hodnocení chování 3–16letých dětí či dospívajících. Inventář obsahuje 25 položek, které měří pět dimenzí chování. Jak uvádějí např. Muris, Meesters a van den Berg (2003), dotazník pokrývá nejdůležitější oblasti pedopsychopatologie, ale zahrnuje i položky týkající se pozitivního chování. Konkrétními oblastmi SDQ jsou: *emocionální symptomy*, *problémové vztahy s vrstevníky*, *problémové chování*, *hyperaktivita a prosociální chování*. První 4 oblasti jsou formulovány negativně, což v praxi znamená, že čím nižší je u nich hodnota, tím lépe. Dimenze *prosociální chování* je pak jako jediná formulovaná pozitivně, takže chceme vidět naopak hodnoty co nejvyšší a v čase rostoucí (viz také následující obrázek). Dotazník o dětech vyplňují rodiče dotazovaní sociálním pracovníkem; na každou z položek odpovídají na tříbodové Likertově škále *není pravda – tak trochu pravda – definitivně pravda*³.

Obrázek 1: Struktura dotazníku SDQ

Emoce: bolesti hlavy, ustaranost, smutek, nervózní, lekavý

Chování: výbuchy vzteku, neposlušnost, pere se, lže, je zlomyslný

Hyperaktivita: neklidný, neposedný, nesoustředěný, nepřemýšlí dopředu, nedává pozor

Problémy se vztahy k vrstevníkům: samotář, nemá kamarády, není populární, šikanovaný, lépe vychází s dospělými

Pro-sociální: Bere ohled na ostatní, dělí se, má starost, laskavý k mladším, pomáhá

3) Více o dotazníku je možné najít na sdqinfo.com či youthinmind.com/products-and-services/sdq.

Dotazník Parenting Young Children (PARYC)

Původní dotazník PARYC obsahuje 21 položek, které měří výkon rodičovské role ve třech dimenzích (každou měří 7 položek): *podpora pozitivního chování, vymezování hranic a proaktivní rodičovství*. Na základě doporučení výzkumného konsorcia PLH jsme použili položky pro první dvě jmenované dimenze (tedy celkem 14 položek, viz položky 14 až 27 v příloženém dotazníku – viz Příloha č. 1).

Fidelity checklist

Nástroj pro hodnocení moderátorů rodičovských skupin, kontrolní seznam pro sledování poskytované intervence, byl vytvořen proto, aby bylo možno hodnotit, jak je dodržována přesnost a kvalita zprostředkování Celoživotního programu zdravého rodičovství pro malé děti. Správným dodržováním rozumíme, s jakou přesností a za použití jakých dovedností jsou intervenční prvky programu použity v praxi. Fidelity checklist spolu s rozsáhlým manuálem pro hodnotitele fidelity byl vytvořen výzkumným konsorciem PLH. Výzkumníci SCHOLA EMPIRICA z.s. jej adaptovali pro potřeby projektu a přeložili.

Fidelity checklist hodnotí fidelity programu a jeho kvalitu zprostředkování třemi způsoby: 1) fidelity hlavních aktivit (část Aktivity; 26 položek); 2) kompetence moderátorských dovedností (část Dovednosti; 33 položek); a 3) frekvence chtěného chování (tj. konkretizovaná pochvala, obecná pochvala a reflexivní výroky).

Část Aktivit obsahuje observaci Diskuse o domácích aktivitách (12 položek), Obrázkové příběhy (4 položky) a Procvičování ve skupině (10 položek). Dohromady tak tyto jednotlivé položky umožňují hodnotitelům posoudit **fidelitu zprostředkovaných programových aktivit** – neboli jak věrně byli facilitátoři schopni držet se programového manuálu.

Část Dovednosti obsahuje Modelaci chování (5 položek), využití metody Přijmi – Prozkoumej – Propoj – Procvič (10 položek) a předvedení Kolaborativních dovedností ve vedení (18 položek). Dohromady tak tyto jednotlivé položky umožňují hodnotitelům posoudit použití klíčových dovedností u facilitátora – neboli **kvalitu či kompetenci při realizaci**.

Kazuistiky

Zapojení sociální pracovníci projektu vedli o každé podpořené rodině podrobné záznamy v podobě tzv. kazuistiky. Součástí kazuistiky jsou základní vstupní informace týkající se rodinného zázemí a stylu výchovy dítěte v době vstupu do projektu. Mezi základní údaje spojené s rodinným zázemím patří především otázky: jaká je celková atmosféra v rodině, počet členů domácnosti, jakou síť podpory rodina využívá, jaká je sociální a ekonomická situace rodiny, v jakých bytových podmínkách se rodina nachází a jaký je celkový stav domácnosti. Mezi základními údaji spojenými s výchovou dítěte bylo zjišťováno: jaký je vztah mezi dítětem a matkou/vychovávající osobou, jak probíhá výchova dítěte, jaké problémy se objevují ve výchově z pohledu vychovávající osoby a z pohledu sociálního pracovníka, jaké výchovné cíle v rámci projektu si matka ve spolupráci se sociálním pracovníkem stanovila a jaké další cíle, které rodič nevnímá jako důležité nebo si nedostatků není vědom, si případně stanovil sociální pracovník.

Sociální pracovník vytvořil při každé návštěvě/účasti rodiče na rodičovské skupině strukturovaný záznam o **průběhu a obsahu setkání** s danou rodinou. Tento záznam obsahuje následující informace: název a pořadí kroku podpory, datum rodičovské skupiny/individuální podpory 1 na 1, hodnocení aktivity daného rodiče na skupině/při individuální podpoře 1 na 1 sociálním pracovníkem, sociálním pracovníkem pozorované změny vůči stanovenému cíli, stanovení úkolů do příštího setkání, výsledek intervence – co se podařilo, výsledek intervence – co se nedařilo.

Po naplnění celkového počtu intervenčních setkání vyplnil sociální pracovník s rodinou závěrečnou část zaměřenou na **vyhodnocení stavu po absolvování programu** na podporu rodičovských kompetencí a **vnímání změn v rodinném prostředí**. Sociální pracovník měl ohodnotit celkovou spolupráci s rodinou a zdůvodnit své hodnocení. Zde sociální pracovníci uváděli také zásadní změny, které se v rámci rodiny po dobu projektu udály. Dále následovala otázka na změnu chování dítěte v průběhu intervence a hodnocení změny vztahu rodič – dítě, otázky směřující k hodnocení sociálního pracovníka zakončuje otázka směřující k naplnění stanovených cílů intervence definovaných na počátečním setkání. Stejně otázky jsou sledovány také z pohledu pečující osoby: Zda vnímá změny v chování dítěte; zda pozoruje změnu ve vztahu pečující osoba – dítě; zda byly naplněny cíle intervence stanovené na úvodním setkání.

Některé z rodin zapojených do projektu v jeho průběhu z různých důvodů spolupráci ukončily. Celkový počet těchto rodin bylo 12. Sociální pracovníci s rodinami, které z projektu vystoupily, sepsali záznam o jejich důvodech pro ukončení účasti v projektu.

Fokusní skupiny

Další metodou sběru kvalitativních dat byly **fokusní skupiny** (Parker & Tritter, 2006) se zapojenými sociálními pracovníky. Fokusní skupiny byly moderované výzkumníkem SCHOLA EMPIRICA z.s., trvaly 120 minut, probíhaly

v počtu od 6 do 10 osob. Scénář fokusních skupin se sociálními pracovníky (Příloha č. 2) pokrýval tato témata: reflexi a hodnocení obsahu – metodiky, hodnocení průběhu projektu, hodnocení dopadu programu na klienty i na pracovníky samotné, hodnocení spolupráce uvnitř týmů i se SCHOLOU EMPIRICA z.s., doporučení, návrhy na revizi metodiky/inovace programu.

Metody zpracování kvantitativních dat

Z designu výzkumu a nástrojů zmíněných výše vyplývají i metody, které jsme použili na analýzu efektu intervence. Podle naší zkušenosti jde ale o metody v českém evaluačním prostředí relativně netypické, a tak je na tomto místě krátce přiblížíme.

Teorie odpovědi na položku (Item Response Theory, IRT)

Pro získání odhadů socio-emočních dovedností dětí (SDQ) a rodičovského chování (PARYC) jsme využili IRT paradigma, které ve srovnání s pouhým součtem či průměrem odpovědí na položky dotazníků nabízí celou řadu výhod. Odhady úrovně zmíněných oblastí mají pod IRT normální rozložení a chyba měření není uniformní pro všechna pozorování. Výstupy jsou tak snáze analyzovatelné konvenčními způsoby bez porušování jejich předpokladů.

Odpovědi na oba dotazníky jsme modelovali pomocí multidimenzionální parametrizace⁴ Graded Response Modelu (GRM; Samejima, 1969). Ten modeluje vztah mezi latentní (přímo nepozorovatelnou a neměřitelnou) schopností, dovedností či osobnostní vlastností a odpovědí na danou položku. GRM předpokládá monotónně rostoucí škálu (v na příkladu SDQ je to „není pravda“ až „definitivně pravda“) spojenou s rostoucí latentní proměnnou neboli faktorovým skórem⁵.

Model (parametry položek) pro SDQ jsme odhadli nad daty cca 3 800 dětí a žáků předškolního až mladšího školního věku z běžné populace (tj. např. socioekonomický status následoval běžné rozložení v ČR, nešlo o vyloučené lokality atp.)⁶. Tyto skóry jsou závisle proměnnou v analýze efektu intervence, kterou popíšeme dále.

Model pro dotazník PARYC jsme odhadli nad daty ze 208 rodin, z nichž 113 pozorování pocházelo z první, vstupní vlny měření tohoto projektu. Zbýlých 95 pozorování jsme dodali z první vlny jiného, avšak velmi podobného projektu⁷; *na rozdíl od SDQ tak vychází kalibrační vzorek ze specifické populace*⁸ (viz tabulku č. 3 se sociodemografickými ukazateli souboru aktuálního projektu).

Lineární model se smíšenými efekty (Linear Mixed Model; LMM)

Na rozdíl od klasické analýzy rozptylu a jejích variant (ANalysis Of VAriance; ANOVA, příp. ANCOVA pro případy se spojitými prediktory) umožňuje LMM analýzu hierarchicky uspořádaných dat modelováním závislostí mezi pozorováními – v našem případě se jedná o dítě či rodiče, jehož úroveň pomocí dotazníků *opakovaně* zjišťujeme. V potaz můžeme brát i lokalitu, v rámci které si mohou být výsledky podobné – kvůli relativně nízkému počtu pozorování však v modelech uvažujeme pouze identifikátor rodiny. Dále LMM umožňují práci s tzv. náhodnými efekty (random effects), které jsou zde „zprostředkovány“ jednotlivými rodinami, které vybíráme ze širší populace rodin⁹. Můžeme tak odhadovat intercepty (abs. členy) pro každou rodinu zvlášť (tj. každá rodina může mít jinou počáteční úroveň měřených oblastí). Další výhody LMM jsou technického rázu (např. LMM lépe fungují

4) K odhadu modelu jsme použili balík mirt (Chalmers; 2012) v prostředí R. Aplikovali jsme robustní Metropolis-Hastings Robbins-Monro algoritmus (Cai, 2010).

5) Faktorové skóry jsme odhadovali taktéž pomocí balíku mirt metodou *maximum a-posteriori* (MAP) a s využitím kvazi Monte Carlo integrace s výchozími 5 000 uzly.

6) Výsledky lze tedy interpretovat tak, že úroveň „0“ reprezentuje průměr běžné populace (směrodatná odchylka je rovna jedné). Na výsledcích si tedy můžete povšimnout významně horších úrovní dětí zapojených do tohoto projektu.

7) Mazák et al. (2020). Inovace sociálních služeb zaměřených na podporu rodičovských dovedností: Závěrečná evaluační zpráva – kvantitativní evaluace dopadu. Dostupné z <https://www.scholaempirica.org/wp-content/uploads/2020/09/Zaverecna-evaluacni-zprava.pdf>

8) Hodnoty – na rozdíl od SDQ – tedy nemají přímou interpretaci.

9) Oproti tomu např. výzkumné skupiny nebo pohlaví jsou v tomto projektu právě dvě, tudíž je považujeme za fixní efekty (tj. ve výzkumu jsou zahrnuty všechny myslitelné úrovně).

při nevyváženém experimentálním designu, chybějících datech atp.). Závisle proměnnými v modelu byly všechny dimenze SDQ a PARYC (vždy zvlášť), nezávisle proměnné lze rozčlenit do dvou skupin:

1. interakce výzk. skupiny a vlny měření (testujeme hypotézu, zdali se ve vývoji sledovaných proměnných skupiny liší; čili testujeme „rozdíl v rozdílech“)
2. rušivé proměnné, jejichž efekt chceme stat. kontrolovat – ve všech modelech používáme *věk dítěte ve vstupní vlně, věk rodiče (či vyplňující osoby) ve vstupní vlně, pohlaví dítěte, pohlaví rodiče, počet ostatních dětí v domácnosti, počet ostatních dospělých v domácnosti, zaměstnání rodiče, zaměstnání dalších osob v domácnosti, finanční deprivaci, zdraví dítěte, školní docházka dítěte a vztah k dítěti*.¹⁰

Pro testování hypotéz v rámci LMM jsme k odvození p -hodnot použili Satterthwaiteovu aproximaci stupňů volnosti (implementováno balíkem lmerTest; Kuznetsova, Brockhoff, & Christensen, 2017) a vždy jsme testovali pouze interakci výzk. skupiny vs. vlny měření. Hladina významnosti byla konvenční: $\alpha = 0,05$. Jako váhy v LMM jsme použili normalizované chyby měření, které jsme počítali spolu s odhadem úrovní jednotlivých oblastí SDQ a PARYC (pro popis normalizace viz Grimm, Fine a Stegmann, 2021); hodnoty s velkou chybou tedy mají v modelu menší váhu (závěry jsou ale bez této „korekce“ stejné).

Na závěr připomeňme, že v grafických výstupech pro SDQ a PARYC používáme tzv. marginální efekty, které ukazují situaci pro „zprůměrované“ hodnoty všech nežádoucích/rušivých proměnných (viz výše).

Popis výzkumného souboru

Data od rodin v datovém souboru jsou získávána od **3 organizací ze čtyř lokalit**, které zároveň v intervenčních rodinách provádějí intervenci. Sledujeme jedno dítě v jedné rodině.

- celkový počet intervenujících pracovníků: 16
- počet intervenčních rodin, o kterých máme vyplněný alespoň jeden dotazník: 63
- počet kontrolních rodin, o kterých máme vyplněný alespoň jeden dotazník: 56
- data byla sbírána od konce listopadu 2020 až do dubna 2022

Organizace Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. v **lokalitě Vsetín** zapojila do projektu po devíti rodinách v prvním i druhém turnusu. Týmu 3 sociálních pracovníků a jednoho koordinátora ve Vsetíně se v obou turnusech podařilo uspořádat rodičovské skupiny. V prvním turnusu program dokončilo 5 rodin, v druhém turnusu 7. Celkem tedy program nedokončilo 6 rodin.

Tým 4 sociálních pracovníků a koordinátorky implementace organizace Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. v **lokalitě Zlín** do projektu zapojil 13 rodin (7 v prvním a 6 v druhém turnusu), z čehož program dokončilo 12 rodin.

Organizaci Romano jasnica se v **lokalitě Krupka** podařilo prostřednictvím 3 sociálních pracovníků a jedné koordinátorky do projektu zapojit celkem 11 rodin (6 v prvním turnusu, 5 v druhém). Jedna rodina program nedokončila.

Dvě sociální pracovníce a koordinátorka implementace z Charity **Roudnice nad Labem** do projektu zapojila celkem 15 rodin (6 v prvním a 9 v druhém turnusu). Program zde úspěšně ukončilo 11 rodin, zbylé 4 spolupráci předčasně ukončily.

10) Přes velký počet proměnných nebyla v žádném modelu problémem multikolinearita a podmínky tedy nebyly porušeny. Rezidua všech modelů byla graficky normální.

Lokalita	Počet zapojených rodin v I. turnusu	Počet podpořených rodin v I. turnusu	Počet zapojených rodin v II. turnusu	Počet podpořených rodin v II. turnusu
Vsetín	9	5	9	7
Zlín	7	6	6	6
Krupka	6	5	5	5
Roudnice nad Labem	6	5	9	6

Tab. 2: Přehled všech rodin v datovém souboru (po vlnách měření)

Lokalita	Poč. kon. rodin v 1. vlně	Poč. int. rodin v 1. vlně	Poč. kon. rodin ve 2. vlně	Poč. int. rodin ve 2. vlně
Romano jasnice	11	11	11	11
Roudnice	15	15	15	12
Vsetín	16	17	16	10
Zlín	14	14	13	14

Tab. 3: Sociodemografické proměnné v rámci vstupního měření (1. vlny)

Proměnná	Kontrolní skupina	Intervenční skupina
Celk. počet rodin	56	57
Prům. věk dítěte	5,4	5,8
Prům. věk rodiče	36,2	35,1
Počet dívek (dětí)	27	22
Počet žen (rodiče)	52	54
Prům. počet dalších dětí v domácnosti	1,2	1,5
Prům. počet dalších dospělých v dom.	0,6	0,6
Zaměstnání (počty)	Nezaměst.: 33; Část. úv.: 7; Plný úv.: 14; Podnik.: 1	Nezaměst.: 45; Část. úv.: 4; Plný úv.: 5; Podnik.: 2
Počet rodin se špatnou fin. situací ¹²	17	33
Počet nemocných dětí	3	4
Počet dětí, které nechodí do školky/ školy	12	13
Příbuzenský vztah	Biol. rodič: 54; Nevl. rodič: 0; Příbuzný: 0; Pěstoun: 1; Jiný: 1	Biol. rodič: 56; Nevl. rodič: 0; Příbuzný: 0; Pěstoun: 0; Jiný: 0
Kde žije matka	Ve stejné dom.: 52; Žije jinde: 3; Nežije: 1	Ve stejné dom.: 54; Žije jinde: 2; Nežije: 0
Kde žije otec	Ve stejné dom.: 25; Žije jinde: 28; Nežije: 3	Ve stejné dom.: 17; Žije jinde: 35; Nežije: 4

Jak je vidět z tabulky č. 3 výše, skupiny se již v sociodemografických proměnných v některých ohledech poměrně výrazně liší. Přestože tyto odlišnosti korigujeme statisticky, skupiny se mohou lišit v dalších, nezjišťovaných proměnných, a tím výsledky částečně ovlivnit.

11) Zapojené rodiny jsou takové, které souhlasily se vstupem do projektu a vyplnily alespoň Vstupní souhrnný evaluační dotazník. Podpořené rodiny jsou takové, které vyplnily kromě Vstupního také závěrečný Výstupní dotazník a měly vyšší než nadpoloviční účast na rodičovských skupinách/individuálních setkání (tzn. více jak 6 lekci).

12) Tj. v období posledních čtyř týdnů došly peníze na nákup jídla a základních potřeb.

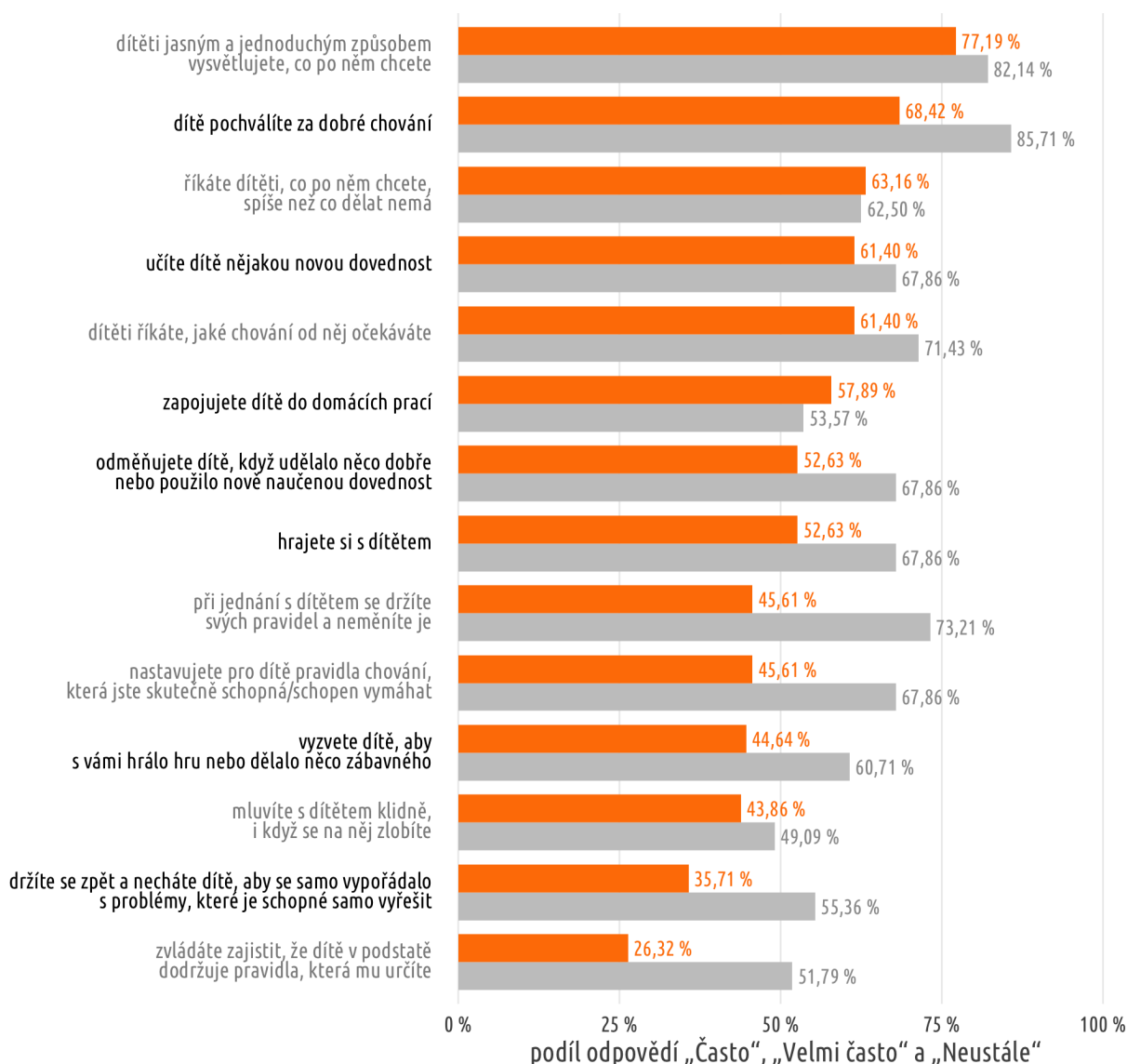
V následující sekci prezentujeme výsledky kvantitativní části evaluace, kterou jsme uskutečnili s využitím výše popsaných nástrojů, metod a vzorku. Výsledky pro přehlednost uvádíme v grafické podobě, kompletní popis koeficientů použitých modelů uvádíme v příloze. Následují zjištění z kvalitativní procesní evaluace.

Výsledky měření pomocí nástroje PARYC

V rámci dotazníku PARYC, který zachycuje rodičovské chování a vykonávání rodičovské role, jsme sledovali vývoj ve dvou oblastech – *Vymezování hranic* a *Podpora pozitivního chování*. Nejprve ale v následujícím grafu shrňme nejčastěji využívané konkrétní prvky výchovy či „rodičovské strategie“ v rámci výchozí vlny:

Využívání jednotlivých prvků výchovy **intervenční** a **kontrolní** skupinou

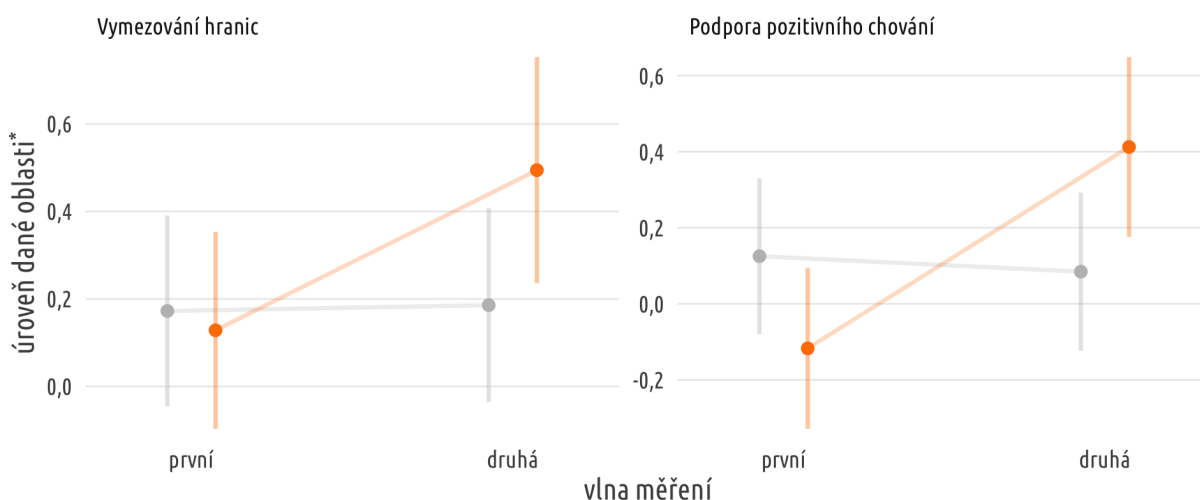
Výchozí stav. Popisky prvků z oblasti *Vymezování hranic* mají šedou barvu. Prvky řadíme sestupně podle podílu odpovědí „Často“, „Velmi často“ a „Neustále“ v **intervenční skupině**.

Pokud se zaměříme na vývoj, lze konstatovat, že **v obou oblastech zaznamenala intervenční skupina statisticky významně větší pozitivní posun než kontrolní skupina**. Jak je vidět na grafu níže, zatímco vývoj kontrolní skupiny se v čase téměř nezměnil, intervenční skupina se výrazně vyvíjela směrem k pozitivním hodnotám. Efekt byl relativně velký zejm. v oblasti *Podpory pozitivního chování*. V grafu si lze povšimnout horší pozice intervenční skupiny zejm. v *Podpoře pozitivního chování* – jelikož ale testujeme rozdíl ve *vývoji* skupin, rozdíl v počáteční úrovni není důležitý.

Výkon rodičovské role se s Dobrým začátkem vyvíjí lépe

Chování rodičů v **rodinách, kde se metodika využívala**, se v čase vyvíjí významně lépe než u **ostatních**.

*Marginální efekty – rušivé proměnné jako věk, pohlaví či socioekonomický status jsou v grafu stat. eliminovány. Samotné úrovně jednotlivých oblastí vycházejí z IRT modelu odhadnutého na datech ze 208 rodin z prvních vln tohoto a dalšího podobného projektu. Hodnota 0 tedy označuje průměrnou hodnotu tohoto vzorku, který na rozdíl od toho k SDQ nepochází z běžné populace.

Výsledky měření pomocí nástroje SDQ

Tak jako u rodičovského chování, i **socio-emoční dovednosti samotných dětí z intervenční skupiny se vyvíjely ve všech oblastech statisticky významně lépe než u dětí v kontrolní skupině**. Více než u výsledků dotazníku PARYC a sociodemografických proměnných je patrný rozdíl v počátečních úrovních téměř všech oblastí SDQ, který ale i zde statisticky korigujeme.

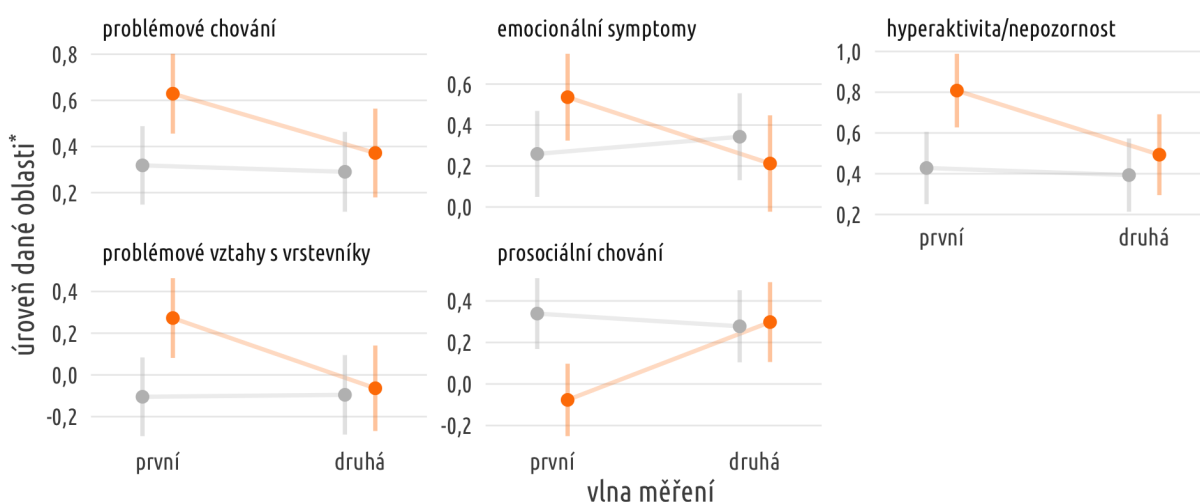
Stran velikostí efektů intervence v jednotlivých oblastech je na prvním místě prosociální chování, těsně následované emocionálními symptomy – zde byly efekty rel. velké (i v porovnání s ostatními podobnými intervencemi). Takto výrazné efekty by mohl zaznamenat „pouhým okem“ za vhodných podmínek i zkušený pozorovatel (Cohen, 2013). O něco menší efekt zaznamenala oblast problémových vztahů s vrstevníky. Efekty na chování s projevy hyperaktivity či nepozornosti a na problémové chování obecně byly rel. menší (ve srovnání s prvními uvedenými takřka poloviční; při přísnější hladině významnosti by navíc nebyly efekty v těchto oblastech stat. signifikantní).

Podobně jako u výsledků z PARYC, i v rámci SDQ můžeme vidět, že kontrolní skupina v čase prakticky stagnuje¹³, zatímco intervenční skupina u negativních oblastí klesá a u pozitivní oblasti roste.

13) Ve skutečnosti se oblasti SDQ obvykle vyvíjejí pozitivním směrem i u kontrolních skupin (vlivem přirozeného zrání). Jelikož do modelu vstupuje věk a pohlaví, což jsou hlavní prediktory výsledků v SDQ, efekt těchto proměnných je pro *obě* výzk. skupiny v grafu eliminován. Díváme se na to, jaký je vývoj při „průměrných“ (marginalizovaných) hodnotách všech rušivých proměnných.

Socio-emoční dovednosti dětí se s Dobrým začátkem vyvíjejí lépe

Negativní projevy chování dětí v **rodinách, kde se metodika využívala**, klesají v čase významně rychleji než u **ostatních**. Pozitivní oblast prosociálního chování pak roste rychleji.

*Marginální efekty – rušivé proměnné jako věk, pohlaví či socioekonomický status jsou v grafu stat. eliminovány. Samotné úrovně jednotlivých oblastí vycházejí z IRT modelu odhadnutého na nereprezentativním výběru 3 809 dětí předškolního věku a žáků prvních 3 tříd ZŠ. Hodnota 0 tedy označuje průměrnou hodnotu tohoto vzorku.

Disciplína a trestání

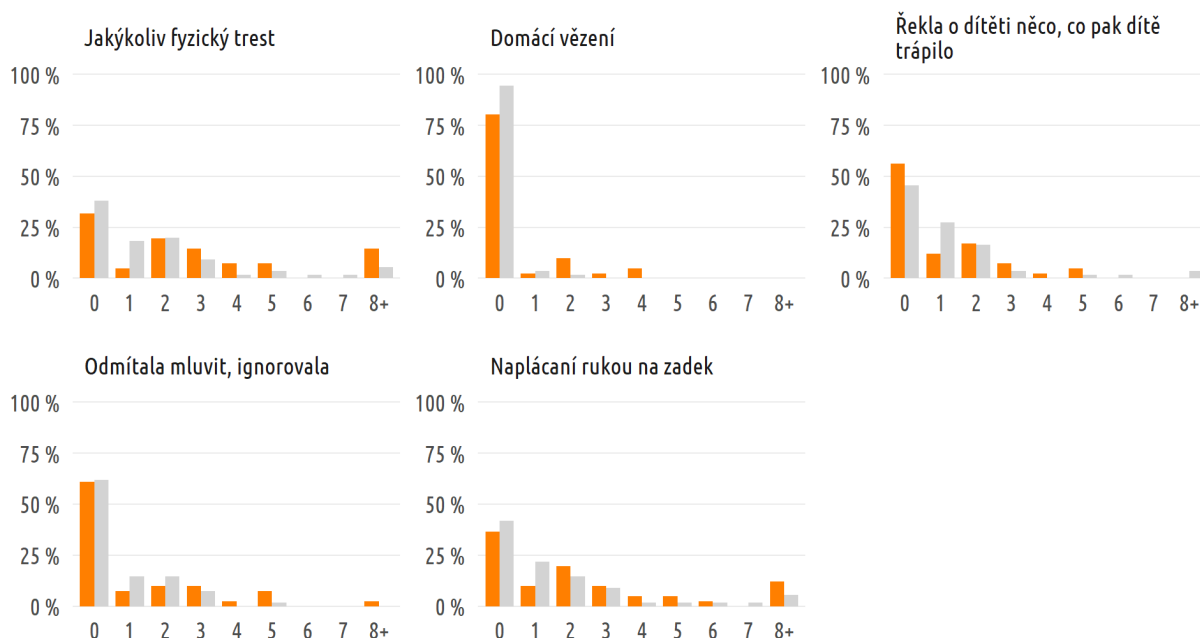
Oblast disciplíny a trestání byla sledována pomocí sedmi položek, které tvoří škálu, ale slouží k explorativnímu zmapování vývoje forem, četnosti a postojů k trestání v zapojených rodinách.

Výchozí stav trestání

Nejčastějším typem trestání byly v rámci první vlny měření obecně fyzické tresty, ke kterým došlo alespoň jednou za poslední čtyři týdny v 66,4 % všech zapojených rodin. Nejčastějším typem konkrétního trestu bylo naplácání rukou na zadek s jedním a více výskyty v 59,3 % rodin a naopak nejméně běžným typem trestání bylo domácí vězení, kterého nejméně jednou využilo pouze 14,2 % rodičů. Všechny typy trestů kromě verbálního ponižení se vyskytovaly v první vlně častěji v intervenční skupině, přičemž nejvýraznější rozdíl lze pozorovat u domácího vězení, které bylo uděleno alespoň jednou o 17,4 p. b. častěji v rodinách intervenční skupiny.

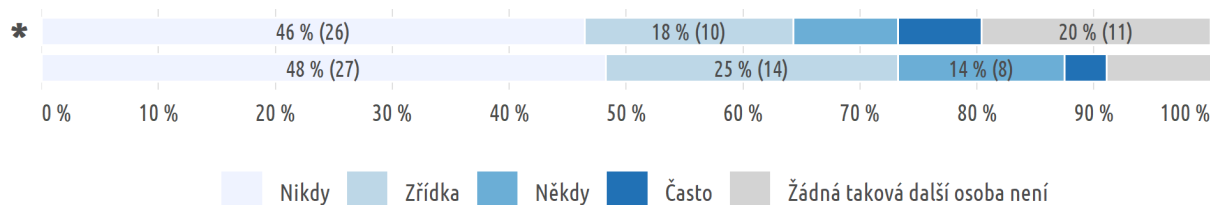
Počet potrestání daným způsobem za poslední 4 týdny

Srovnání **intervenční** a **kontrolní** skupiny v rámci 1. vlny měření

Trestání další osobou podílející se na výchově

První vlna měření

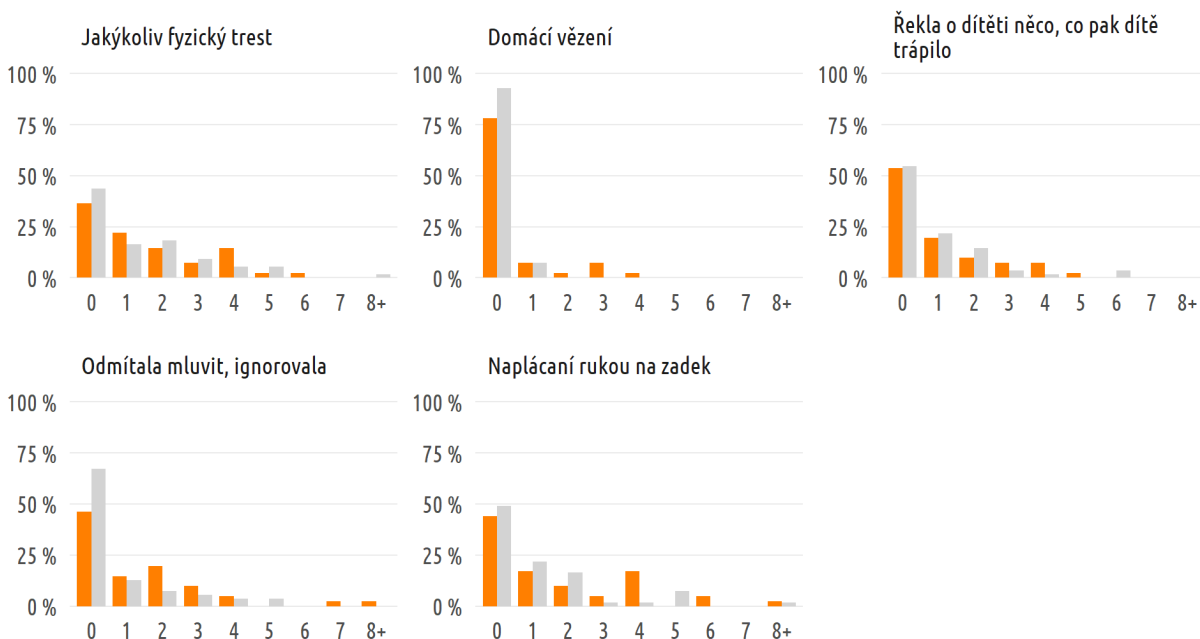
*Řádek označený hvězdičkou reprezentuje intervenční skupinu.

Vývoj trestání v čase

V druhé vlně měření zůstalo v rámci všech zapojených rodin pořadí typu trestů dle četnosti stejné jako ve vlně první, došlo ovšem k poklesu fyzických trestů obecně, tedy i naplácání na zadek, a trestu verbálním ponižením o cca. 5 p. b. K mírnému nárůstu výskytu naopak došlo u trestu ignorování (3,2 p. b.).

Počet potrestání daným způsobem za poslední 4 týdny

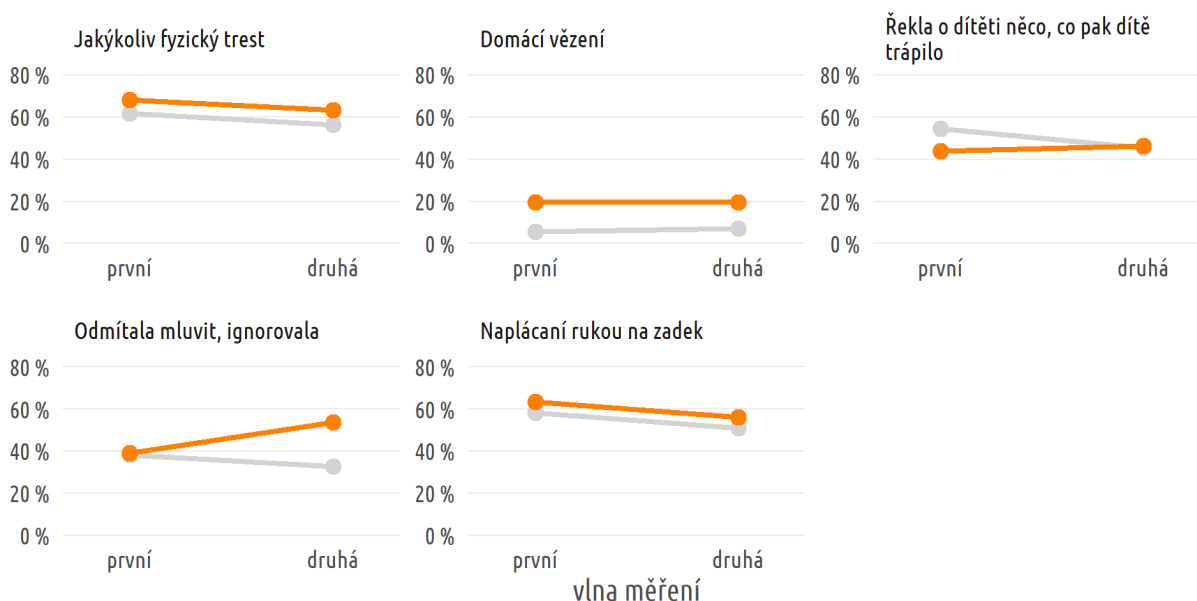
Srovnání **intervenční** a **kontrolní** skupiny v rámci 2. vlny měření

V grafu níže lze pozorovat, že pokles fyzického trestání obecně a naplácání rukou na zadek nastal u obou skupin. V intervenční skupině však došlo k relativně výraznému nárůstu trestu ignorováním (14,7 p. b.) a mírnému nárůstu trestu verbálním ponižením (2,4 p. b.), trend ve skupině kontrolní je přitom opačný. Tento efekt je viditelný i v předešlém grafu – oproti grafu z první vlny měření ubylo v intervenční skupině podílu rodin, které za poslední čtyři týdny nepotrestaly dítě ignorováním ani jednou, a naopak znatelně vzrostl podíl rodin, které se k tomuto typu trestu uchýlily jednou či dvakrát. Jedním z možných vysvětlení zmíněného efektu je vliv metodiky, která cílí především na omezení výskytu fyzických trestů, a v rodinách intervenční skupiny by tak mohlo docházet ke kompenzaci v podobě častějšího trestání ignorováním či verbálním ponižením. Přehlížení negativního chování je navíc přímo součástí metodiky (avšak nikoliv jako forma trestu).

Podíl rodin, ve kterých k danému typu potrestání došlo alespoň jednou za poslední 4 týdny

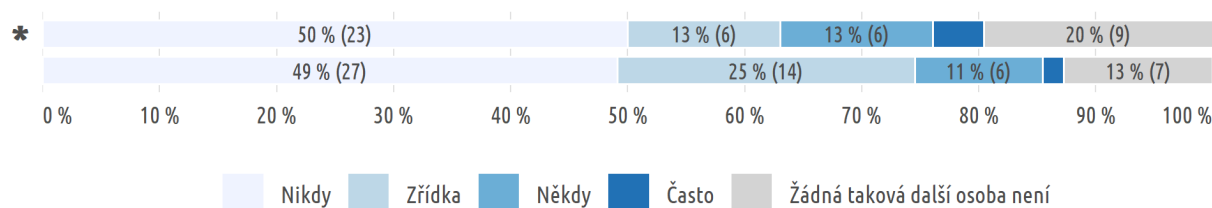
Porovnání **intervenční** a **kontrolní** skupiny v čase (mezi 1. a 2. vlnou měření)

V druhé vlně účastníci souhrnně uváděli, že případné další dospělé osoby podílející se na výchově se k fyzickým trestům dítěte neuchylují nikdy (49 %) či pouze zřídka (19,6 %).

Trestání další osobou podílející se na výchově

Druhá vlna měření

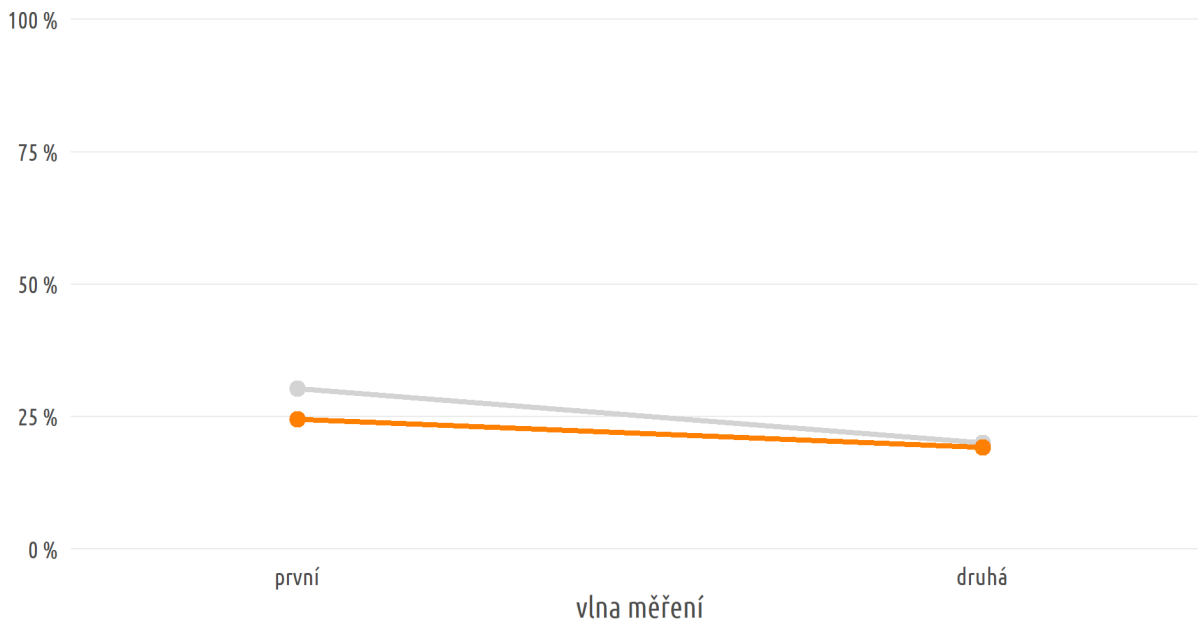

*Řádek označený hvězdičkou reprezentuje intervenční skupinu.

Souhlas s nutností fyzických trestů k řádné výchově vyjádřilo v rámci první vlny celkem 24,7 % respondentů, v druhé vlně měření souhlas klesl na 19,6 %. V intervenční skupině byl souhlas nižší než v kontrolní skupině v rámci obou měření, u kontrolní skupiny však došlo k výraznějšímu poklesu (10,4 p. b.). Rozdíly mezi skupinami jsou však z praktického hlediska zanedbatelné.

Nutnost fyzických trestů při výchově

Souhlas s tvrzením „Aby člověk mohl řádně vychovat dítě, je potřeba používat i fyzické tresty.“ Porovnání **intervenční** a **kontrolní** skupiny v čase (mezi 1. a 2. vlnou měření).

V následující části zprávy jsou stručně představeny jednotlivé zapojené spolupracující organizace, jaké **cíle** si **v rámci intervence** na začátku projektu stanovily pečující osoby spolu se sociálními pracovníky a jak se jim tyto cíle podařilo skrze účast v programu naplnit. U každé organizace je uvedena jedna **kazuistika**, která ilustruje výchozí stav v rodině (její zázemí a specifické problémy ve výchově), a zhodnocení průběhu dosavadní intervence včetně její úspěšnosti. V závěru je shrnut **přínos intervencí** ze strany sociální pracovníce a pečující osoby na konci projektu (po přibližně 4 až 6 měsících spolupráce). Kazuistiky byly vybírány se záměrem představit příklady rodin, kde matka i sociální pracovníce/intervenční pracovník i přes nesnadnou situaci a omezení našli pomocí metodiky cestu, jak změnit v rodině přístup k výchově, a na konci projektu byly patrné výsledky jejich společné práce.

Azylový dům pro ženy a matky s dětmi, O.p.s. je nestátní nezisková organizace založená v roce 2002 městem Vsetín. Organizace poskytuje registrované sociální služby na území Zlínského kraje: azylové domy, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a odborné sociální poradenství.

Rodiny zapojené do projektu ve Vsetíně jsou zařazeny do sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Na projektu ve Vsetíně spolupracovali 3 sociální pracovníci a jedna koordinátorka implementace.

V prvním turnusu bylo do projektu zapojeno devět rodin, z toho program dokončilo pět rodin, ve druhém turnusu začalo také devět rodin, dokončilo sedm rodin.

Výchozí stav zapojených rodin

V převážné většině rodin figuruje matka a dvě či více dětí, eventuálně je zde matčin nový partner. Úplných rodin bylo mezi podpořenými minimum. Některé manželské páry jsou aktuálně v rozvodovém řízení, některé páry jsou čerstvě po rozchodu. V několika rodinách probíhá řízení o výživném, které aktuálně či dlouhodobě není placeno. V několika rodinách je otec ve výkonu trestu, v jednom případě za týrání rodiny. V několika případech na výchově participují prarodiče či jiní blízcí příbuzní.

Rodiny jsou obvykle v nevyhovujícím bydlení – často jde o nestabilní, dlouhodobě nejisté či jinak nevyhovující zázemí, zejména pro výchovu dětí. Například se jedná o opakované krátkodobé pronájmy (smlouvy na dobu určitou, které nejsou dále prodlžovány či obnovovány), bydlení v azylových domech či bytech, malé prostory (často jsou skutečně malé, někdy jsou malé pouze relativně, tedy vzhledem k počtu lidí, kteří v nich žijí), dále se jedná o bydlení v sociálně vyloučené lokalitě apod.

Rodiče jsou často nezaměstnaní či nepracují (zde jde např. o rodičovskou dovolenou), finanční příjmy plynou z různých sociálních dávek. Občas jsou zmíněny příležitostné přivýdělků.

Sociální pracovníci ve vstupních dokumentech zaměřených na výchovné problémy často zmiňují křik v rodině (rodiče křičí na děti, děti na rodiče, rodiče mezi sebou před dětmi). V několika rodinách probíhalo domácí násilí. Poměrně často se objevují fyzické tresty (v rodinné anamnéze rodičů i v současných rodinách), občas žárlivost či rivalita mezi sourozenci.

Ve většině případů jsou děti v péči jednoho či více specialistů. Nejčastěji jsou to dětská psychiatrie, psychologové, pedagogicko-psychologické poradny, logopedi, etopedi. Část dětí je zamedikována (psychiatrem). U několika dětí bylo zmíněno lehké mentální postižení nebo ADHD. Některé děti docházejí do speciální školky/školy. Několik dětí je umístěno mimo rodinu – ve Středisku výchovné péče či v dětském domově.

V drtivé většině sledovaných rodin je největším výchovným problémem **absence hranic a pravidel, režimu** či jakékoliv struktury – ať už je téma reflektováno rodičem či (častěji) pojmenováno sociálním pracovníkem. Dále se objevuje nedůslednost ve výchově, křik na děti, záchvaty vzteku u dětí, fyzické tresty a nerespekt dětí vůči rodičům. Mezi dalšími problémy se objevuje křik v rodinách a nejednotnost rodičů v názorech, postojích či jednání při výchově dětí. Zajímavostí je fakt, že navzdory četnému výskytu tělesných trestů to v cílech spolupráce reflektovalo jen minimum rodičů.

Cíle spolupráce

Rodiče si na počátku projektu společně se sociálními pracovníky stanovili cíle, kterých by chtěli za dobu zapojení do intervence dosáhnout. Cíle navazovaly na identifikované problémy v rodině, resp. ve výchově dětí či přístupu dospělých a zároveň všechny ladily s cíli a hodnotami programu.

Většinou byly zaměřeny na **změnu v chování rodičů**, které následně změní vztah s dítětem či ovlivní jeho chování (např. „znát, naučit se, mít konkrétní postupy, které povedou k dodržování pravidel“; „naučit se postupy, které povedou k samostatnosti dítěte (úklid, hygiena, oblékání), mít k tomu svoje návody“; „mít svoje konkrétní návody, jak vhodně komunikovat s dcerou, jak zajistit rozdělení úkolů v domácnosti“; „znát postupy, jak předcházet vztekání syna na veřejnosti“ apod.)

Zajímavé je, že část rodičů v cíli reflektovala nutnou **změnu u sebe**, pomocí které se změní i dítě (viz výše). Zde se odráží vliv doprovodných vzdělávacích seminářů pro sociální pracovníky a posléze lektory programu. Dále lze pozorovat, že hodně rodičů vyžaduje **individuální** podporu, která bude reagovat na jejich konkrétní (často specifickou) rodinnou situaci (např. „mít aspoň jednu radu, která pomůže právě naší situaci“, opakovaně „...mít svoje konkrétní návody...“).

Dokonce se zde explicitně (byť velmi sporadicky) objevuje i potřeba změny v tématu **fyzických trestů** (např. „naučit se, získat výchovné strategie, které nezahrnují fyzické tresty“), které u většiny zapojených rodičů nejsou reflektovány jako problém. Neobvyklé je i zaměření některých rodičů na **posilování pozitivních prvků** (např. „umět

reagovat na dobré i špatné chování syna"). Někteří rodiče se chtěli zaměřit i na **vztah svých dětí mezi sebou** či případně s dalšími členy rodiny (např. „*naučit se postupy, které povedou ke zlepšení vztahů syna se sestrou*").

Sociální pracovníci si na základě své odbornosti a znalosti kontextu rodiny vytyčili v některých rodinách cíle zaměřující se na dovednost rodičů dávat dětem splnitelné (podle věku a schopností dítěte) pokyny a trénovat schopnost rodičů být důslední. Za důležité považovali také zavést pravidelný režim pro děti, smysluplně je zabavit a hlavně snížit počet fyzických trestů či křičení na děti.

Průběh spolupráce

Pracovníci SAS ve Vsetíně chtěli program realizovat skupinově, a tak se zahájením programu čekali na uvolnění restrikcí souvisejících s pandemií. V prvním běhu tak došlo ke „zhuštění“ lekcí do frekvence až 2x týdně (duben – červen 2020), v druhém běhu probíhala setkání ve frekvenci 1x za 14 dní (říjen 2021 – leden 2022).

Situace v rodinách v době ukončení programu

Rodiče **vědomě trávili více času** se svými dětmi a aktivně jim věnovali pozornost, v důsledku čehož pak pozorovali **zklidnění dětí**. Zkoušeli popisovat své pocity a chválit děti bez dalších podmínek. U více rodičů proběhla **sebereflexe** týkající se vlastních chyb a omluvy za vlastní chování. Jeden z rodičů do skupiny vnášel diskusní témata na různé kroky metodiky (např. hranice mezi odměnou a úplatkem, přehlížením a rezignací, delegování zodpovědnosti dětem). U rodičů sociální pracovníci zaznamenali také častější chválení, pozitivní motivování dětí, zaměření pozornosti ve smyslu společně tráveného času. Daří se zavádět pravidla, přehlížet nežádoucí chování. Zlepšuje se důslednost, komunikace s dětmi (klidnější komunikace i „ve vypjatých situacích“, snížení křiku).

Celkem šest rodin zapojených do programu předčasně ukončilo spolupráci. Důvody byly následující: odstěhování rodiny (2x), nemoc, kvůli které se rodina nakonec vůbec nezapojila, špatný time management spojený s relapsem, pravidelné absence z důvodu nízké motivace matky, absence otce z důvodu pracovní vytíženosti.

KAZUISTIKA 1

Matka se třemi dětmi (4, 3 a 1 rok) žije v azylovém domě, pobírá sociální dávky. Rodiče jsou aktuálně v rozvodu kvůli domácímu násilí. Otec má nyní omezený styk – v době trvání manželství docházelo k týrání dětí i omezování matky.

Děti nemluví, nemají pravidelný režim, návyky (např. tříleté dítě nechodí na nočník, matka ho k tomu nevede), výchovné zásady v rodině nejsou zavedeny. Tříleté dítě má psychiatrickou diagnózu, je i v péči psychologa. Matka děti nechválí, dle jejich slov není za co. Syn je „*neposlušný, nesoustředěný, je mu vše jedno*“ nesouhlas vyjadřuje pliváním. Když děti neuposlechnou matčin pokyn, vykoná ho za ně. Netlačí na ně, uzavře se sama do sebe, má pak sklony ubližovat sama sobě.

Matka má ale děti ráda, tráví s nimi veškerý čas, využívá pomoci své matky, kterou každý den navštěvuje. Ze strany sociálních pracovníků je vedena k větší samostatnosti a je jí nabízena podpora a pomoc pracovníků. Matka občas dětem naplácá na zadek, i když si je vědoma, že se to míjí účinkem především proto, že děti často bil jejich otec.

Matka si dala za cíl naučit se výchovné strategie, které nezahrnují fyzické tresty. Sociální pracovníci chtějí pomoci zavést pravidelný režim pro děti, smysluplně je zabavit a snížit počet trestů.

Matka absolvovala 10 z 12 skupinových setkání programu, absenci vždy omluvila. Po počátečních nezdarech se matce podařilo najít společné aktivity s dětmi – čtení před spaním. Matka uvádí změny v chování svém i v chování dětí („*na děti jsem klidnější, tolik nekřičím, dítě lépe zvládá hygienu – hází plenu do koše*").

Matka na skupinách sdílela své zkušenosti, problémy, zážitky. Otevřela i téma svého vztahu k dětem, které navzdory kontroverzi, kterou mohlo vyvolat, naopak vedlo k přerámování a k subjektivně velmi silně prožívané podpoře ze strany skupiny.

V průběhu programu byla matka často velmi unavená, řešila existenční problémy a kontakty s otcem dětí, což prezentovala na skupině. Přes to všechno udělala dle sociálních pracovníků velký pokrok při chválení dětí, dokáže děti motivovat, udělit pokyn a pochválit je za konkrétní věc. Matka sama je velmi spokojena se svými pokroky ve vztahu k dětem, dokáže přijmout pochvalu.

Azylový dům pro ženy a matky s dětmi, O.p.s. poskytuje terénní asistenční službu v rodinách s dětmi také v lokalitě Zlín. Zde jsme do projektu zapojili 4 sociální pracovníce (jedna v pozici lektorky) a koordinátorku implementace pro tuto lokalitu. Pracovnice terénní asistenční služby ve Zlíně zapojily do projektu celkem 13 rodin s dětmi, z čehož pouze jedna rodina program předčasně ukončila.

Výchozí stav zapojených rodin

Ve všech případech zapojených rodin (13) byla **hlavní pečující osobou** a tudíž klientkou programu matka. Ve většině případů (7) se jedná o matky samoživitelky žijící pouze s dítětem/děťmi (5), ve dvou případech matka žijící u rodičů. Čtyři rodiny byly úplné (s otcem jednoho či více dětí v rodině), dvě rodiny byly tzv. patchworkové. V drtivé většině se jedná o rodiny ve slabé socio-ekonomické situaci, kdy matka nepracuje (rodičovská dovolená, invalidní důchod, dlouhodobá pracovní neschopnost) a pobírá dávky SSP či hmotné nouze a další příjmy pocházejí z občasných brigád, výživného na děti či finanční výpomoci rodičů.

Ve většině případů (9) jsou rodiny v péči terénní asistenční služby ve Zlíně, nad jednou rodinou má dohled OSPOD. V několika případech (4) rodiny navštívili krajskou pedagogicko-psychologickou poradnu a děti jsou v péči psychologů, ve dvou případech zamedikovány psychiatrem, ve dvou případech je dítě v péči logopeda.

V neúplných rodinách se často objevuje vzorec, kdy dítě neposlouchá, odmlouvá, často se vzteká, což neřídka přechází do agresivity. Matka nedokáže stanovit jasné a pevné hranice, chce aby dítě poslouchalo, nebylo drzé, případně bylo více samostatné, aby matka měla klid. V patchworkových rodinách dochází k nejednotnosti pečovatelských týmů, kdy nejčastěji „nový“ přítel matky, případně otec jednoho z dětí v domácnosti vyžaduje poslušnost, tvrdá pravidla. V rodinách dochází i k fyzickým trestům.

Matky si nejčastěji jako **cíl** stanovovaly, aby dítě bylo poslušné, plnilo pokyny, reagovalo na matku případně bylo více samostatné. Výsledkem intervence sociálních pracovníků bylo přeformulování těchto cílů orientovaných na chování dítěte na změnu přístupu matky, tj. nastavení hranic a větší důslednost při jejich dodržování, zaměření se na odměňování dítěte za pozitivní chování, porozumění spouštěčům agrese u dětí, věnování pozitivní pozornosti dítěti v zájmu předcházení negativního chování. Dále si sociální pracovníce se znalostí kontextu rodin stanovovaly za cíle odstranění fyzických trestů, odstranění trestu v podobě odírání lásky a náklonnosti, trávení více času s dítětem.

Průběh spolupráce

Rodiny zapojené v prvním turnusu (celkem 7) začaly program formou individuálních schůzek 1 na 1 se sociální pracovnící. Hlavní část programu byla realizována během 12 na sebe navazujících individuálních schůzek matek se sociální pracovnící, které probíhaly od poloviny března 2021 do konce července 2021 (v jednom případě do září 2021). Po uvolnění protiepidemiologických opatření (duben) byla zapojeným rodinám nabídnuta možnost dokončení programu v rámci skupinových setkání s ostatními rodiči. Tu využili celkem 3 rodiče a zbylí 3 dokončili program individuálně. Dalších 6 rodin zapojených v druhém turnusu projektu bylo podpořeno formou 12 skupinových rodičovských setkání, která se realizovala od listopadu 2021 do února 2022.

Rozsah probraných a procvičovaných kroků metodiky se v rámci jednotlivých rodin v průběhu intervencí v průběhu prvního turnusu lišil – od 10 do 12 individuálních setkání, případně 7 individuálních a 5 skupinových setkání. V průběhu druhého turnusu intervencí formou skupinových setkání se rozsah podpory u jednotlivých rodin lišil více; od 6 účastí po 12.

Situace v rodinách v době ukončení programu

Z kazuistik jsou patrné **změny v přístupu matek i chování dětí**, což má pozitivní vliv na celkovou atmosféru v rodině. Matky dle hodnocení sociálních pracovníků častěji zaměřovaly svou pozornost na **podporu pozitivního chování** svých dětí, tráví s nimi více **aktivního času** při společných hrách, více se **zajímaly o emoce** svých dětí, např.: „Matka našla činnosti, při kterých může se synem trávit čas. Mluví s ním více o jeho zájmech, zajímá se o jeho pocity. Daří se jí se synem lépe komunikovat i přesto, že je podle ní velmi uzavřený. Umí syna oceňovat, naučila se zapojovat ho více do domácích prací a chválit ho za pomoc.“ V několika případech sociální pracovníce zmiňují také vědomější náhled na výchovu a častější sebereflexi matek: „Matka si intenzivně uvědomila, že k rodičovství musí přistupovat aktivně. Matka dceři věnuje více společného času – společná hra, četba, komunikace. Matka se s dcerou přihlásila do kroužku cvičení rodičů s dětmi. I když je na výchovu dcery sama, je rozhodnuta přistupovat k dceři více aktivně a rozvíjet její dovednosti, ne jen zajistit základní péči (strava, hygiena,..).“

Změnou přístupu matek (více času s dítětem, oceňování, pozitivní pozornost, mluvení o pocitech...) se podařilo docílit také **omezení konfliktů mezi dětmi, zklidnění chování dětí** (méně agrese), **zapojení dětí do domácích prací, snížení fyzických trestů** a celkově **zklidnění atmosféry v rodině**: „Dcera reaguje na matku také klidněji, více rozumí pokynům, které jí matka dává. Matka používá méně fyzických trestů (např. plesnutí). Dcera stále od matky vyžaduje dostatečný fyzický kontakt. Matka chápe, že fyzický kontakt může jejich vzájemný vztah posilovat. Dříve se matka domnívala, že je to projev nedostatečné zralosti dcery.”

Pouze jedna rodina ukončila v průběhu programu svou spolupráci (po 4 individuálních setkáních), a to z důvodu neočekávané nestability v bytových podmínkách (ztráta bydlení, stěhování do Charitního domu) v kombinaci se zhoršeným zdravotním stavem matky. Avšak i zde se podařilo dle slov sociální pracovnice dosáhnout dílčích úspěchů, především ve společném trávení času s dítětem a oceňování a chválení dítěte.

KAZUISTIKA 2

Matka se dvěma dětmi (dcera 6 let, syn 2 roky, děti mají jiného otce) bydlí v pronajatém bytě 2+1. O děti pečuje sama, výjimečně je na chvíli pohlídá babička, když si matka potřebuje něco zařídit. Otec dcery ji nenavštěvuje ani se nepodílí na péči o ní. Otec syna přichází do domácnosti jednou za měsíc, a to jen na velmi krátkou dobu. Mimo domácnost se s ním nestýká.

Ekonomická situace rodiny je nestabilní. Matka má příjem z rodičovského příspěvku, má vyřízen příspěvek na bydlení a přídatky na děti. Matka se dostává do finančních potíží ve chvílích, kdy jí není vyplaceno řádně výživné na děti.

Matka si uvědomuje, že příliš nezvládá výchovu dcery. Často dceři ustupuje, nevyžaduje dodržování výchovných pravidel, která si stanoví. Matka spolupracuje s terénní asistenční službou. S dcerou byla v krajské pedagogicko-psychologické poradně, kde řešila odklad školní docházky. Jiné odborníky při řešení výchovných strategií matka nevyužívá.

Matka se snaží být při výchově důsledná, ale je si vědoma toho, že toto nezvládá. Nejčastěji má problém s neuposlechnutím dcery v případě, kdy si má uklidit hračky. Toto dcera ve většině případů nerespektuje, matka tedy po dceři hračky uklidí a dceři dá trest – zákaz sledování televize, tabletu nebo jí odmítne dát sladkost. Často ale matka poleví a zákaz poruší, dle jejích slov je jí dcery líto.

Matka si jako cíl stanovila, aby ji dcera poslouchala, aby vnímala její požadavky a reagovala na ně.

Sociální pracovnice hodnotí spolupráci s matkou velmi dobře. Matka byla dle jejích slov motivovaná, při individuálních setkáních se aktivně věnovala tématům, využívala prvky programu při výchově dcery. Sociální pracovnice vnímá zlepšení vztahu a komunikace mezi matkou a dcerou. Dcera je schopná lépe reagovat na matčiny požadavky, matka umí lépe vyžadovat stanovená výchovná pravidla.

Sama matka hodnotí svůj vztah s dcerou jako zlepšující se. Tráví s dcerou více času při společných aktivitách, více s ní komunikuje. Snaží se dceru chválit a nezatěžovat ji velkým množstvím požadavků.

Charita Roudnice nad Labem funguje s platností od 1. 5. 2019, kdy došlo ke změně původního názvu organizace – Farní charity Roudnice nad Labem (byla zřízena v roce 1995). Charita Roudnice nad Labem je zřízena Arcibiskupstvím pražským jako samostatná právnická osoba se samostatnou právní subjektivitou. Jejím posláním je pomoc lidem v nouzi založené na principech křesťanství. Charita poskytuje následující služby: azylový dům pro matky s dětmi, nízkoprahové zařízení dětí a mládeže Bota, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi „Pod střechou“, přístupné bydlení a pečovatelské služby.

Do projektu byly zapojené dvě sociální pracovnice spolu s vedoucí sociálně aktivizační služby v roli koordinátorky. Tomuto týmu se podařilo zapojit 15 rodin s dětmi, z čehož čtyři spolupráci na projektu předčasně ukončily z důvodů drogového relapsu, dlouhodobé nemoci, nástup do zaměstnání a ve čtvrtém případě účasti na povinném kurzu úřadu práce.

Výchozí stav zapojených rodin

Ve všech případech podpořených rodin byla **pečující osobou** o zapojené dítě jeho matka. V drtivé většině se jednalo o matky samoživitelky, pouze ve třech případech se jednalo o úplné rodiny žijící s otcem. Téměř polovina zapojených matek žila se svými dětmi v azylovém domě v Roudnici nad Labem. Všechny matky byly nezaměstnané či nepracující (na rodičovské dovolené). V drtivé většině rodiny pobíraly dávky hmotné nouze či státní sociální podpory.

V nadpoloviční většině jsou matky klientkami SAS, dvě matky se svými dětmi navštěvují Klub pro rodiče s dětmi, ve třech případech matky využily také služeb PPP, v několika případech jsou zapojené děti zamedikovány psychiatrem či mají stanovenou diagnózu ADHD, v jednom případě je dítě v péči logopeda.

Nejčastějšími **výchovnými problémy**, se kterými se rodiny potýkaly, patří neposlušnost dětí (odmlouvání při zapojení se do úklidu domácnosti či svých věcí, nechuť k plnění úkolů do školy), křik (rodičů na děti i opačně), hádky mezi sourozenci, vztek a agrese dětí. Ve většině rodin se jako výchovný prostředek objevovaly také fyzické tresty.

Matky si v rámci úvodní schůzky na počátku projektu společně se sociální pracovnicí stanovovaly **cíle**, kterých by chtěly za dobu zapojení do intervence dosáhnout. Stanovené cíle byly v převážné většině obecného charakteru. Matky chtěly zejména dosáhnout větší poslušnosti a samostatnosti svých dětí a měly zájem děti více zapojit do domácích prací. V menší míře se objevuje jako cíl téma zvládání vzteku a agrese dětí.

Sociální pracovnice k cílům stanoveným matkami připojovaly doplňující cíle spojené s širší znalostí charakteru rodiny, jejích problémů a zejména způsobu výchovy v rodině. Z pohledu sociálních pracovnic bylo proto klíčové pracovat na změně nefunkčních vzorců chování, které zahrnovaly fyzické tresty, křik nebo netrpělivost. Obecným problémem byla **absence jasných pravidel a hranic**. Pokud se již pravidla podařila v rámci rodiny formulovat, nastával problém s jejich dodržováním jak ze strany dětí, tak pečujících osob, případně dalších členů domácnosti. Nedůslednost, ať již ve formě absence pravidel a hranic nebo jejich nedodržování se v rámci těchto rodin stala z pohledu sociálních pracovnic proto jedním z klíčových témat.

Sociální pracovnice si na základě znalostí kontextu rodiny stanovily také vlastní cíle spolupráce, které byly zaměřené především na **motivaci matek k pozitivnímu přístupu** ke svým dětem, porozumění spouštěčům vzteku či agrese jejich dětí, větší naladění se na emoce dětí.

Průběh spolupráce

Rodiny zapojené v prvním turnusu (celkem 5) byly podpořené formou individuálních schůzek 1 na 1 se sociální pracovnicí. Hlavní část programu se odehrávala během 12 na sebe navazujících individuálních schůzek matek se sociální pracovnicí, které probíhaly od konce března 2021 do konce června 2021. Dalších 6 rodin zapojených v druhém turnusu projektu bylo podpořeno formou 12 skupinových rodičovských setkání, která se realizovala od listopadu 2021 do února 2022 v prostorách SAS Charity Roudnice nad Labem.

Rozsah probraných a procvičovaných kroků metodiky se v rámci jednotlivých rodin v průběhu intervencí v průběhu prvního turnusu – tj. formou individuálních setkání – nelišil. Sociální pracovnicím se se všemi 5 rodinami podařilo domluvit na 12 osobních setkáních (v jednom případě 5 schůzek proběhlo online), při kterých probrali a procvičili všech 12 kroků metodiky. V průběhu druhého turnusu intervencí formou skupinových setkání se rozsah podpory u jednotlivých rodin lišil; od 7 účastí po 10.

Situace v rodinách v době ukončení programu

U všech rodin zapojených do projektu se dle sociálních pracovníků podařilo dosáhnout pozitivního posunu ve výchově. K naplnění cílů po cca 3–4 měsících intervence došlo především v oblasti **naladění se matek na emoce dětí** a většího **porozumění** spouštěčům vzteku či agresivního chování u svých dětí a osvojení vhodných technik ke zvládnutí těchto situací: „*Cíl je splněn. Hlavní spouštěč vzteku syna je, když mu něco nejde. Klientka ho motivuje k vytrvalosti pomocí odměn, chválí ho, event. se snaží přeměřovat na jinou aktivitu. Dalším spouštěčem vzteku jsou konflikty se sestrou. Klientka se je naučila řešit přeměřováním dětí k jiné činnosti nebo společným řešením konfliktu. Věnuje dětem celkově více pozitivní pozornosti.*“ Pokroky jsou dle sociálních pracovníků patrné také v oblasti **nastavování pravidel a hranic** a jejich dodržování ze strany matek: „*Klientka začala používat odměny a pochvaly, začala používat srozumitelné a jednoznačné pokyny, lépe nastavuje pravidla, konflikty řeší společně se synem.*“ V několika případech je dle sociálních pracovníků pozorován pozitivní posun u matek v oblasti vlastního **zvládnutí emocí** a také minimalizaci **fyzického trestání** dětí: „*Méně křičí na děti, dokáže se více věnovat dětem a dávat jim více pozornosti. Dokáže vyřešit problémy se sourozenci v klidu a bez křičení a fyzického trestání.*“

Matky si na základě intervencí uvědomily potřebu věnovat svým dětem více **pozitivní pozornosti**, více si s nimi hrají a samy jsou **klidnější**: „*Klientka dovede jednat s dětmi ve větším klidu, více s dětmi komunikuje, snaží se reagovat na pocity dětí. Více děti odměňuje. Bratři mají mezi sebou lepší vztah, jsou k sobě pozornější.*“ V některých rodinách s více dětmi se matkám podařilo věnovat **čas každému dítěti zvlášť**, což mělo pozitivní dopad na chování dětí a **vztah sourozenců**.

Čtyři rodiny zapojené do projektu se sociálními pracovníky v průběhu intervence ukončily spoluprací. Předčasné ukončení spolupráce s rodinou v projektu mělo různé příčiny: psychické problémy klientky spojené s relapsem užívání drog, zdravotní omezení klientky způsobující špatnou komunikaci, nástup do zaměstnání a povinná účast na kurzu od úřadu práce.

KAZUISTIKA 3

V domácnosti žije matka (36 let) se dvěma dětmi (dcera 13 let a syn 6 let). Sourozenci mají každý jiného otce. Dcera je svěřena do péče matky a s otcem se vidí zřídka kdy. Naopak syn je svěřen do střídavé péče, je týden u matky a týden u otce. Sestra dle sdělení matky závidí bratrovi, že je často s otcem. Syn ale jezdí k otci nerad.

Matka je v evidenci úřadu práce, bez nároku na podporu v nezaměstnanosti. Pobírá příspěvek na bydlení, příspěvek na dítě. Součástí příjmů je výživné na děti od jejich otců. Ekonomická situace rodiny však není dobrá. Rodině finančně vypomáhá babička z matčiny strany, dále pobírá potravinovou pomoc od SAS v Roudnici nad Labem.

V rodině jsou časté konflikty mezi sourozenci, kdy na sebe křičí, bratr sestře sprostě nadává. Starší dcera s matkou příliš nekomunikuje, často se zavírá do pokoje. Matka se synem tráví dost času, ale podle slov matky syn trpí střídavou péčí. S otcem syna se na výchově neshodnou. Dle sdělení matky se od otce vrací ve špatné náladě, zlobí, nadává sestře, je drzý na matku, občas je i agresivní. Matka se snaží se synem mluvit o tom, co se u otce děje a odvést pozornost společnou hrou.

Matka si za cíl stanovuje napojení se na emoce syna a vyjádření pochopení. Chce ho umět zklidnit, když je agresivní a znát spouštěče agrese. Sociální pracovníce připojuje jako cíl odstranění vyhrožování otcem jako nástroje na zklidnění syna.

Klientka dle slov sociální pracovníce velmi dobře spolupracovala, při individuálních setkáních byla velmi komunikativní, vyprávěla řadu příběhů ze své rodiny. Matka si chválila metody, které se v programu naučila. Byla pečlivá v domácích úkolech. Došlo u ní k uvědomění, že vytváří vzor pro své děti a tak, jak se chová ona, se budou chovat i děti. Méně křičí, což vedlo i ke zklidnění dětí. Podařilo se jí prohloubit vztah s dětmi pomocí společně tráveného času. Když mají děti mezi sebou dohady, snaží se je přeměřovat k jiným činnostem. Dle sociální pracovníce se cíle spolupráce podařilo naplnit. Matka více rozumí synovi, zná hlavní spouštěče vzteku u syna – tím jsou často konflikty se sestrou. Nejvíce pomáhalo přeměřování k jiné činnosti (přeměřování syna k domácím pracím) či nabídka společného řešení konfliktu.

Sdružení Romano jasnica z.s. existuje od roku 1998. Od svého počátku se tato nestátní nezisková organizace zaměřuje na aktivity a činnosti směřující k podpoře integrace příslušníků romské komunity do většinové společnosti. V současné době má organizace registrováno pět druhů sociálních služeb: odborné sociální poradenství; terénní programy; nízkoprahové zařízení pro děti a mládež, předškolní zařízení a sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi.

Na projektu ze strany Romano jasnica pracovaly celkem čtyři sociální pracovníce, z toho jedna v roli koordinátorky implementace v lokalitě Krupka. Zde se jim podařilo zapojit celkem 11 rodin s dětmi.

V prvním turnusu bylo zapojeno šest rodin, jedna rodina program předčasně ukončila z důvodu stěhování. Ve druhém turnusu začalo pět rodin, dokončily všechny.

Výchozí stav zapojených rodin

Zhruba polovina rodin je úplných (občas z nich dočasně odchází jeden z rodičů – např. po alkoholových excesech otce jde matka na pár dní z domu i s dětmi, jinde otec pracuje mimo domov a vrací se na víkendy apod.), několik rodin je tzv. patchworkových a ve čtyřech případech je rodič na děti sám.

Téměř všechny rodiny jsou příjemci dávek (státní sociální podpory, dávky hmotné nouze, invalidní důchod, příspěvek na péči). Třetina rodin bydlí v sociálně vyloučené lokalitě, případně se často stěhují (smlouvy na dobu určitou, které nejsou prodlužovány apod.).

Častým jevem jsou dluhy, splátkové kalendáře, objevila se i exekuce. U několika otců figuroval alkohol (u jednoho v takové míře, že je za něj opakovaně poslán do výkonu trestu). Velmi často se v rodinách objevují fyzické tresty, křik na děti, nejednotnost rodičů ve výchově, absence hranic. Rodiče často charakterizují své děti jako neposlušné.

Řada rodin je zapojena do sociální sítě formou spolupráce nebo dohledu různých institucí (významné je zastoupení sociálně aktivizační služby, OSPODu, pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, probační a mediační služby – klientem je rodič za zanedbání povinné školní docházky dítěte).

Několik dětí navštěvuje speciální školu, případně má diagnostikované specifické poruchy učení, ADHD, je v péči psychiatra či dětského psychologa. Část dětí je z rodin umístěna do ústavní výchovy či do pěstounské péče.

Nejčastějším problematickým bodem (často rodiči nereflektovaným) jsou fyzické tresty, křičení na děti, nedůslednost rodičů, nejednotnost rodičů ve výchově (pokud jsou přítomni oba či pokud jsou zde dva vychovávající), absence hranic (zejména pravidla výchovy, vztahy rodiče-děti), neposlušnost dětí. Některé děti projevují poruchy chování (zejména útěky a toulání).

Cíle spolupráce

Někteří rodiče si dali cíle adresované dětem (např. „aby se děti naučily respektovat, pokud máma něco řekne, tzn. pokud nastaví nějaká pravidla“ nebo „aby jí děti respektovaly a dodržovaly pravidla, i když je otec v práci“).

Nejvíce cílů směřovalo k rodičům samotným a výslovně k rozvoji jejich rodičovských kompetencí (např. „naučit se být důsledná“, „posílit sebevědomí“, „předcházet vztekům, eventuelně se s nimi naučit pracovat“, „uvědomit si příčinu zlobení, komunikovat, mluvit s ním“, „používat výchovné zásady, přestat se litovat“, „nepodléhat emocím, zlobení zvládat v klidu“, „zvládnout emoční výkyvy dcery“).

Cíle směřovaly i ke změnám v komunikaci s dětmi a zároveň konkretizovaly jeho obsah (např. „zlepšit komunikaci – být denně aspoň 5 min s dítětem“, příp. „zlepšit komunikaci – naučit se formulovat věty tak, aby dcery poslechy napopravě“, „abych nekřičela a řešila konflikty v klidu“). Jiné cíle reagovaly na dlouhodobé a opakované poruchy v chování (např. „zavést pevný čas návratu domů“). Pouze v jediné kazuistice – navzdory četnosti výskytu problému v rodinných anamnézách – cíl směřoval k odstranění fyzických trestů. Jen jeden cíl obsahoval změnu v oblasti pochval a odměňování za žádoucí chování („zapojovat syna do řízených her se sestrou, chválit, odměňovat, naučit je naslouchat druhému“).

Sociální pracovníce organizace si daly další cíle vycházející ze znalosti rodin. Nejvíce z těchto cílů směřovalo k zavedení pochval, odstranění fyzických trestů a pozornosti rozvržené mezi všechny děti v rodině. Dále šlo o stanovení pevného denního režimu a organizace volného času dětí. Objevovala se také větší potřeba důslednosti, zásadovosti a potřeba sjednotit výchovu pečovatелů.

Průběh spolupráce

Vzhledem k opatřením souvisejícím s pandemií se sociální pracovníce Romano jasnica rozhodly realizovat všechna setkání 1. turnusu individuálně formou návštěvy v rodinách ve frekvenci 1x za cca 14 dní, 2. turnus proběhl zčásti individuálně, posléze skupinově. Některé návštěvy byly zrušeny kvůli karanténě rodiny.

První turnus proběhl v období leden – září/2021, druhý v termínu září/2021 – duben/2022.

Na základě specifických potřeb cílové skupiny pracovnice některým rodinám poskytly více než 12 předepsaných setkání (v průměru to bylo 15 setkání/rodinu). Některá složitější témata byla rozložena do více setkání, u některých rodin proběhlo opakování lekcí nad rámec programu. Všechny předepsané lekce byly ale splněny.

Situace v rodinách v době ukončení programu

Z kazuistik jsou patrné změny a posuny v projevech a chování dětí i rodičů. Děti jsou **klidnější** (méně pláče, křiku, vzdoru, napětí), vyskytuje se více respektu k rodičům, popisovány jsou i změny ve vztazích mezi sourozenci.

V rodinách se podařilo zavést **pochvaly**. Rodiče jsou překvapení, že mohou/mají chválit děti i za drobnosti. Děti se ptají, zda věci udělaly správně (interpretováno pracovníky jako nevědomá žádost o pochvalu).

Objevují se pokusy o zavádění pravidel v rodinách ve smyslu „méně je více“, která jsou s větší či menší důsledností vymáhána. Zde fungují pochvaly, oceňování, odměňování. Rodiče jsou překvapeni změnami, které jsou dle sociálních pracovníků výsledkem **věnování pozornosti dětem**. Po zavedení společně tráveného času, na který se děti velmi těší, jsou rodiče překvapení, co všechno děti dokážou pojmenovat a cítit. Zlepšuje se komunikace s dětmi díky **naslouchání jejich potřebám**.

Opakovaně se v kazuistikách objevuje nesrozumitelnost kroku metodiky „přestávky na uklidnění“, kterou sociální pracovníci zmiňovali i v průběhu intervizních setkání.

Výsledky druhého turnusu byly velmi ovlivněny situací ve dvou rodinách, kde docházelo k výrazným partnerským problémům. Zapojení rodiče tak nebyli plně soustředěni na program, se sociálními pracovníky probírali tyto potíže individuálně.

Zbylí rodiče trávili více času se svými dětmi, více je chválili, zavedli aspoň jedno pravidlo a snažili se lépe formulovat požadavky. Následně si všímali, že ubylo křiku, neposlušnosti a fyzických trestů. Zklidnili se rodiče i děti.

KAZUISTIKA 4

V úplné rodině žije sedm dětí, některé děti jsou v předškolním věku, předškoláci nechodí do MŠ. Rodina bydlí v relativně velkém bytě, který ale není prostorově dostatečný vzhledem k počtu osob. Rodina spolupracuje se sociálně aktivizační službou, některé děti docházejí do nízkoprahového klubu pro děti a mládež.

Rodina se potýká s dlouhodobě špatnou ekonomickou situací (pobírá dávky státní sociální podpory a hmotné nouze), otec je evidován na úřadu práce, občas si přivydělává na krátkodobých brigádách, matka je na rodičovské dovolené.

Rodiče mají své děti rádi, ale neustále jim dávají „kázání“ – v rodině převládají povely a příkazy nad vysvětlováním, navíc při výchově nejsou jednotní. Rodiče vyžadují od dětí určité chování, aniž by se však dětem věnovali nebo situaci vysvětlili. Forma je velmi často neurvalá a vulgární. Děti bývají rovněž za svou neposlušnost fyzicky trestány. Rodina se tím netají, křičí na děti i před pracovníky.

Matka je celý den s menšími dětmi, ale čas dětem přímo nevěnuje, protože pečuje především o nejmladší dceru. Nenastavuje nebo nepřipravuje dětem aktivity, očekává, že se děti dokáží zabavit samy a že děti budou „hodné samy od sebe“. Obvykle zpozorní v okamžiku, kdy se děti mezi sebou hádají nebo perou, na to reaguje křikem, stejně jako otec. Děti tráví čas sledováním televize nebo na telefonu.

Matčino přání bylo, aby „*děti byly hodné a hrály si*“ a „*aby se děti naučily respektovat, pokud maminka něco dětem řekne (pokud nastaví nějaká pravidla)*“.

Po 15 individuálních intervencích přímo v rodině se matka začala dětem **aktivně věnovat**, bere je na klín, dívá se s nimi na pohádku, pak si o ní společně povídají. Chodí spolu ven, čímž se děti zklidnily a doma „*zlobí mnohem méně*“, matka díky tomu není tolik nervózní a povídá si s dětmi. Postupně začali společně hrát hry, děti popisují obrázky, barvy atd. – po prohře ale klid končí a nastupuje křik a hádky mezi dětmi.

Matka byla pracovníci motivována k **pochvalám všech dětí** i za maličkosti. Matka reflektovala změnu chování u dětí poté, co zavedla pochvaly a večerní ocenění celého dne spojené s odměnou. Matka uvádí, že méně „*řve na děti*“, protože „*jsou klidnější*“. Matka nakreslila dětem obrázky denních činností (= **zavedení režimu**), za jejich splnění dostávají nálepký a v týdenním součtu nálepek dostane „*vítěz*“ odměnu dle volby matky.

Matka při návštěvách pracovnice už nepoužívá vulgarismy, je klidná. Limituje dětem čas strávený u telefonu, upozorní na blížící se konec. Matka sděluje, že jí „*občas rupnou nervy*“, přesto je pracovníci chválena za jiné úspěchy. Matka zjišťuje, že věnováním soustředěné a vědomé pozornosti dětem odpadají snahy dětí o upoutání pozornosti křikem. Celkově se situace v rodině zklidnila, ubylo vulgarismů, přibýlo pochval a v rodině je mnohem větší klid.

Na konci projektu proběhla během března dvě reflektivní setkání se sociálními pracovníky. Prvního setkání se zúčastnilo šest sociálních pracovníků, druhého setkání se zúčastnilo dalších sedm sociálních pracovníků (seznam respondentů viz Příloha č. 2), kteří byli do projektu na podporu rodičovských kompetencí zapojeni. V následující kapitole přinášíme **tematickou analýzu** výstupů z těchto setkání (Braun & Clarke, 2012).

Očekávání a motivace před zahájením intervencí

Respondenti zmiňovali pozitivní zkušenost s předchozími projekty SCHOLY EMPIRICA z.s. vycházejícími z metodiky „Dobrého začátku“ (od roku 2018). Hovořili o zvědavosti a o tom, že si chtěli „vyzkoušet“ práci se skupinou, která je nástrojem umožňujícím předat znalosti klientům jiným způsobem, než jaký znají ze školy. Jedna z účastnic dále poznamenala výhodu formátu setkání jako peer-skupin, tedy skupin založených na předávání zkušeností rodičů mezi sebou. Jiný z účastníků popisoval svůj vlastní zájem lépe poznat rodiče. Respondentům se zároveň líbila myšlenka programu jako nástroje, který může některé maminky podpořit v řešení výchovných problémů, které jsou v českém prostředí časté (Respondent D). To někteří sociální pracovníci vnímají jako neuvědomělou potřebu na straně klientů. Program byl dle účastníků zároveň způsobem, jak dovést rodiče k jinému přemýšlení nad výchovou – nad níž většinou vědomě nepřemýšlejí. Sociální pracovníci stejně tak ale zmiňovali i touhu naučit se metody, které zkompetentňují je samé v tom, jak konkrétně rodiče vést: „*Líbilo se mi, že rodiče učíme kompetencím – neměli jsme (do té doby) uchycení co učit, jak učit. Ta metodika byla v tomhle super.*“ (Respondent C). V neposlední řadě sociální pracovníci **oceňovali charakter práce a jeho dlouhodobost**: „*V naší (obvyklé) práci více hasíme „požáry“ (...), ale čas na to věnovat se rodičovským kompetencím je jen v drobných chvilkách, takže nás lákalo, že rodiče můžeme provázet delší dobu.*“ (Respondent M.).

Postoje/Osobní zkušenost s programem

Silné stránky

Sociální pracovníci vyzdvihovali, že program staví na **pozitivním a respektujícím přístupu** k dětem a rodinám, poskytuje jim prostor a přizpůsobuje se jejich potřebám. Oceňovali **formát** setkání, které podle sociálních pracovníků rodičům nabízí: „*...možnost sdílení situací, které ty maminky zažívají a zažijí. (...) Reagují na to i ostatní rodiče, (...) získávají cenné zkušenosti a pocit, že v tom nejsou sami...*“ (Respondent F). Další ze sociálních pracovníků k tomu poznamenal, že si díky účasti v programu rodiče začínají uvědomovat, že je důležité dbát i o sebe samotné (Respondent E). Program je veden **interaktivně**, rodiče jsou vtaženi do dění, což je pro ně zábavnější než obvyklé formy práce s nimi: „*Ze školy jsou (rodiče) zvyklí, že někdo něco přednáší, a pak je z toho vyzkouší (...) tohle je baví.*“ (Respondent K). Interaktivní forma nácviku dovedností zároveň vede k tomu, že matky nad věcmi týkajícími se rodičovství přemýšlejí samostatněji. Praktickým benefitem bylo i to, že bylo z hlediska rodičů možné děti někomu nechat na starost, a věnovat se práci ve skupině naplno. Přínosem byl program ale i pro samotné sociální pracovníky, kteří díky němu získali metodiku, kterou mohou využít v úkolech, které mají sami stanoveny: „*Zákonem máme danou povinnost podpory rodičovských kompetencí, a my jsme do této doby neměli nástroj, kterým to dělat.*“ (Respondent I).

Výchovu, která může být rodiči vnímána jako něco velmi intuitivního nebo naopak přespříliš složitého, metodika rozděluje do **jednoduchých na sebe navazujících kroků**. Sociální pracovníci zmiňovali, že obzvláště užitečnou součástí je **praktický nácvik**, který rozvíjí kompetence rodičů a jejich schopnost komunikovat s dětmi. Samotný obsah nácviku umožňuje hlouběji pochopit to, co rodiče často vnímají jako samozřejmost: „*...První téma, kdy mají trávit pět minut s dítětem někomu přišlo, že to je přece úplně samozřejmé, že to dělají. Ale když jsme potom to téma rozebrali více do hloubky, tak to třeba nebyla úplně ta soustředěná pozornost těch pět minut (...) ...že o tom mají mluvit, že mají popisovat jednotlivé činnosti, že mají děti chválit. (...) Rodiče přicházejí na to, že ty aktivity ne úplně dělají.*“ (Respondent L). Jednotlivá cvičení rodičovských kompetencí zároveň zvědomují součásti výchovy, které rodičům unikají: „*...rodiče přicházejí na to, že ne vždy ty aktivity dělají, že je to něco nového, co do té výchovy vnáší. (...) je to pozvolné, a (...) témata na sebe navazují.*“ (Respondent M.).

Respondenti oceňovali **univerzálnost** programu, postaveného na komunikaci, který obecně může zmírnit problémy, které v rodinách jsou: „*Je to dobrý nástroj pro řešení mnohých problémů. (...) Není to nástroj uplatnitelný (...) jen v rodině, ale i v práci s jakoukoli dětskou skupinou.*“ (Respondent D). Na druhou stranu, konkrétní součásti programu byly sociálními pracovníky často vnímány rozporně: Jedna z připomínek respondentů směřovala k nástrojům zaměřeným na práci s emocemi. Ta na jednu stranu účastníky bavila, na druhou stranu se v některých

případech ukazovalo jako obtížné pro některé klienty své emoce vyjadřovat. Jeden ze sociálních pracovníků k tomu dodává: „*Trénink (...) jak zvědomovat pocity, je na dlouhou dobu.*“ (Respondent J).

Slabé stránky

Obecnou bariérou je podle některých sociálních pracovníků to, že i přesto, že rodiče principům rozumí, mají přetrvávající potíže s jednotlivými kroky pracovat ve svém **každodenním životě**: „*Dokázali popsat, že (...) když dítě něco provede, nebudou na něj křičet. Ale stejně se to v praxi dělo. (...) Možná by potřebovali víc prostoru si to zažít v té konkrétní situaci, anebo zautomatizovat to tak, aby se podle toho chovali.*“ (Respondent A). Jeden ze sociálních pracovníků proto jako užitečné vnímá ke konkrétním popisům situací ze strany rodičů poskytovat konkrétní zpětnou vazbu: „*...snažili jsme se jim to rámovat do toho běžného života, když něco udělali ve vztahu k dítěti (...) aby měli zpětnou vazbu, že využili nějakou techniku, kterou se naučili.*“ (Respondent F). Jinou obecnou bariérou je striktnost a občasná nepřiléhavost metodiky již navyklému způsobu spolupráce mezi sociálními pracovníky a klienty. Respondenti zmiňují, že skupinová setkání v důsledku konkrétních nástrojů trpěla nepřírozeností: „*Vidíte se s někým prvně, a teď se řekne (...) půjdeme cvičit.*“ (Respondent D) Zároveň dodává: „*Kdybychom bazírovali na všech věcech (metody), tak by to vytvářelo dusno na těch skupinách. (...) Kurzu to může uškodit, což je škoda.*“ (Respondent D). Sociální pracovníci proto některé součásti metodiky, které vnímali jako problematické, vynechávali.

Jako příklad spíše negativně vnímaného nástroje lze uvést **nácvik dovedností formou hraní scének**, které rodiče v několika případech odmítli hrát: „*Velmi těžké je motivovat klienty do hraní rolí. Cítí se v tom nejistí, je tam určitá dávka studu. To se nám dařilo spíše obtížně.*“ (Respondent F). Problematickým krokem metodiky pro jednotlivé sociální pracovníky byla lekce 9 – Přirozené a logické následky, kdy často sami pracovníci měli problém rozlišovat mezi logickým důsledkem a trestem. Příklady podle sociálních pracovníků často nejsou jasné ani jim samotným, logický důsledek z nich mnohdy nevyplyvá: „*Složitý je už název lekce (...) ...je to těžko uchopitelné.*“ (Respondent F). Zároveň zmiňovali důležitost pochopení a souladu s danými nástroji, což je podle některých pracovníků klíčové pro ne/úspěšnost jejich využití (Respondent F). Problematické na vysvětlení rodičům byly i s tím související konkrétní kroky, jako je přestávka na zklidnění. Děti jsou podle některých pracovníků zvyklé na jiné chápání „přestávky na zklidnění“ ve smyslu trestu, a je proto těžké zarámovat je jako něco jiného, než na co jsou zvyklí. Jinou z relativně obtížných částí metodiky je i „hovoření o pocitech“, které se podle některých sociálních pracovníků nelze naučit během jedné lekce: „*Práce s emocemi nejde vepsat do jedné kapitoly. (...) Ten trénink, jak to zvědomovat, a kde se to v nás bere, to je na dlouhou dobu.*“ (Respondent J).

U jiných konkrétních nástrojů se pohled sociálních pracovníků lišil. Příkladem rozporupně vnímaného nástroje je **využívání motivačních SMS zpráv** zasílaných rodičům. U nich by mělo i do budoucna podle některých respondentů zůstat na zvážení sociálního pracovníka, kdy a jak je využívat (Respondent J). To je žádoucí i vzhledem k tomu, že jiní sociální pracovníci si nástroj naopak pochvalovali (Respondent B). Úspěšnost nástroje závisí na způsobu využívání nebo i na četnosti setkávání se sociálních pracovníků s konkrétními rodinami: „*...tím že, jsme s těmi lidmi i v terénu (...) tak SMS není nutná. Možná bych to viděla jako (žádoucí) spíše u těch rodin (...) u kterých bychom se s nimi v tom mezidobí nepotkali.*“ (Respondent I). Téma práce s emocemi bylo rovněž vnímáno jako relativně problematické: „*Emoce jsou trošičku složitější... My jsme k tomu využívali karty z Dobrého začátku, což nám velice pomohlo. To bych možná doplnila ještě k té metodice, to by mohlo být k emocím.*“ (Respondent C) Jako řešení, které by do budoucna mohlo fungovat, je uzpůsobení metodiky tak, aby obsahovaly i karty k emocím, což se ukazuje, že už se nyní děje. (Respondenti C, F).

Specifickým případem jsou **obrázkové příběhy**. Ty jsou často označovány za **klíčový nástroj, který výrazně napomáhá názornosti probíraných témat – tomu, aby účastníci setkání lépe pochopili to, o čem sociální pracovníci mluví**. Na druhou stranu, sociální pracovníci stejně tak zmiňovali, že příběhy (ale kupř. i dotazníky) trpí špatným překladem a odlišným kulturním kontextem, který neodpovídá aktuálním českým realitám: „*Maminky nad bublinami v obrázcích často kroutily hlavou.*“ (Respondent D). Obrázkové příběhy by podle účastníků proto měly být více přizpůsobeny aktuálním podmínkám a českému kulturnímu kontextu.

Obecně lze konstatovat, že sociální pracovníci proto častokrát oceňovali **flexibilitu** u nástrojů, které vnímali rozporně. Uváděli, že by mělo být i nadále na zvážení pracovníka, který z nástrojů s ohledem na kontext využívat (Respondent J). Jiní respondenti k problematictější nástrojům vyžadovali naopak větší/podrobnější metodickou podporu.

Různé reakce ze strany rodičů zároveň vedly k mírným přizpůsobením programu – preferenci či upozadění některých metod. To umožnilo sociálním pracovníkům reagovat na konkrétní potřeby klientů. Sociální pracovníci zmiňovali, že nejčastějším důvodem „**odchýlení od metodiky**“ byly právě **reakce na aktuální problémy a témata**, která rodiče na setkání přinášeli: „*Mně to přišlo vždy hrozně líto, nevyužít té situace, kterou (daná) maminka přinesla. (...) Vždy jsem si říkal, když si ty techniky a metody ukážeme na konkrétním příkladu, tak je to lepší než si to ukazovat na nějakém fiktivním příběhu.*“ (Respondent F). Příkladem je nácvik situací v podobě hraní scének, které bylo nahrazeno debatou nad konkrétním příkladem, který přinesli klienti. Jiným příkladem přizpůsobení metodiky je vytvoření vlastního nástroje, kdy sociální pracovníci využili „**náladoměr**“, který pomáhal s vyjádřením emocí těm účastníkům, pro které to bylo spíše složitější. Jiní sociální pracovníci využívali deníky, do kterých si rodiče zaznamenávali, čemu se na setkáních věnovali, a který jim umožňoval „*...vracet se k již probranému.*“ (Respondent L).

Mezi organizačně-motivační překážky patřilo **udržet skupiny ve stejném počtu** a ve stejném složení, jinými slovy, rodiče na setkání dostat, a udržet u nich dostatečnou motivaci na setkání pravidelně docházet. Sociální pracovníci tomu předcházeli individuální komunikací a snahou vycházet rodičům vstříc. Přesto někteří klienti chodili pozdě, anebo na setkání časem přestali docházet zcela. A to zejména ti, kteří pocházeli ze vzdálenějších míst: „*... je větší pravděpodobnost, že budou docházet pravidelně a včas místní klientky, než klientky z okolních obcí. (...) Dojíždění se nám úplně neosvědčilo.*“ (Respondent E).

Další překážka souvisela s **důvěrou**: „*Bariérou je (pro rodiče) i někam přijít (...) a mluvit o tom, jak je to u nich doma.*“ (Respondent J). Trvá nějakou dobu, než si účastníci vytvoří důvěru a jsou ochotni otevřeně hovořit o fungování své rodiny. Jedna ze sociálních pracovníček proto zmiňuje, že jako jeden z faktorů, který pomáhal navození důvěry bylo přiblížit vlastní zkušenost s tím, co se ve výchově daří (Respondent K), nápomocné pak byly i samotné nástroje jako jsou emoční karty (Respondent K).

Sociální pracovníci zmiňovali, že z hlediska doplnění a změn v metodice je důležité do budoucna **odlišit klíčové a vedlejší součásti metodiky** – vyjasnit, co je nutné probrat, a ostatní součásti naopak spíše rozvolnit. Mezi častěji zmiňované náměty patřilo zařazení „**karet emocí**“, které sociální pracovníci vnímají jako důležité. Jiný námět spočíval v tom, že by si účastníci ze setkání mohli odnášet „**hlavní myšlenku**“ ve formě nějakého předmětu, který by jim náplň jednotlivých lekcí připomínal. Mezi další náměty patří vytvoření lekcí v menším než obvyklém počtu účastníků, které se přímo účastní i děti rodičů: „*...že by si lektori udělali obrázek, jak vlastně rodiče fungují s těmi dětmi, když s nimi mají být v interakci.*“ (Respondent H). S čímž ale ostatní lektori ve velké míře nesouhlasili. Důvodem je zejména to, že sociální pracovníci často rodiny a jejich fungování v alespoň omezené míře znají.

Hodnocení dopadu: Co se dařilo a co se nedařilo. Konkrétní příklady.

„*Za mě u těch maminek, které si tím kurzem prošly, vnímám posun. (...) Díky tomu, že ten kurz probíhá nějakou dobu (...) tak tím pádem si některé věci zvnitřněly, a začaly to využívat.*“ (Respondent H) Klientky sociálních pracovníků zároveň hovořily o tom, že by byly rády, kdyby existoval nějaký navazující kurz. Pozitivní změna byla patrná zejména ve způsobu **dávání pokynů dětem** – rodiče se naučili je více konkretizovat a přemýšlet nad nimi: „*...Rodiče dokázali mít tu sebereflexi. Že chtěli zlepšit v té své výchově něco změnit... (...) Ale i to, že rodiče chodili včas a s radostí na ty skupiny.*“ (Respondent D). Zároveň zjistili, že **podobné problémy řeší i další rodiče** (Respondent H).

Jiní sociální pracovníci k tomu dodávají, že pozitivní důsledky práce s rodiči se odráží i na samotném **chování dětí**: „*V mnoha případech jsou vidět posuny. (...) Víc si hrají s dětmi, méně zvyšují hlas. Vydrží reagovat v klidu. (...) Klienti zmiňují i posun u dětí – jsou více klidné (...) ohleduplnější vůči druhým.*“ (Respondent E). Jiný ze sociálních pracovníků k tomu poznamenává, že je **potřeba mít trpělivost a ochotu vnímat malé krůčky, kterými lidé postupují a oceňovat je s ohledem na individuální situaci daného rodiče**: „*Je těžké měnit zažitý vzorec. (...) Nemáme všichni ani zdaleka tu startovací čáru stejnou. (...) Když se maminka naučí nějaké vzorce chování ze své primární rodiny, je to hrozně těžké. Krok dopředu a dva kroky zpátky. (...) Je třeba k tomu přicházet s trpělivostí.*“ (Respondent F).

Sociální pracovníci zmiňovali, že jednou z předností je pozitivní přístup, na kterém program stojí. Rodiče jsou namísto „**kritizování**“ pobízeni k tomu, aby vyzkoušeli jiné než obvyklé reakce či řešení. **Ačkoli jsou pokroky obvykle menší, než by si sociální pracovníci představovali, tak jsou z velké části pořád patrné.** Konkrétním příkladem je jedna z matek, která omezila křičení na děti – „*...dovede lépe vysvětlovat, zůstává v klidu, i když se něco nedaří.*“ (Respondent D).

Další účastníci minimalisticky dodávali, že už **samotná myšlenka, že to jde jinak** je něčím, co výrazně pomáhá: „*Máme jednu maminku. (...) Najednou zjišťovala jak na to, předtím v tom tápala. (...) Ted' (viděla), že to jde jinak.*“ (Respondent J). „*Jinakost*“ se projevuje i ve zvolených řešeních konkrétních výchovných situací, kdy v každé rodině zafungovalo něco mírně odlišného: udělování pokynů, dodržování pravidel, věnování času (Respondent G). Některé z matek tak začaly své děti více chválit a odměňovat nebo s dětmi trávit více času. **Pokroky jsou patrné v komunikaci**, rodiče jsou schopni s dětmi komunikovat v klidu, dokážou se domluvit v nějakých krocích. Respondenti zároveň zmiňovali, že do samotné „intervence“ v podobě účasti v programu zasáhly i další souběžné faktory, kdy některé z nich začaly chodit do škol. Ve výsledku ale respondenti hovořili o **zklidnění**, a to jak u dětí, tak i u matek/rodičů. Ty se díky prožitku z chválení od sociálních pracovníků na skupině zároveň dokázaly chválit a oceňovat samy mezi sebou.

Na druhou stranu se v několika případech stejně tak ukázalo, že právě **vědomá spolupráce a důvěra ze strany rodičů** je pro úspěšnost programu klíčová, a je jedním z klíčových faktorů, který nakonec určuje, jestli ke změně v chování nakonec dojde: „*Nám se nepodařilo motivovat jednu klientku, aby opravdu trénovala doma. (...) My jsme si všimli, že něco říká, a něco jiného doopravdy dělá. (...) Často říkala, že něco s dětmi dělá v klidu. (...) Ale od asistentek víme, že často křičí. (...) Moc tomu nerozumíme, proč říkala, že vše funguje, když vlastně ta realita je taková.*“ (Respondent E). Jako další negativní dopad sociální pracovníci zmiňovali rovněž to, že účastníci na setkáních se čas od času vůči ostatním vymezovali a zlehčovali problémy druhých rodičů: „*To se mi nikdy nestalo. (...) To děláš špatně.*“ (Respondent G).

Mezi **nezamýšlené dopady** patřily i posuny ve výchově v důsledku hlídání dětí sociálními pracovníky v rámci dané lekce: „*...ony byly ze začátku nezvladatelné, divoké. (...) Nám se podařilo v rámci toho hlídání dvouhodinového naučit je, aby neskákaly po nábytku. (...) Matka viděla, že s tím jde něco dělat.*“ (Respondent I). Sociální pracovníci zmiňují i příklad zpětné vazby k výchově, kterou daná maminka brala vstřícně: „*...Já do té domácnosti chodím. (...) Co jsem zaznamenala jako velký posun je (...), že té komunikace tam moc nebylo, toho aktivního trávení společného času. Takže pro tu maminku (...), že šli na procházku se psem, nebo že mobilní telefony se nepoužívali. (...) Pro tu maminku je to velký posun, který udělala.*“ (Respondent L).

Hodnocení spolupráce v lektorském týmu

Lektorská spolupráce byla u velké části sociálních pracovníků kontinuální, a vznikla na půdorysu předchozí, protože byla hodnocena jako úspěšná. Pracovníci vnímali přínosy v samotné příležitosti k lektorování, anebo v tom, že šlo o práci s dospělými a ne s dětmi – což bylo pro některé ze sociálních pracovníků něco nového: „*Je to dobrá zkušenost. (...) Práce probíhala v jiném režimu.*“ (Respondent L). Sociální pracovníci si pochvalovali **intervize**: „*V průběhu projektu jsme měli podporu. Že jsme si mohli říct co potřebujeme...*“ (Respondent F). Jako nejčastější přínos pro sebe samotné označovali podporu v **práci ve skupině** – pracovníci se naučili, jak udržet lekci, jak reagovat na konkrétní situace (Respondenti B, A, D, G). Práce se skupinou je podle některých efektivnější než individuální práce, umožňuje sdílení a věnovat se jednomu tématu: „*Najednou jsme měli čas řešit s rodinami výhradně rodiče a děti bez čehokoli jiného. (...) Věnovat se do budoucna čistě rodičovským kompetencím zvlášť (...) pro rodiny by to mělo velký dopad.*“ (Respondent B). Zároveň ale sociální pracovníci zmiňují i **zvýšení svých kompetencí v práci s rodiči**: „*Když přijde maminka s nějakým problémem, je to pro mě jednodušší. (...) V metodice je toho spousta pro nás, protože bych si toho víc uvědomila i u svých dětí. (...) Využívám to a budu i dál to využívat. (...) Práce s rodiči je pro mě teď jednodušší co se týká výchovy dětí.*“ (Respondent M).

Jako relativně obtížné se ukázalo střídat se s dalšími sociálními pracovníky v práci s rodiči: „*K skupinovým setkáním jsme si vyhodnotili, (...) že půjdeme radši cestou toho, že budeme třeba dva lektorské týmy, ale že celou tu řadu setkání s těmi rodiči projde jeden lektorský tým.*“ (Respondent L). Sociální pracovníci tak často jako užitečné vnímali do budoucna **vytvořit „stabilní lektorské dvojice“**. Lektorská dvojice pro skupinové aktivity by měla být spíše pevně dána, a do daného tématu by nemělo být zasahováno další/překrývající se individuální prací s jiným sociálním pracovníkem. Sociální pracovníci zároveň zmiňovali potřebu zhodnotit a zkoordinovat dosavadní spolupráci s předcházejícími sociálními pracovníky, kteří s rodinou pracovali či pracují v individuální formě. Podobně označili jako důležité: „*...dobře si to setkání připravit – kdo čemu se bude konkrétně věnovat.*“ (Respondent L). Zároveň se jako významný faktor ukázalo i zaangažovat muže v roli sociálního pracovníka, což bylo v rámci daných lektorských týmů ojedinělé a do setkání většinově utvářených ženami vneslo určitou dynamiku.

Intervize a podpora ze strany SCHOLY EMPIRICA z.s. jsou ze strany sociálních pracovníků často ceněné, stejně jako jejich online podoba šetřící čas a nutnost dojíždění. Sociální pracovníci oceňovali publikace založené na metodice „Dobrý začátek“, které jsou srozumitelné a pro rodiče užitečné. Do budoucna tak chtějí pracovníci více zařadit do svých vlastních činností a podílet se na jejím šíření mezi kolegy: „V rámci běžné práce používáme a chceme používat metodiku – chceme s ní seznámit více naše kolegy. Plánujeme zároveň pokračovat v rodičovských skupinách. Otázkou pro některé sociální pracovníky je pak zejména financování.“ (Respondent E). Jedním z doporučení či přání proto bylo, aby se kompetence a zkušenosti mohly co nejsnadněji přenášet na další sociální pracovníky, a aby případně vznikaly **nové možnosti zapojení** do dalších navazujících projektů. Zároveň by sociální pracovníci ocenili i větší škálu témat, kterým by se bylo možné podobným, podrobným a skupinovým způsobem, věnovat, kupř. finanční gramotnosti (Respondent G).

Sociální pracovníci zároveň navrhovali **navazující aktivity**, které by mohly zejména po školení a tréninku metod dále rozvíjet potřeby rodičů: „Jako volitelnou aktivitu přidat nějaké skupiny navíc, které by se obsahově zabíraly případy maminek/rodičů. Něco na způsob balintovské skupiny, aby měly možnost o těch svých případech povídat... odnést si nějaké řešení. Myslím si, že nějaké (...) pokračování, by se těm maminkám líbilo.“ (Respondent F). Někteří sociální pracovníci hovořili o snaze navázat aktivity podpory rodičovských kompetencí na místní akční plány, další se zabývali konkrétními finančními nástroji, které mají umožnit na podobných programech participovat dál. Jiní zmiňovali ochotu vycházet z principů programu a vyjádřili poptávku po navazující metodické podpoře, nicméně hovořili o tom, že podoba budoucí práce s tématem rodičovských kompetencí se bude odehrávat spíše na individuální úrovni (Respondent A).

Hodnocení procesu implementace intervence

Následující kapitola shrnuje zjištění, která byla sbírána v průběhu celého procesu implementace intervence. Zdroji dat jsou především zápisy z intervizních a supervizních setkání se sociálními pracovníky.

Dle původního projektového záměru měly být realizovány rodičovské skupiny ve čtyřech lokalitách, kde působí spolupracující zapojené organizace, ve složení sociální pracovníci a klienti (tj. rodiče). V rámci projektu bylo plánováno pětidenní úvodní školení sociálních pracovníků¹⁴ za přítomnosti zahraniční lektorky programu prof. Judy Hutchings z Centra pro empiricky ověřenou ranou intervenci Bangorské univerzity ve Walesu a kvartální supervize pracovníků v průběhu realizace rodičovských skupin.

V průběhu realizace projektu se sociální pracovníci opakovaně **potýkali s podobnými potížemi**, které přirozeně vyvstávají při realizaci inovativního programu a při kontaktu s klienty. Realizační tým projektu ze SCHOLY EMPIRICA z.s. (odborný garant, metodik, evaluátor) tyto potřeby monitoroval a v reakci navrhl sociálním pracovníkům pravidelná setkávání napříč týmy, kde by se sdílela témata vyvstávající z praxe při vedení rodičovských skupin. Tak vznikla **idea intervizních setkání**.

V průběhu realizace projektu vyvstala **celá řada dalších inovativních nápadů** či potřeb, které bylo vhodné v zájmu kvality projektu reflektovat. **SCHOLA EMPIRICA z.s. se snažila po celou dobu projektu poskytovat soc. pracovníkům zázemí a reagovat nabídkou podpory v obdobích, kdy to soc. pracovníci potřebovali.** Kromě již zmíněných intervizních setkání to byly např.:

- metodické semináře ke stanovování cílů spolupráce mezi soc. pracovníky a klienty
- školení soc. pracovníků v tématu práce se skupinou
- setkání se zahraniční lektorkou programu Judy Hutchings nad rámec supervizí – další prohlubování vzdělání v problematice podpory rodičovských kompetencí
- video/online hospitace a následná formativní zpětná vazba

Metodické semináře ke stanovování cílů spolupráce mezi sociálními pracovníky a klienty

Dle metodiky programu je potřeba na začátku stanovit, samozřejmě společně s klientem, cíle spolupráce. Ze zkušeností odborných pracovníků SCHOLY EMPIRICA z.s. se tento krok jeví jako klíčový jak z hlediska motivace klienta, tak z pohledu hodnocení úspěšnosti intervence v programu. Proto byla soc. pracovníkům v úvodní fázi nabídnuta podpora ve formě opakovaných kazuistických seminářů s jednotlivými týmy spolupracujících soc.

14) Z důvodu pandemie Covid bylo školení rozděleno do tří a dvoudenního.

pracovníků, na kterých byly podrobně a konkrétně rozebrány jednotlivé klientské případy. Školení **vycházela z metodiky programu a zohledňovala její specifika**, zároveň byla zasazena do kontextu zákona č. 108/2006 Sb., o soc. službách, resp. Standardů kvality soc. služeb.

Na konkrétních, písemně dokumentovaných reálných příbězích sociální pracovníci analyzovali výchozí situaci z pohledu klienta i z odborného hlediska, pojmenovávali potenciální témata, která posléze nabízeli klientům jako možnosti pro změnu (= cíl programu), **identifikovali potřeby a zdroje klientů, hledali potenciální nebo reálná rizika ohrožující dosažení cílů**. Dále si zkoušeli hledat průsečíky výše jmenovaného a tím **definovat (potenciální) cíle**. Skutečné cíle potom museli stanovovat ve spolupráci s klientem, metodické semináře byly **tréninkovým prostorem**. Zároveň bylo potřeba sladit cíle spolupráce s cíli programu, podrobovat je kritickému ověřování jejich kvality dle různých parametrů a pomůcek (např. SMART). Důraz byl kladen zejména na reálnost cílů vzhledem ke specifikům životního kontextu klientů.

Intervizní setkání

Sociální pracovníci byli seznámeni s programem Dobrého začátku pro rodiče na úvodním školení. Někteří se s ním již setkali v předchozích projektech, pro některé byl úplně nový. Stejně tak **zkušenosti s prací se skupinou**, což je samo o sobě náročná disciplína vyžadující zkušenost, podporu a trénink, **se u jednotlivých zapojených sociálních pracovníků lišily**. Navíc projekt probíhal **v naprosto mimořádných podmínkách spojených s pandemií onemocnění Covid-19**, kdy – zejména první rok – bylo vše velmi chaotické, neznámé, nejisté. Sociální služby podléhaly poměrně velkým restrikcím, které se postupem času uvolňovaly, aby v druhém roce pandemie znovu nabraly na síle. Realizovat nový program samo o sobě klade velké nároky, ale v těchto nestandardních podmínkách vyžaduje o to větší podporu. Zároveň bylo potřeba **vytvořit zvláštní prostor pro témata spojená s realizací projektu** tak, aby nezabírala prostor na běžných supervizích jednotlivých organizací sociálních služeb. Zapojení sociální pracovníci byli podpořeni na několika úrovních:

- provozně/organizačně (zrychlení a zefektivnění provozní komunikace),
- metodicky,
- intervizně,
- sdílením dobré praxe ostatních zařízení soc. služeb.

Setkání se odehrávala 1x měsíčně v pevně stanovených týmech tak, aby ve skupině byly vždy zastoupeny všechny participující organizace. Šlo o záměrné rozdělení kvůli zvýšení pestrosti pohledů, zkušeností (životních, profesních i s ohledem na specifika cílových skupin jednotlivých organizací a lokalit, ve kterých byl program realizován).

Max. délka setkání byla stanovena na 3h, počet účastníků se pohyboval kolem pěti až šesti sociálních pracovníků + dva zástupci ze SCHOLY EMPIRICA z.s., z nichž jeden měl roli intervizora. Takto byly vytvořeny **3 intervizní týmy**. Intervizních setkání se účastnili i sociální pracovníci, kteří na projektu participovali v jiné roli než moderátor rodičovské skupiny (např. byli zapojeni do hlídání dětí v průběhu rodičovských skupin apod.).

Byla dohodnuta pravidla intervizních skupin: aktivní účast – tzn. vnášet vlastní obsahy a/nebo spolupracovat na zakázkách ostatních; mlčenlivost, resp. důvěrnost (důležité pro profesionalitu pracovníků, korektnost ke klientům a pro pocit bezpečí ve skupině); věcnost – nesdíleli jsme žádná „prý“ atp.; anonymizace písemných výstupů z intervizních skupin.

Výstupem setkání byly písemné záznamy se zachycením důležitých bodů jednotlivých „případů“ a zejména s dohodnutými výstupy. Zápisy byly zasílány do všech třech intervizních týmů, aby bylo umožněno vzájemné informování a učení.

Jednotlivé fáze setkání (struktura setkání byla všem opakovaně vysvětlena a striktně držena po celou dobu projektu) byly následující:

- icebreaker
- přednesení témat účastníky
- roztřídění na metodická, organizační, sdílecí témata
- technicko-organizační či administrativní témata byla zodpovězena a vyřešena jako první
- výběr a představení tématu
- precizní definování zadání řešeného tématu
- doptávání se ze strany ostatních
- návrhy řešení
- výběr řešení (výsledky byly revidovány na začátku dalšího setkání)

Obsah – řešená témata – analýza a vývoj

Podrobnou tematickou analýzou zápisů z celkem **24 intervizních setkání** bylo identifikováno několik **okruhů témat**:

- **práce s klientem se specifickými potřebami**

- např. Jak pracovat s klientkou, u které je obrovský rozdíl mezi kvalitou a hloubkou projevu při kontaktu na sociálních sítích a v realu?
- Jedna maminka je abstinující od drog, aktuálně zřejmě spadla do relapsu – Jak s tím pracovat?
- Klientka s kombinovaným postižením (lehká mentální retardace a sluchové postižení), na skupiny ji doprovází její matka, mluví a jedná za ni – Co s tím?
- Jak pracovat s velmi odlišnou mentální úrovní jednotlivých účastníků? apod.

- **sdílení dobré praxe/poptávka po tipech dobré praxe**

- vhodná pomůcka při povídání o pocitech – karty emocí
- tipy na rozšiřující literaturu
- sdílení závěrečného diplomu (součást rituálu) mezi lokalitami
- sdílení techniky „batoh“ (Co si odnášíte s sebou z programu?) pro zpětnou vazbu od klientů na konci programu
- podoba závěrečné skupiny apod.

- **práce se skupinou**

- např. Jak přejít z individuálních setkání (konaných v době Covidu) do skupiny – Jak a kterou lekcí začít?
- Jak pracovat se „skupinou“ o 2 lidech? apod.

- **práce s motivací klienta**

- např. Jak motivovat rodiče, kteří vzdávají nácvik dřív než děti?
- Zasekli jsme se na x-tém setkání, jak motivovat rodiče k další spolupráci? apod.

- **práce s dětmi**

- např. Jak pracovat s dětmi v paralelní skupině při hlídání – Povídat si s nimi o tématech, která probírají rodiče?
- Problematický kontakt s dítětem přítomným na individuální schůzce – Co s tím? apod.

- **etická témata, dilemata**

- např. V průběhu hlídání dětí se pracovnice od dětí dozvěděla věci z rodiny, které jsou „na hraně“ – Jak s těmito informacemi nakládat?
- Jak pracovat s informací, že rodič používá tělesné tresty? apod.

- **technicko-organizační, administrativní, metodická témata**

- Kolegyně je na několikátýdenní nemocenské – Co s jejími klientkami?
- Když nebude možné se setkávat osobně (lockdown) a maminky nebudou mít potřebnou techniku – Co s tím? apod.

Na každém setkání byla navržena **v průměru cca 3 témata**, která byla i probírána. Postupem času ubývalo technicko-organizačních témat a přibývala témata směřem k práci s motivací, s rodiči se specifickými potřebami a ke konci převažovalo sdílení dobré praxe.

Realizační tým SCHOLY EMPIRICA z.s. témata z intervizních setkání průběžně sledoval a vyhodnocoval. Na jejich základě **reagoval nabídkami dalších doprovodných aktivit**. Jednou z nejzásadnějších a účastníky velmi oceňovanou aktivitou podpory sociálních pracovníků bylo celodenní školení na téma práce se skupinou. Školení bylo zážitkové, interaktivní, vycházelo z reálných zkušeností účastníků a bylo vedeno lektorkou s dlouhodobou zkušeností s vedením skupiny. Školení vycházelo z průběžně doporučené literatury¹⁵, zabývalo se mj. výběrem a sestavováním skupiny, standardním vývojem skupiny, jednotlivými fázemi, ukončováním skupiny, procesy, typologií „problematických“ situací a účastníků. Dále účastníci přinášeli konkrétní situace ze své praxe, které byly demonstrovány zážitkovou formou.

Srovnání individuální podpory a rodičovské skupiny

Vzhledem k pandemii Covid a opatřením, která komplikovala realizaci programu, byli sociální pracovníci nuceni flexibilně reagovat na aktuální podmínky. Bylo na jednotlivých týmech ve spolupracujících organizacích, aby si přizpůsobily vládní nařízení dle charakteru své služby, potřeb klientů i osobního postoje pracovníků. Vznikly různé varianty realizace. V průběhu této „covidové“ fáze projektu jsme průběžně monitorovali a sbírali zkušenosti, zpětné vazby a doporučení, které představujeme v následujících odstavcích a tabulkách.

Program byl (v I. turnusu) realizován individuálně (fyzicky v rodinách nebo v organizaci poskytovatele, příp. v online prostředí) a skupinově (II. turnus). Specifickou záležitostí byla „mezifáze“ – přechod z individuální formy podpory do skupinové.

15) konkrétně např. Yalom, I. D., & Leszcz, M. (2021). *Teorie a praxe skupinové psychoterapie*. PORTÁL sro.

INDIVIDUÁLNÍ SETKÁNÍ V RODINĚ**Rizika/nevýhody**

- Rodiče byli roztěkaní, nesoustředění na to, co mají dělat.
- Matky měly tendenci zrychlit schůzku, aby se mohly věnovat domácím pracem.

Výhody

- Autenticita – soc. pracovník vidí členy rodiny v jejich prostředí (včetně např. toho, v jakých podmínkách rodina žije apod.)
- Rodiče jsou sdílnější, uvolněnější (jsou ve vlastním prostředí).
- Přímo v jejich domácím prostředí můžeme ukázat nějaké prvky, jak pracovat s dětmi, jak jim uspořádat prostředí.
- Možnost nácviku žádoucího chování přímo se zapojeným dítětem.

Zkušenosti, výstupy

- Je třeba stanovit pravidla, jak taková návštěva bude probíhat (např. je důležité mít prostor, děti budou dělat nějaké úkoly apod.).
- Příklady pravidel, která je vhodné nastavit (ideálně už na první schůzce s klientkou): vypnutá TV, rádio, 90 min klidu, aby v bytě nebyl nikdo, max. jen dítě.
- Soc. pracovník musí být připraven na scénky ve dvou (např. rodič v roli dítěte, někdy je v roli dítěte pracovník – zkušenost z obou rolí je důležitý zážitek).
- Výměna rolí mezi dítětem a maminkou může přinést důležité podněty (např. dítě je v roli rodiče daleko přísnější než rodič sám, pravděpodobně to ukazuje, že rodič je normálně na dítě velice přísný, dítě to zrcadlí). Rodiče nám často neukazují autentické chování, ale dítě to může odhalit.
- Při poskytování programu při domácích návštěvách, kdy jsou pracovníci v „dvojroli“ – jako lektori programu a zároveň pracovníci soc. služby, která s rodinou spolupracuje – je dobré stanovit dny speciálně pro program a dodržovat to.

INDIVIDUÁLNÍ SETKÁNÍ V ORGANIZACI SOC. SLUŽBY**Rizika/nevýhody**

- Rodiče přijdou do „našeho“ prostředí, musí dodržovat naše pravidla, když se domluvíme na návštěvách v rodině, je to jakýsi ústupek pro rodinu a je to pro ně výhodnější, takto musíme přenastavit, aby platila naše pravidla (nastavit tak, že my jim přicházíme pomoci s dítětem, oni na oplátku budou respektovat naše pravidla).
- Rodiče musí překonat určitou bariéru a přijít v určitý čas na dané místo.

Výhody

- Neutrální prostředí kanceláře rodiče zklidní, podporuje přinášení vlastních nápadů.
- Rodiče nejsou rozptylováni domácím prostředím.

Zkušenosti, výstupy

- Nutnost nastavit specifická pravidla pro tuto formu setkávání.

INDIVIDUÁLNÍ SETKÁNÍ ONLINE

Rizika/nevýhody

- V online formě ohrožuje kontakt nedostatek objemu dat, IT vybavení v rodině, absence prostoru, kde by bylo soukromí, špatný signál.
- Vypínání kamery (absence neverbální komunikace), obtížné navazování vztahu, často jen jednostranná komunikace směrem od pracovníka ke klientovi.
- Problém s důvěrou, např. když žena zažívá domácí násilí, nedokáže se svobodně vyjádřit, když ji někdo jiný poslouchá.

Výhody

- flexibilita kontaktu

Zkušenosti, výstupy

- Potřeba zvážit individuální možnosti a potřeby klientů.
- Potřeba jasného nastavení pravidel (např. dopředu stanovit čas setkání, nutnost, aby si rodiče zajistili klidné místo pro online, zkrátit čas setkání oproti setkání tváří v tvář).
- Zkušenosti z Walesu, Makedonie či Rumunska, ke kterým se připojujeme: není možné dotovat rodičům IT techniku, stačí, aby se připojili přes chytrý mobilní telefon.¹⁶

PŘECHOD Z IND. SETKÁNÍ DO SKUPINOVÝCH

Rizika/nevýhody

- Každý rodič má své individuální tempo, tzn. rodiče jsou v jednom čase v různých lekcích programu, těžký začátek skupiny.
- Za dobu individuální podpory je již tvořený vztah s konkrétním soc. pracovníkem.

Výhody

- Výhody skupiny (např. možnost konfrontovat své zkušenosti s ostatními, sdílet je apod.).

Zkušenosti, výstupy

- Respektovat rodiče, pokud už nechtějí do skupiny.
- Je potřeba se sladit (v které lekci kdo je), naladit se na sebe navzájem, utvořit skupinu, vytvořit důvěru a bezpečný prostor pro sdílení a další práci, což zabere čas "nad rámec" kroků programu.
- Udělat přechodové období – např. na individuálních setkáních rodiče přesměrovávat do objektu soc. služby, aby si zvykli, pak spustit skupiny.

SKUPINOVÁ SETKÁNÍ

Rizika/nevýhody

- Pozdní příchody narušující práci skupiny
- Nestíhání celého programu
- „Úmrtnost“ klientů
- Nehomogenost skupiny ve smyslu různé intelektové úrovně účastníků
- Nespolehlivost klientek (nepřijdou, neomluví se; slíbí, že přijdou, ale nepřijdou apod.), nabourává to program
- Klientky se mezi sebou částečně znají, rizika maloměsta (nechtějí, aby ostatní věděli informace z jejich rodiny, nepouští informace o sobě)

Výhody

- Funguje skupinová dynamika
- Sdílení příběhů, zkušeností
- Reagují na sebe navzájem, pomáhají si, podpora jednotlivců skupinou
- Fungovaly obrázkové příběhy
- Maminky se mezi sebou částečně znají
- Spontánní podpůrné sítě maminek
- Vzájemné posilování, zmocňování
- Pocit sounáležitosti
- Společná diskuse
- Různé pohledy na jednu věc
- Soustředěnost – plně se 2 hodiny věnují jenom dané lekci, jen programu

16) Z prezentací a sdílení zkušeností s prof. Judy Hutchings

Sociální pracovníci ze 3 lokalit poskytli odbornému týmu SCHOLY EMPIRICA z.s. nahrávku rodičovské skupiny, v jednom případě se jednalo o online hospitaci v reálném čase konání skupiny (skrže Google Meet). Všechny tři nahrávky pořízené z rodičovských setkání v rámci programu (dvě nahrávky byly z 10. setkání a jedna z 9. setkání) byly posuzovány dvěma hodnotitelkami, které vyplňovaly checklist. Výsledky hodnocení ale nejsou z pohledu skupinového hodnocení (tzv. shoda posuzovatelů) konzistentní. Přesto hodnocení na základě checklistu posloužilo jako **základ pro velmi strukturovanou, individuální zpětnou vazbu** dotyčným moderátorům rodičovských skupin z jednotlivých služeb.

Ve zpětných vazbách, které byly jednotlivým týmům předávány zvlášť, se nezávisle na sobě objevovaly podobná témata, nedostatky a připomínky. Ty lze shrnout a rozdělit do několika hlavních skupin a konkrétních tvrzení:

Obsahové připomínky

- Diskuse o domácích aktivitách rodičů se často rozbíhala velmi rozsáhle, v důsledku čehož se soustředění rodičů na hlavní aktivitu snižovalo. Často se projevovaly problémy moderátorů zastavovat „příliš povídající“ rodiče, strukturovat diskuzi a vracet ji zpět k tématu.
- Chybělo detailní prozkoumání alespoň jednoho konkrétního problému, který rodiče řešili v souvislosti s hlavní domácí aktivitou a od toho odvíjející se další aktivity jako prozkoumání možných řešení daného problému, pomoc rodičům při výběru konkrétního řešení a podpora při nácviu navrhovaného řešení.
- Diskuse o obrázkových příbězích v daných lekcích postrádala hloubku, často nebyly využity rozvíjející otázky z manuálu a pojmenovávání hlavních stavebních prvků v souvislosti s příběhem.
- Ve všech třech hodnocených nahrávkách zcela chyběla část programu věnující se práci ve větší skupině, při které by měli rodiče procvičovat rodičovské kompetence v určitých situacích v roli „dítěte“ a v roli „rodiče“.

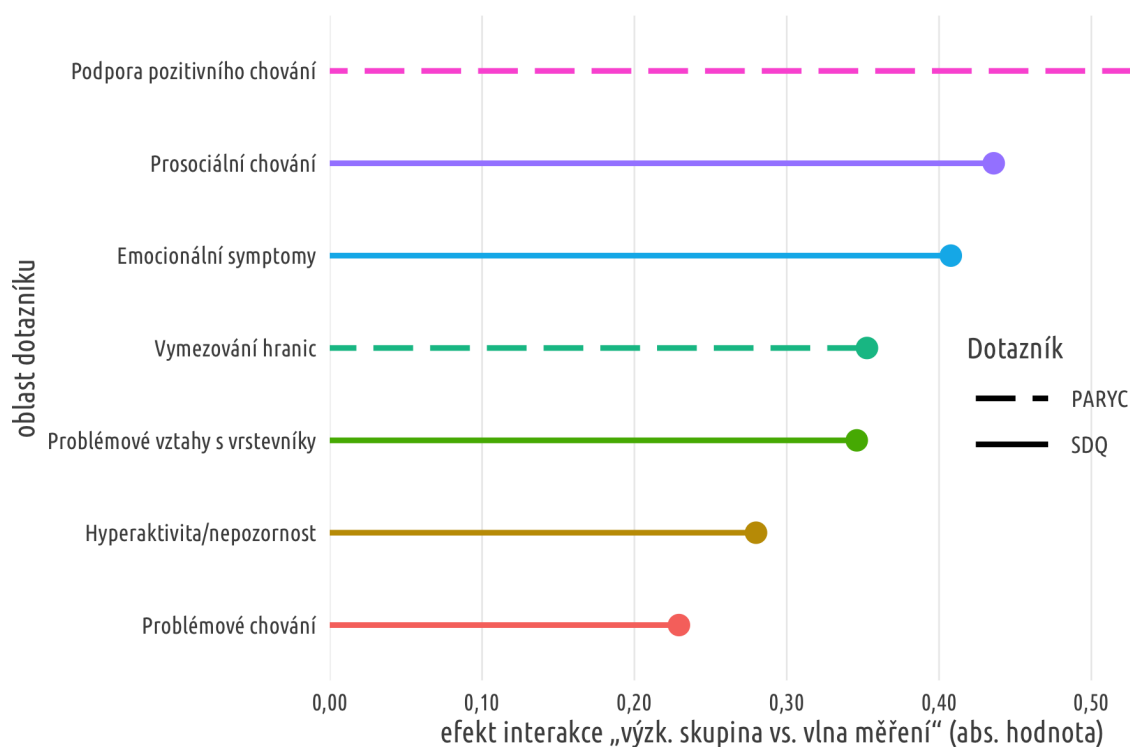
Moderátorské dovednosti

- Moderátoři byli silní v modelaci chování, konkrétně pozitivní motivaci rodičů a vyjadřování pochval, modelaci chování se svým kolegou-moderátorem a především uplatňování respektujícího přístupu k rodičům.
- V uplatňování metody Přijmi – Prozkoumej – Propoj – Procvič byli moderátoři silní v části „Přijmi“ (otevřenost, řeč těla, aktivní naslouchání, reflexivní výroky), v části „Prozkoumej“ chybělo prozkoumání pohledu dítěte na věc, nejproblematictější byla část „Procvič“, kdy moderátoři příliš nevyužívali příležitosti k procvičování dovedností.
- Moderátoři předčili očekávání ve znalosti obsahu setkání a s tím související mírou sebevědomí při vedení lekce.
- Moderátoři dokázali zajistit bezpečí skupiny v tom smyslu, že se rodiče cítili dobře, přijímání a důležití.
- Z hlediska kolaborativního vedení byly nejproblematictější hodnocené položky „udržení rodičů u tématu“, „nastavení časového limitu pro reakci rodičů“ a „zaměření se na málomluvné nebo pasivní rodiče“.

Závěry této zprávy lze shrnout do čtyř okruhů: kvantifikované dopady, nekvantifikované dopady, doporučení pro další projekty a poučení pro další evaluační aktivity.

Kvantifikované dopady

Z kvantitativních dat, tj. naměřených úrovní jednotlivých oblastí SDQ a PARYC, můžeme konstatovat, **že ve všech ukazatelích došlo ke statisticky významnému pozitivnímu efektu intervence**. V drtivé většině oblastí se děti i rodiče v intervenční skupině vyvíjeli podstatně lépe než ve skupině kontrolní. Efekty interakcí, které značí rozdíl ve vývoji mezi skupinami, byl celkově vzato největší u rodičů, a to v rámci oblasti *Podpory pozitivního chování*, což je v souladu i s naším předchozím podobným výzkumným projektem¹⁷ (změna rodičovského chování je předpokladem změny chování dětí a tuto změnu je snazší a rychlejší nastolit). Největší změny u dětí doznaly oblasti *Prosociální chování* a *Emocionální symptomy*. Přehledně velikosti efektů ukazujeme na následujícím grafu:

Stran dalších ukazatelů bylo poměrně překvapivé, že u intervenční skupiny nedošlo k podstatným změnám v oblasti trestání dětí tak, jak bychom očekávali. Paradoxně došlo k mírnému navýšení nefyzických trestů jako je „ignorování“ či verbální tresty. To si vysvětlujeme především působením metodiky, která využívá přehlížení negativního chování dítěte. Současně může jít o kompenzaci, kdy se rodiče místo fyzických trestů uchylují k trestům alternativním.

¹⁷ Mazák et al. (2020). Inovace sociálních služeb zaměřených na podporu rodičovských dovedností: Závěrečná evaluační zpráva – kvantitativní evaluace dopadu. Dostupné z <https://www.scholaempirica.org/wp-content/uploads/2020/09/Zaverecna-evalvacni-zprava.pdf>

Celkové shrnutí z kvalitativní analýzy rodin

Ačkoliv rodiny zapojené v projektu pocházejí z různých lokalit ČR, liší se svou velikostí, mají své specifické problémy (ať už finanční, bytové či vztahové), z kvalitativních dat je možné identifikovat shodné charakteristiky, především co se výchovných vzorců týče. **Výchovné problémy** v rámci rodin zapojených do projektu mají celou řadu rovin, které není v možnostech této zprávy postihnout. Lze však identifikovat několik základních společných obecných charakteristik fungování rodinného prostředí, které jsou pro zapojené rodiny typické.

Soužití rodin zapojených do programu obvykle **postrádá jasná pravidla**. Hranice mezi jednotlivými rodinnými příslušníky jsou nejasné. To se projevuje ve způsobu komunikace, kdy jsou běžným nástrojem vzájemné interakce rodičů a dětí nadávky, křik, hádky a fyzické tresty. Rodiče ve zkoumaných rodinách mají potíže s nastavováním pravidel. Pokud už nějaká pravidla formulují, nejsou schopni je efektivním způsobem vyžadovat. Ve vypjatých situacích, kdy se děti dožadují pozornosti negativním chováním, rodiče často reagují v afektu a volí **nefunkční řešení** – křičí, trestají nebo jsou vůči dětem necitliví a odtažití.

Dalším společným jmenovatelem zapojených rodin je otázka **kvality trávení společného času**. V některých rodinách matky na jedné straně tráví velkou část svého času s dětmi, způsob jeho trávení ale nepřispívá k vytváření zdravého vztahu. V jiných rodinách jsou naopak zřejmá výrazná časová omezení a kritický nedostatek kapacit pro trávení volného času s dětmi.

Při identifikaci výchovných problémů v rámci rodin a hledání jejich řešení byl důležitý jak pohled samotné matky, tak pohled sociálního pracovníka. V rámci úvodních sezení si matky samy stanovily **cíle**, kterých by chtěly v průběhu projektu dosáhnout. Tyto cíle spočívaly (1) ve změně chování dítěte („aby děti přestaly být vulgární, více rodiče poslouchaly, staly se samostatnější, přestaly být agresivní, přestaly se vztekat, více pomáhaly v domácnosti“), (2) ve změně přístupu matky k výchově a nastavení fungování rodiny („ve snaze porozumět spouštěčům vzteku dítěte, mít konkrétní návody na řešení situací, umět řešit konflikty v klidu, být důsledná v nastavení pravidel pro dítě, umět si s dítětem hrát“). Z jednotlivých případů a zkušeností sociálních pracovníků zároveň vyplývá, že předpokladem pro úspěšnou změnu postojů matek (a potažmo i pro změnu chování dětí) je určitá míra sebereflexe – uvědomění si vlastních limitů a ochota na nich pracovat. Role sociálního pracovníka proto spočívá ve vytváření podmínek pro to, aby ke změně postojů matek mohlo docházet.

Vnímané pokroky a změny v rodičovských kompetencích

Sociální pracovníci měli společně s matkami po ukončení programu zhodnotit celkové výsledky spolupráce s rodinou a její pokroky v oblasti výchovy svých dětí. Pro zhodnocení úspěšnosti programu sloužily jako referenční bod cíle stanovené v rámci úvodního setkání sociálního pracovníka s pečující osobou.

Většina **matek** zapojených do projektu vyjádřila celkovou spokojenost s průběhem a výsledky projektu. Po absolvování programu jsou děti dle matek samostatnější, více poslouchají, lépe vycházejí se sourozenci, jsou méně agresivní a ochotnější se zapojit do domácích prací. Část matek si uvědomila změnu ve svém náhledu na způsob výchovy. Snaží se ovládat své emoce, trávit více času s dítětem a povídat si s ním, zaměřovat svou pozornost především na pozitivní chování dítěte a to oceněním povzbuzovat.

Z pohledu sociálních pracovníků je u většiny matek a dětí zapojených v rámci projektu patrný posun směrem k dosažení stanovených cílů. Matky se svými dětmi v průběhu zapojení do programu začaly více komunikovat, méně na ně křičí, více jim aktivně naslouchají a tráví s nimi více času společnou hrou. Děti jsou z pohledu sociálních pracovníků klidnější, jsou schopné se sami chvíli zabavit, lépe vycházejí se sourozenci a jsou méně agresivní. Matkám se částečně podařilo nastavit pravidla v rodině, je však ještě třeba pracovat na jejich dodržování a obecně důslednosti ve výchově. U některých matek stále zůstává tématem ovládnutí vlastních emocí a s tím spojené fyzické trestání dětí.

Ačkoliv jsou pokroky v zapojených rodinách obvykle menší, než by si sociální pracovníci představovali, tak jsou z velké části pořád patrné. V tomto smyslu je potřeba pracovat s očekáváními sociálních pracovníků od výsledků programu. Je nutné mít na paměti realitu klientů, kteří jsou často v začarovaném kruhu selhání, a stanovovat si reálné cíle. **Hlavním přínosem je zvědomování toho, nad čím rodiče obvykle nepřemýšlí.**

Dopady na skupinu sociálních pracovníků

Všichni zapojení sociální pracovníci velice oceňovali získané dovednosti v podpoře rodičovských kompetencí, což byla i původní motivace, proč na projektu participovat. Do té doby neměli jednoduchý, systematický a evidenci ověřený nástroj, který by mohli ve své, Zákonem o sociálních službách definované, praxi pro podporu rodičovských kompetencí svých klientů využít. Pracovníci taktéž oceňovali a vyzdvihovali zaměření programu na prevenci, která

jim dávala pocit smysluplnosti odvedené práce. Často se totiž, jak sami zmiňovali, ve své práci zaměřují na řešení nastalých problémů, kvůli čemuž jim nezbývá příliš času na to věnovat se rodičovským kompetencím. V neposlední řadě pracovníci hodnotili pozitivně zkušenost z vedení skupiny, což bylo pro většinu něco nového.

Doporučení pro další projekty na podporu rodičovských dovedností

Revize metodiky

Ze zpětných vazeb v průběhu implementace intervencí se ukázala potřeba **jazykové korektury** metodiky. Jazyk především v obrázkových příbězích co nejvíce zjednodušit a přizpůsobit tak rodičům z řad klientů sociálních služeb. Dále by byla vhodná inovace, respektive aktualizace ilustrací kvůli zastaralosti některých obrázkových příběhů (např. sportovní přenos v rozhlasu pro náš kulturní kontext zcela neaktuální), které v důsledku rodiče rozptylovali.

Obecně lze konstatovat, že sociální pracovníci častokrát oceňovali **flexibilitu** u nástrojů metodiky, které vnímali rozporně. Uváděli, že by mělo být i nadále na zvážení pracovníka, který z nástrojů s ohledem na kontext využívat. Někteří sociální pracovníci však k problematičtějším nástrojům či krokům metodiky vyžadovali naopak **větší/podrobnější metodickou podporu**. Jednalo se především o 3. krok metodiky – Povídání o pocitech, které je pro jejich klienty obecně těžké. Proto zařazovali různé alternativní nástroje, např. karty Moře emocí, Život je život či ilustrované obrázky emocí z metodiky Dobrý začátek pro mateřské školy¹⁸. Dalším problematickým krokem metodiky byly Přirozené a logické následky, u kterého by sociální pracovníci ocenili více názorných příkladů rozlišujících mezi přirozeným a logickým důsledkem. Velice těžkým a diskutabilním krokem byla dle zpětných vazeb „přestávka na zklidnění“, která si dle soc. pracovníků vyžaduje větší metodickou podporu v tom, jak tuto techniku správně rámovat, aby nebyla brána jako forma trestu.

Nevyužité materiály ze setkání lektori dávali klientům s sebou domů na procvičování. Sociální pracovníci by uvítali označit v metodice tzv. základní část, která je potřeba probrat na skupinových setkáních, a rozšiřující část, ze které mohou čerpat další příklady či připravit rodičům podklady na doma.

Při ukončení programu na posledním setkání formou oslavy se osvědčilo dát rodičům něco „s sebou“ (např. diplom za absolvování kurzu, „batoň“ – obrázek batohy, do kterého si rodiče namalovali, co si odnáší ze společných setkání, slovní personalizované hodnocení od lektora programu).

Výzvy a limity při implementaci programu

Na základě kvalitativních dat jsou patrné faktory, které mohou ovlivňovat úspěšnost intervence. Mezi ně patří **schopnosti a kapacity pečující osoby** (mentální schopnosti, časové možnosti, problémy s návykovými látkami, problémy vyplývající z partnerského soužití), dále potom **schopnosti a vyzrálост sociálního pracovníka**, který vede rodičovské skupiny.

Úspěch intervence může být limitován v případě, že sociální pracovník nemá dostatečné znalosti, zkušenosti a osobností charakteristiky potřebné k předání dovedností pečujícím osobám. Pokud sociální pracovník má předávat určitý způsob přístupu k dětem a výchově, je vhodné, aby jej měl zažitý a zautomatizovaný sám. V tomto směru je potřebná intenzivní podpora sociálních pracovníků jak v době přípravy na implementaci metodiky, tak v jejím průběhu při řešení konkrétních situací v rámci jednotlivých rodin. Přínosná pro úspěch intervence je **podpora sociálních pracovníků v reflexi postupu práce s rodinou a s rodičovskou skupinou, svého přístupu k ní a možností změn ve výchově**.

Pro úspěšnou intervenci v předávání rodičovských dovedností pečujícím osobám je klíčové **motivovat rodiče k účasti** v programu ale také **aktivní implementaci kroků metodiky, získat jejich důvěru** a v neposlední řadě mít pozitivní přístup k práci s rodinou s vědomím jejich možností a limitů. Motivace ke změnám ve výchovném stylu a důvěra v sociálního pracovníka umožňuje **otevřenost** ze strany rodiny při komunikaci případných pochybností o implementaci metodiky, jejím pochopení a v případě nezdaru při jejím zavádění do výchovné praxe.

V celé řadě rodin bylo třeba se znovu vracet zpět k již probraným krokům, znovu je upřesnit a více upevnit. V tomto směru byla na místě reflexe možností a limitů dané rodiny v dalším postupu v rámci metodiky. Tento individuální prvek programu bylo obtížné naplnit zvláště v případě intervence formou rodičovské skupiny. Někteří pracovníci reflexi (jak možností a limitů rodiny či rodičovské skupiny, tak jimi zvoleného přístupu k rodině) a volbu dalšího postupu zvládali bez vnější podpory, část pracovníků **podporu** a konkrétní návrh postupu v rámci

18) Někteří zapojení pracovníci s metodikou Dobrý začátek mají dlouhodobé zkušenosti a z předešlé spolupráce se SCHOLOU EMPIRICA z.s. mají různé metodické materiály.

Poučení pro evaluační aktivity v podobných projektech

V ideálním případě by bylo dobré realizovat evaluaci pomocí randomizace, tj. náhodného přidělení výzkumné skupiny, a více se tak přiblížit experimentálnímu designu. V realitě mnoha projektů je ale randomizace obtížná a také neetická a dochází ke konstrukci nejvhodnějšího možného kontrolního vzorku, často až ex-post, což byl do určité míry i případ tohoto projektu. I pro takovou situaci je ale možné formulovat několik doporučení, jak zrealizovat evaluaci co nejlépe.

Optimálním postupem výběru kontrolní skupiny v kvazi-experimentálním designu by bylo přiřazení jedné kontrolní rodiny konkrétní intervenční rodině s důrazem na podobnost alespoň v základních sociodemografických proměnných a v měřených závisle proměnných. Takový postup je však časově a finančně velmi náročný. V hypotetické situaci, kdy máme k dispozici násobně větší kontrolní populaci, lze využít párování pomocí tzv. propensity-score matchingu, kdy můžeme „automatizovaně“ k jednotlivým intervenčním rodinám vybírat kontrolní rodiny na základě kombinace sociodemografických a jiných proměnných. Domníváme se, že za současných podmínek je jedinou možností rozdíly statisticky kontrolovat, což jsme provedli v analýzách výše. I přes tuto snahu je však možné, že se skupiny mohou lišit v proměnných, které jsme nezjišťovali, a skupiny mohou být kvalitativně rozdílné. K reálnému dopadu na interpretaci výsledků by ale ani v takové situaci za použitého designu nemělo dojít.

Užitečné by rovněž bylo realizovat hodnocení moderátorů rodičovských skupin s využitím videonahrávek na začátku programu a poté ke konci programu (tj. např. z 4.–6. setkání a 8.–11. setkání), abychom vyhodnotili, zda se dovednosti moderátora zlepšily, nebo po dobu vedení setkávání zůstávají na stejné úrovni. Hodnocení moderátorů v různých fázích programu tak umožňuje poskytnout konstruktivní zpětnou vazbu moderátorům, aby se jejich práce zlepšila.

Sociální pracovníci často naráželi na fakt, že vybrat jen jedno dítě ve vícečetných rodinách klientů a to sledovat je pro rodiče i pracovníky samotné těžké – rodina je systém, rodiče hovoří o všech svých dětech; doporučovali tedy sledovat všechny děti v rodině. Tato potřeba se propsala i do nasbíraných dat z dotazníků, kdy byly např. uveden dvakrát věk u dítěte. Přestože v zadání dotazníku je potřeba vybrat jen jedno jediné dítě výslovně uvedena, ukazuje se jako výhodné tazatele ještě důkladněji o postupu vyplňování poučit. Lze navrhnout i průběžné ujišťování, že se poskytované informace týkají skutečně jen jednoho dítěte.

- Bates, D., Mächler, M., Bolker, B., & Walker, S. (2015). Fitting Linear Mixed-Effects Models Using lme4. *Journal of Statistical Software*, 67(1), 1–48. <https://doi.org/10.18637/jss.v067.i01>
- Braun, V., & Clarke, V. (2012). *Thematic analysis*. American Psychological Association.
- Cai, L. (2010). High-dimensional exploratory item factor analysis by a Metropolis-Hastings Robbins-Monro algorithm. *Psychometrika*, 75, 33–57. <https://doi.org/10.1007/s11336-009-9136-x>
- Cameron, J., & Pierce, W. D. (1994). Reinforcement, Reward, and Intrinsic Motivation: A Meta-Analysis. *Review of Educational Research*, 64(3), 363–423. <https://doi.org/10.3102/00346543064003363>
- Chalmers, R. P. (2012). mirt: A Multidimensional Item Response Theory Package for the R Environment. *Journal of Statistical Software*, 48(6), 1–29. <https://doi.org/10.18637/jss.v048.i06>
- Cluver, L. D., Lachman, J. M., Ward, C. L., Gardner, F., Peterson, T., Hutchings, J. M., ... Redfern, A. A. (2017). Development of a Parenting Support Program to Prevent Abuse of Adolescents in South Africa: Findings From a Pilot Pre-Post Study. *Research on Social Work Practice*, 27(7), 758–766. <https://doi.org/10.1177/1049731516628647>
- Cluver, L., Meinck, F., Yakubovich, A., Doubt, J., Redfern, A., Ward, C., ... Gardner, F. (2016). Reducing child abuse amongst adolescents in low- and middle-income countries: A pre-post trial in South Africa. *BMC Public Health*, 16. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3262-z>
- Cohen, J. (2013). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Routledge
- Deci, E. L., Koestner, R., & Ryan, R. M. (2001). Extrinsic Rewards and Intrinsic Motivation in Education: Reconsidered Once Again. *Review of Educational Research*, 71(1), 1–27. <https://doi.org/10.3102/00346543071001001>
- DuPaul, G. J., & Ervin, R. A. (1996). Functional assessment of behaviors related to Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: Linking assessment to intervention design. *Behavior Therapy*, 27(4), 601–622. [https://doi.org/10.1016/S0005-7894\(96\)80046-3](https://doi.org/10.1016/S0005-7894(96)80046-3)
- Goodman, R. (1997) The Strengths and Difficulties Questionnaire: A Research Note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 581–586
- Grimm, K. J., Fine, K., & Stegmann, G. (2021). Accounting for standard errors of measurement when modeling change. *International Journal of Behavioral Development*, 45(1), 11–18. <https://doi.org/10.1177/0165025420935617>
- Kuznetsova, A., Brockhoff, P. B., & Christensen, R. H. B. (2017). lmerTest Package: Tests in Linear Mixed Effects Models. *Journal of Statistical Software*, 82(13), 1–26. <https://doi.org/10.18637/jss.v082.i13>
- Lachman, J. M., Kelly, J., Cluver, L., Ward, C. L., Hutchings, J., & Gardner, F. (2018). Process Evaluation of a Parenting Program for Low-Income Families in South Africa. *Research on Social Work Practice*, 28(2), 188–202. <https://doi.org/10.1177/1049731516645665>
- Lachman, J. M., Sherr, L. T., Cluver, L., Ward, C. L., Hutchings, J., & Gardner, F. (2016). Integrating Evidence and Context to Develop a Parenting Program for Low-Income Families in South Africa. *Journal of Child and Family Studies*, 25(7), 2337–2352. <https://doi.org/10.1007/s10826-016-0389-6>
- Mazák et al. (2020). Inovace sociálních služeb zaměřených na podporu rodičovských dovedností: Závěrečná evaluační zpráva – kvantitativní evaluace dopadu. Dostupné z <https://www.scholaempirica.org/wp-content/uploads/2020/09/Zaverecna-evaluacni-zprava.pdf>

Muris, P., Meesters, C. & van den Berg, F. The Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). *European Child & Adolescent Psychiatry* 12, 1–8 (2003). <https://doi.org/10.1007/s00787-003-0298-2>

Parker, A. & Tritter, J. (2006). Focus group method and methodology: current practice and recent debate. *International Journal of Research & Method in Education*, 29(1), 23–37, <https://doi.org/10.1080/01406720500537304>
Samejima, F. (1969). Estimation of latent ability using a response pattern of graded scores. *Psychometrika Monographs*, 34.

Yalom, I. D., & Leszcz, M. (2021). *Teorie a praxe skupinové psychoterapie*. PORTÁL sro.

Příloha č. 1: Dotazník pro rodiče

Záznamový arch pro vyplnění na vstupu

Tento dotazník s rodičem (vychovatelem) jako respondentem vyplní koordinátor z pozice tazatele, případně jiný pověřený tazatel. Pokud je v domácnosti více rodičů a/nebo dětí, je vybrán vždy jeden rodič (resp. vychovatel) a jedno dítě, a to podle instrukcí ve zvláštním dokumentu. Dotazník bude zpracován striktně anonymně. Můžete respondenta ujistit, že informace, které Vám sdělí, jsou jen pro statistické zpracování a nebudou spojovány s ním ani jeho domácností. Požádejte respondenta, aby neměl obavy odpovídat naprosto pravdivě.

[NEŽ ZAČNETE DOTAZNÍK VYPLŇOVAT, UJISTĚTE SE, O JAKÉM DÍTĚTI JMENOVITĚ MLUVÍTE.]

Jméno tazatele:

Datum vyplnění:

UNIKÁTNÍ ID ÚČASTNÍKA:

SEKCE 1: Obecné údaje o rodičovi/účastníkovi a dítěti

1	Věk rodiče		2	Pohlaví rodiče (účastníka)	Žena 0	Muž 1
3	Kolik je dítěti let?					
4	Kolik dalších dětí do 18 let žije ve stejné domácnosti?					
5	Jaké je pohlaví dítěte?	Dívka 0	Chlapec 1	5.1	Chodí dítě do školky nebo školy?	Ne 0 Ano 1
6	Jaký je zdravotní stav dítěte?	Je zdravé (kromě občasných běžných dětských nemocí) 1			Dítě je dlouhodobě nebo vážně nemocné nebo postižené 2	
7	Máte zaměstnání?	Ne, jsem nezaměstnaný/á 0	Ano, zaměstnanec na plný úvazek 1	Ano, zaměstnanec na částečný úvazek 2	Ano, živnostník / podnikatel 3	
8	Vyjma Vás, je někdo další v domácnosti zaměstnaný?					Ne, nikdo 0 Ano 1
9	Kolik dospělých osob (nad 18 let) kromě Vás žije ve Vaší domácnosti?					
10	Jaký je Váš vztah k dítěti?					
	Biologická matka	1	Biologický otec			2
	Nevlastní matka nebo nevlastní otec	3	Jiný příbuzný (prarodič, teta nebo strýc, starší sourozenec,...)			4
	Pěstoun	5	Jiný vztah (specifikujte)	 6		
11	Žije matka dítěte ve stejné domácnosti jako dítě?	Ano 1	Ne, matka nežije 2	Ne, žije jinde 3		
12	Žije otec dítěte ve stejné domácnosti jako dítě?	Ano 1	Ne, otec nežije 2	Ne, žije jinde 3		
13	Když se zamyslíte nad obdobím posledních čtyř týdnů, došly Vám za tu dobu peníze na nákup jídla a základních potřeb?	Ne 0				Ano 1

SEKCE 2: Můj vztah s dítětem

Rádi bychom Vám teď položili několik otázek týkajících se vašeho vztahu s vaším dítětem. Uvedte prosím, jak často se za poslední měsíc (asi 30 dní) udály následující situace. Pokuste se, prosím, vybrat odpověď pro všechny nabízené události, i když si třeba nejste zcela jistá/ý. Pro každé z nabízených tvrzení nám, prosím, řekněte, zda se neděje nikdy, děje se velmi zřídka, zřídka, někdy, často, velmi často, nebo neustále. [ZAŠKRTNOUT VŽDY JEDNU VARIANTU]

NEŽ ZAČNETE VYPLŇOVAT JEDNOTLIVÉ POLOŽKY, PPŘIPOMEŇTE SI, ŽE SE STÁLE BAVÍTE O JEDNOM A TOM SAMÉM DÍTĚTI (NE O JINÝCH DĚTECH, KTERÉ PŘÍPADNĚ V RODINĚ JSOU).

14	Jak často si hrajete se svým dítětem?	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6
15	Jak často se držíte zpět a necháte své dítě, aby se samo vypořádalo s problémy, které je schopné samo vyřešit?	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6
16	Jak často vyzvete své dítě, aby s vámi hrálo hru nebo dělalo něco zábavného?	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6
17	Jak často své dítě pochválíte za dobré chování?	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6
18	Jak často své dítě učíte nějakou novou dovednost?	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6
19	Jak často zapojujete své dítě do domácích prací?	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6
20	Jak často jste odměnil/a své dítě, když udělalo něco dobře nebo použilo nově naučenou dovednost?	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6
21	Jak často se při jednání se svým dítětem držíte svých pravidel a neměňte je?	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6
22	Jak často mluvíte se svým dítětem klidně, i když se na něj zlobíte?	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6
23	Jak často svému dítěti jasným a jednoduchým způsobem vysvětlujete, co po něm chcete?	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6
24	Jak často říkáte svému dítěti, co po něm chcete, spíše než co dělat nemá.	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6
25	Jak často svému dítěti říkáte, jaké chování od něj očekáváte?	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6
26	Jak často nastavujete pro své dítě pravidla chování, která jste skutečně schopná/schopen vymáhat?	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6
27	Jak často zvládáte zajistit, že Vaše dítě v podstatě dodržuje pravidla, která mu určíte?	Nikdy 0	Velmi zřídka 1	Zřídka 2	Někdy 3	Často 4	Velmi často 5	Neustále 6

SEKCE 3: Chování mého dítěte

Následující otázky se týkají chování vašeho dítěte. Opět uvažte období posledního měsíce (asi 30 dní). Pomohlo by nám, kdybyste odpověděli na všechny otázky co nejlépe, i když si nejste úplně jisti nebo se vám zdá otázka trochu divná. Je to důležité pro statistické vyhodnocení dotazníku. Pro každé prohlášení o vašem dítěti rozhodněte, zda je pro období posledních 30 dní nepravdivé, tak trochu pravdivé, nebo definitivně pravdivé [ZAŠKRTNOUT VŽDY JEDNU VARIANTU]. **OPĚT SI PŘIPOMĚŇTE, ŽE VŠECHNY POLOŽKY SE TÝKAJÍ STÁLE STEJNÉHO JEDNOHO DÍTĚTE.**

28	Snaží se chovat pěkně k druhým lidem. Bere ohled na jejich pocity.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
29	Je neklidný/á. Nevyrdrží dlouho bez hnutí.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
30	Často si stěžuje na bolesti hlavy, žaludku nebo na nevolnost.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
31	Obvykle se dělí s druhými (o jídlo, hry, psací potřeby aj.).	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
32	Často má záchvaty vzteku nebo výbušnou náladu.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
33	Je spíše samotář/samotářka. Má sklon hrát si sám/sama.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
34	Je celkem poslušný/á. Obvykle dělá, co si dospělí přejí.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
35	Má hodně starostí, často vypadá ustaraně.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
36	Vždy ochotný pomoci, když si někdo ublíží, je zarmoucený nebo mu je zle.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
37	Je neposedný.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
38	Má alespoň jednoho dobrého kamaráda nebo kamarádku.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
39	Často se pere s jinými dětmi nebo je šikanuje.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
40	Je často nešťastný/á, skleslý/á nebo smutný/á.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
41	Je vcelku oblíbený/á mezi jinými dětmi.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
42	Snadno se dá vyrušit. Špatně se soustředí.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
43	Je nervózní nebo nesamostatný v nových situacích. Snadno ztratí sebedůvěru.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
44	Je laskavý/á k mladším dětem.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
45	Často lže nebo podvádí.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
46	Jiné děti ho/ji šikanují.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
47	Často dobrovolně pomáhá druhým (rodičům, učitelům, jiným dětem).	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
48	Přemýšlí, než něco udělá.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
49	Krade – doma, ve škole nebo jinde.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
50	Lépe vychází s dospělými než jinými dětmi.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2

51	Má mnoho strachů. Snadno se poleká.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2
52	Vytrvá u úkolu do konce.	Není pravda 0	Tak trochu pravda 1	Definitivně pravda 2

Následující otázky mohou být rodičem vnímány jako citlivé. Ujistěte ho/ji ještě jednou, že odpovědi budou zpracovány zcela anonymně a že je důležité nebát se odpovídat pravdivě.

SEKCE 6: Disciplína a trestání									
Všichni dospělí používají určité postupy, aby učili své děti správnému chování nebo jim zabránili chovat se špatně. Někdy nás děti opravdu rozzlobí nebo rozčílí a použijeme třeba i výchovné opatření, které nás pak mrzí. Můžete mi, prosím, říct, kolikrát jste za poslední 4 týdny udělal/a následující věci? [ZAŠKRTNOUT VŽDY JEDNU VARIANTU].									
53	Kolikrát za poslední čtyři týdny jste vy osobně potrestal/a své dítě jakýmkoliv fyzickým trestem? Například naplácání na zadek, pohlavek, úder rukou nebo předmětem, zatřesení dítětem, strčení do dítěte atd.								
	Ani jednou (0)	Jednou (1)	Dvakrát (2)	Třikrát (3)	Čtyřikrát (4)	Pětkrát (5)	Šestkrát (6)	Sedmkrát (7)	Osmkrát a více (8)
54	Kolikrát za poslední čtyři týdny jste potrestal/a své dítě tím, že jste mu naplácal/a rukou na zadek?								
	Ani jednou (0)	Jednou (1)	Dvakrát (2)	Třikrát (3)	Čtyřikrát (4)	Pětkrát (5)	Šestkrát (6)	Sedmkrát (7)	Osmkrát a více (8)
55	Kolikrát za poslední čtyři týdny jste o svém dítěti řekl/a něco, co ho pak trápilo?								
	Ani jednou (0)	Jednou (1)	Dvakrát (2)	Třikrát (3)	Čtyřikrát (4)	Pětkrát (5)	Šestkrát (6)	Sedmkrát (7)	Osmkrát a více (8)
56	Kolikrát za poslední čtyři týdny jste své dítě trestal/a tím, že jste s ním odmítal/a mluvit nebo jste ho jinak ignoroval/a?								
	Ani jednou (0)	Jednou (1)	Dvakrát (2)	Třikrát (3)	Čtyřikrát (4)	Pětkrát (5)	Šestkrát (6)	Sedmkrát (7)	Osmkrát a více (8)
57	Kolikrát za poslední čtyři týdny jste své dítě trestal/a tím, že jste mu dal/a domácí vězení nebo ho naopak odmítal/a pustit domů?								
	Ani jednou (0)	Jednou (1)	Dvakrát (2)	Třikrát (3)	Čtyřikrát (4)	Pětkrát (5)	Šestkrát (6)	Sedmkrát (7)	Osmkrát a více (8)
58	Pokud se na výchově dítěte podílí ještě někdo další (například druhý rodič, jiný příbuzný nebo nějaká další dospělá osoba), trestá tato osoba vaše dítě někdy jakýmkoliv fyzickým trestem?								
	Nikdy (0)	Zřídka (1)	Někdy (2)	Často (3)	Žádná taková další osoba není (4)				
59	A do jaké míry souhlasíte s následujícím tvrzením: Aby člověk mohl řádně vychovat dítě, je potřeba používat i fyzické tresty.								
	Rozhodně nesouhlasím (0)	Nesouhlasím (1)	Nejsem si jistá/ý (2)	Souhlasím (3)	Rozhodně souhlasím (4)				

To je vše! Děkujeme, že jste s námi sdíleli tyto informace. Opravdu si vážíme Vaší pomoci.

Scénář reflektivního setkání se sociálními pracovníky projektu „Rodičovské skupiny na podporu rodičovských kompetencí“

Témata setkání:

1. reflexe a zhodnocení obsahu projektu – metodiky
2. zhodnocení průběhu projektu
 - a. část projektu, která proběhla v souladu s původním plánem
 - b. část projektu, do které zasáhla pandemie COVIDu 19, resp. opatření, která omezila realizaci projektu v původně plánované podobě
3. zhodnocení dopadu projektu
 - a. na klienty
 - b. na pracovníky samotné
4. zhodnocení spolupráce uvnitř týmů a se SE
5. doporučení pro budoucí podobné projekty
6. návrhy na inovace programu, revizi metodiky

Nástroj – 2x fokusní skupina - počet účastníků ve skupině max 8, délka trvání: 120 min; moderované výzkumníkem SHOLY EMPIRICA

SCÉNÁŘ:

1. ÚVOD (5 min na představení + pravidla+technikálie):

- představení témat dnešního setkání
- pravidla skupinové diskuze

Cokoliv zde řeknete nebude nikdo hodnotit nebo soudit, všechny typy zkušeností jsou vítány. Rádi bychom slyšeli názory nebo nápady každého – představujeme si to tak, že to bude konverzace a je v pořádku vybudovat si vlastní postoj na něčem, co už někdo říkal před vámi, ale také můžete přijít s úplně jiným pohledem na věc. „Nejsou žádné špatné odpovědi. Očekáváme, že budete mít odlišné pohledy na věci. Prosím sdílejte svůj pohled i když se liší od toho, co říkají ostatní.“

- každý má stejný prostor, moderátor vyvažuje

Nebojte se nechat rozeběhnout konverzaci ohledně daných témat mezi sebou. Moje úloha moderátora diskuze bude klást otázky, poslouchat, a zajišťovat, aby každý měl stejnou šanci sdílet. Protože nás zajímá, co má na srdci každý z vás. Takže, když budete mluvit příliš hodně, můžu vás v průběhu požádat, abyste dali šanci sdílet i ostatním. A když zase nebudete říkat nic moc, může se stát, že se vás budu přímo oslovovat, abyste každý měli podobný prostor.

- souhlas s nahráváním, nahrávka pouze pro přepis, následně anonymizace, zpracování pro potřeby výzkumu. Po přepisu vymazání nahrávky.

Nahrávku nepředáváme žádné třetí straně. Slouží pouze pro výzkumné účely.

- struktura setkání – okruhy témat + 120 min s přestávkou cca po 55 min
- prostor pro dotazy

2. TRANZICE DO KLÍČOVÝCH TÉMAT (5–10 min):

- **Motivace:** Zamyslete se zpětně nad tím, kdy jste poprvé byli Vy osobně zapojeni do tohoto programu. Jaká byla vaše očekávání? Proč jste do projektu šli?

3. POSTOJE – OSOBNÍ ZKUŠENOST (15 min):

- Co se vám na programu podpory rodičovských dovedností nejvíce líbí? Co jsou podle vás jeho silné stránky?
- Co se vám naopak na programu nejvíce nelíbí? Co považujete za slabé stránky?

4. PRÁCE S METODIKOU (25–30 min)

- Které části metodiky podpory rodičovských dovedností nebyly srozumitelné/byly problematické na vysvětlení rodičům? Proč?
 - Bylo to specifikem cílové skupiny? (Pozn. *Cílem je zjistit, zda je některou část potřeba přepracovat, uchopit jinak pro náš kontext*)
- Využívali jste při práci s klienty v rámci projektu nějaké jiné techniky, nástroje, které považujete za užitečné? Jaké? Proč?
- Stalo se vám, že jste se odchýlili od metodiky? Pokud ano, v jaké situaci a proč?
- S jakými **bariérami** jste se při zavádění programu do vaší služby nejvíce potýkali? Vyjma Covidu – o tom všichni víme, dejme to teď stranou.
 - Co se změnilo/co jste udělali pro to, aby ty bariéry zmizely?
 - Na jaké **konkrétní problémy, obavy** jste při zavádění programu u svých klientů naráželi?
- Co byste na základě vaší zkušenosti do programu doplnili/z programu vyřadili, případně upravili a proč?

Přestávka (po 55-60 min cca) na 10 min

5. HODNOCENÍ DOPADU (20–25 min)

- Co se vám v rámci práce s klienty dařilo? Můžete uvést konkrétní příklad?
- Jak hodnotíte dopad účasti v programu na své klienty? V kterých oblastech lze sledovat pozitivní posun?
- Co se vám naopak v práci s klienty nedařilo? Proč?
- Jak hodnotíte vaše zapojení do projektu vy osobně?
- Co pro vás byly klíčové momenty, které vám z odborného hlediska daly nejvíc?

6. HODNOCENÍ SPOLUPRÁCE (10 min)

- Jak byste zhodnotili spolupráci v lektorské dvojici? Jaký "model" se vám osvědčil?
- Jak hodnotíte obdržanou podporu ze strany SCHOLY EMPIRICA z.s.? (např. v různých fázích projektu - organizace, školení, implementace...)
- Je něco, co by vám práci s klienty usnadnilo?
- Je něco, co vám chybělo?

7. DOPORUČENÍ (10 min)

- Budete metodiku dále využívat? Jak?
- Co by vám v pokračování práce s rodiči a podpoře jejich dovedností pomohlo a jak?
- Máte nějaké doporučení (organizační, obsahové), pokud SCHOLA bude vést podobný projekt zaměřený na podporu rodičovských dovedností?
- Je ještě něco, co v rámci dnešní diskuze nezaznělo a chtěli byste dodat?

Seznam respondentů:

Petra Bímonová
 Kateřina Kušíčková
 Pavlína Vinařová
 Alena Mrázková
 Renáta Brožová
 Michal Trčálek
 Ivana Hábová
 Jana Březovjáková
 Petra Hantáková
 Adéla Trnová
 Jaroslava Pavlíčková
 Lenka Špendlíková
 Markéta Halaštová
 Monika Vaňharová

U každé tabulky s koeficienty modelu je v poznámce uvedeno několik ukazatelů shody modelu s daty (model fit). U modelů se smíšenými efekty není dostupný jednoduchý koeficient determinace, a tak přikládáme tři metriky:

- R_{marg} – podíl variance vysvětlené pouze fixními efekty
- R_{cond} – podíl variance vysvětlené „kompletním“ modelem
- ICC (intraclass correlation coefficient / vnitrotřídní korelační koeficient) – podíl variance vysvětlené pouze náhodnými efekty

Proměnná	Beta	95% CI	p-hodn.
skupina			
<i>kontrolní</i>	—	—	
<i>intervenční</i>	-0.24	-0.55, 0.06	0.12
vlna měření			
<i>první</i>	—	—	
<i>druhá</i>	-0.04	-0.21, 0.13	0.63
věk rodiče v první vlně	0.00	-0.03, 0.02	0.76
pohlaví rodiče			
<i>žena</i>	—	—	
<i>muž</i>	-0.14	-0.69, 0.41	0.62
věk dítěte v první vlně	-0.11	-0.18, -0.04	0.004
pohlaví dítěte			
<i>dívka</i>	—	—	
<i>chlapec</i>	0.16	-0.11, 0.44	0.24
počet dalších dětí v domácnosti	0.02	-0.10, 0.14	0.77
prac. úvazek rodiče			
<i>nazaměstnaný/á</i>	—	—	
<i>plný úvazek</i>	0.16	-0.23, 0.55	0.42
<i>částečný úvazek</i>	-0.34	-0.66, -0.02	0.036
<i>podnikatel/ka</i>	-0.51	-1.3, 0.25	0.19
někdo další v domácnosti zaměstnaný			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	0.27	-0.04, 0.59	0.084
počet dalších dospělých v domácnosti	-0.22	-0.39, -0.04	0.016
finanční potíže			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	-0.24	-0.48, -0.01	0.044
zdravotní stav dítěte			
<i>nemocné</i>	—	—	
<i>zdravé</i>	0.05	-0.42, 0.51	0.85
dítě dochází do školky/školy			
<i>nechodí</i>	—	—	
<i>chodí</i>	0.34	-0.06, 0.73	0.094
příbuzenský vztah k dítěti			
<i>biologický rodič</i>	—	—	
<i>pěstoun</i>	1.0	-0.46, 2.5	0.18
<i>jiný</i>	0.87	-0.58, 2.3	0.24
skupina * vlina měření			
<i>intervenční * druhá</i>	0.57	0.30, 0.84	<0.001

Pozn.: R2_marg = 0,215; R2_cond = 0,756; ICC = 0,69

Proměnná	Beta	95% CI	p-hodn.
skupina			
<i>kontrolní</i>	—	—	
<i>intervenční</i>	-0.04	-0.37, 0.28	0.79
vlna měření			
<i>první</i>	—	—	
<i>druhá</i>	0.01	-0.19, 0.22	0.90
věk rodiče v první vlně	-0.02	-0.04, 0.00	0.11
pohlaví rodiče			
<i>žena</i>	—	—	
<i>muž</i>	0.24	-0.35, 0.82	0.43
věk dítěte v první vlně	-0.01	-0.09, 0.07	0.80
pohlaví dítěte			
<i>dívka</i>	—	—	
<i>chlapec</i>	0.06	-0.22, 0.35	0.67
počet dalších dětí v domácnosti	-0.09	-0.21, 0.04	0.18
prac. úvazek rodiče			
<i>nazaměstnaný/á</i>	—	—	
<i>plný úvazek</i>	0.20	-0.21, 0.62	0.34
<i>částečný úvazek</i>	-0.06	-0.41, 0.30	0.74
<i>podnikatel/ka</i>	0.22	-0.60, 1.0	0.60
někdo další v domácnosti zaměstnaný			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	0.36	0.03, 0.69	0.033
počet dalších dospělých v domácnosti	-0.16	-0.35, 0.03	0.10
finanční potíže			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	-0.29	-0.55, -0.03	0.028
zdravotní stav dítěte			
<i>nemocné</i>	—	—	
<i>zdravé</i>	-0.03	-0.53, 0.48	0.91
dítě dochází do školky/školy			
<i>nechodí</i>	—	—	
<i>chodí</i>	0.52	0.10, 0.94	0.016
příbuzenský vztah k dítěti			
<i>biologický rodič</i>	—	—	
<i>pěstoun</i>	1.9	0.41, 3.4	0.013
<i>jiný</i>	1.5	-0.04, 2.9	0.056
skupina * vlna měření			
<i>intervenční * druhá</i>	0.35	0.03, 0.68	0.034

Pozn.: R2_marg = 0,215; R2_cond = 0,675; ICC = 0,586

Proměnná	Beta	95% CI	p-hodn.
skupina			
<i>kontrolní</i>	—	—	
<i>intervenční</i>	0.28	-0.03, 0.59	0.080
vlna měření			
<i>první</i>	—	—	
<i>druhá</i>	0.08	-0.07, 0.24	0.29
věk rodiče v první vlně	0.01	-0.02, 0.03	0.65
pohlaví rodiče			
<i>žena</i>	—	—	
<i>muž</i>	-0.21	-0.76, 0.34	0.45
věk dítěte v první vlně	0.02	-0.05, 0.10	0.58
pohlaví dítěte			
<i>dívka</i>	—	—	
<i>chlapec</i>	-0.04	-0.32, 0.25	0.81
počet dalších dětí v domácnosti	0.07	-0.05, 0.19	0.26
prac. úvazek rodiče			
<i>nazaměstnaný/á</i>	—	—	
<i>plný úvazek</i>	-0.26	-0.65, 0.14	0.20
<i>částečný úvazek</i>	0.00	-0.30, 0.31	0.98
<i>podnikatel/ka</i>	-0.67	-1.4, 0.06	0.072
někdo další v domácnosti zaměstnaný			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	0.05	-0.27, 0.37	0.75
počet dalších dospělých v domácnosti	-0.03	-0.20, 0.15	0.77
finanční potíže			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	0.16	-0.07, 0.38	0.18
zdravotní stav dítěte			
<i>nemocné</i>	—	—	
<i>zdravé</i>	-0.35	-0.81, 0.10	0.13
dítě dochází do školky/školy			
<i>nechodí</i>	—	—	
<i>chodí</i>	0.13	-0.26, 0.53	0.51
příbuzenský vztah k dítěti			
<i>biologický rodič</i>	—	—	
<i>pěstoun</i>	-0.78	-2.3, 0.74	0.31
<i>jiný</i>	-1.0	-2.6, 0.49	0.18
skupina * vlna měření			
<i>intervenční * druhá</i>	-0.41	-0.66, -0.16	0.002

Pozn.: R2_marg = 0,153; R2_cond = 0,792; ICC = 0,754

Proměnná	Beta	95% CI	p-hodn.
skupina			
<i>kontrolní</i>	—	—	
<i>intervenční</i>	0.31	0.06, 0.56	0.016
vlna měření			
<i>první</i>	—	—	
<i>druhá</i>	-0.03	-0.16, 0.11	0.68
věk rodiče v první vlně	0.00	-0.02, 0.02	0.71
pohlaví rodiče			
<i>žena</i>	—	—	
<i>muž</i>	-0.27	-0.72, 0.18	0.24
věk dítěte v první vlně	-0.07	-0.13, -0.01	0.024
pohlaví dítěte			
<i>dívka</i>	—	—	
<i>chlapec</i>	0.16	-0.07, 0.38	0.18
počet dalších dětí v domácnosti	0.11	0.02, 0.21	0.022
prac. úvazek rodiče			
<i>nazaměstnaný/á</i>	—	—	
<i>plný úvazek</i>	-0.16	-0.48, 0.16	0.32
<i>částečný úvazek</i>	0.08	-0.17, 0.33	0.54
<i>podnikatel/ka</i>	0.01	-0.62, 0.65	0.96
někdo další v domácnosti zaměstnaný			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	-0.05	-0.30, 0.21	0.72
počet dalších dospělých v domácnosti	0.11	-0.03, 0.25	0.13
finanční potíže			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	0.14	-0.05, 0.33	0.14
zdravotní stav dítěte			
<i>nemocné</i>	—	—	
<i>zdravé</i>	-0.39	-0.77, -0.01	0.042
dítě dochází do školky/školy			
<i>nechodí</i>	—	—	
<i>chodí</i>	-0.11	-0.43, 0.21	0.50
příbuzenský vztah k dítěti			
<i>biologický rodič</i>	—	—	
<i>pěstoun</i>	-0.05	-1.3, 1.2	0.93
<i>jiný</i>	-1.6	-2.8, -0.35	0.012
skupina * vlna měření			
<i>intervenční * druhá</i>	-0.23	-0.44, -0.02	0.036

Pozn.: R2_marg = 0,289; R2_cond = 0,803; ICC = 0,723

Proměnná	Beta	95% CI	p-hodn.
skupina			
<i>kontrolní</i>	—	—	
<i>intervenční</i>	0.38	0.12, 0.64	0.005
vlna měření			
<i>první</i>	—	—	
<i>druhá</i>	-0.03	-0.17, 0.10	0.60
věk rodiče v první vlně	-0.01	-0.03, 0.01	0.55
pohlaví rodiče			
<i>žena</i>	—	—	
<i>muž</i>	-0.26	-0.72, 0.20	0.27
věk dítěte v první vlně	-0.10	-0.17, -0.04	0.002
pohlaví dítěte			
<i>dívka</i>	—	—	
<i>chlapec</i>	0.16	-0.08, 0.40	0.20
počet dalších dětí v domácnosti	0.07	-0.03, 0.17	0.17
prac. úvazek rodiče			
<i>nazaměstnaný/á</i>	—	—	
<i>plný úvazek</i>	-0.13	-0.47, 0.20	0.43
<i>částečný úvazek</i>	-0.01	-0.27, 0.24	0.91
<i>podnikatel/ka</i>	0.11	-0.55, 0.76	0.75
někdo další v domácnosti zaměstnaný			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	-0.06	-0.33, 0.20	0.65
počet dalších dospělých v domácnosti	0.14	-0.01, 0.29	0.061
finanční potíže			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	0.14	-0.05, 0.33	0.14
zdravotní stav dítěte			
<i>nemocné</i>	—	—	
<i>zdravé</i>	-0.28	-0.67, 0.11	0.16
dítě dochází do školky/školy			
<i>nechodí</i>	—	—	
<i>chodí</i>	0.08	-0.26, 0.41	0.66
příbuzenský vztah k dítěti			
<i>biologický rodič</i>	—	—	
<i>pěstoun</i>	0.19	-1.1, 1.5	0.77
<i>jiný</i>	-1.2	-2.5, 0.06	0.061
skupina * vlna měření			
<i>intervenční * druhá</i>	-0.28	-0.49, -0.07	0.010

Pozn.: R2_marg = 0,298; R2_cond = 0,826; ICC = 0,752

Proměnná	Beta	95% CI	p-hodn.
skupina			
<i>kontrolní</i>	—	—	
<i>intervenční</i>	0.38	0.10, 0.66	0.009
vlna měření			
<i>první</i>	—	—	
<i>druhá</i>	0.01	-0.11, 0.13	0.87
věk rodiče v první vlně	0.02	0.00, 0.04	0.084
pohlaví rodiče			
<i>žena</i>	—	—	
<i>muž</i>	-0.03	-0.50, 0.44	0.90
věk dítěte v první vlně	0.01	-0.06, 0.08	0.82
pohlaví dítěte			
<i>dívka</i>	—	—	
<i>chlapec</i>	0.07	-0.19, 0.33	0.57
počet dalších dětí v domácnosti	0.04	-0.06, 0.15	0.42
prac. úvazek rodiče			
<i>nazaměstnaný/á</i>	—	—	
<i>plný úvazek</i>	-0.22	-0.57, 0.13	0.22
<i>částečný úvazek</i>	0.24	-0.01, 0.49	0.061
<i>podnikatel/ka</i>	-0.88	-1.5, -0.23	0.008
někdo další v domácnosti zaměstnaný			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	0.05	-0.23, 0.34	0.70
počet dalších dospělých v domácnosti	-0.06	-0.21, 0.09	0.45
finanční potíže			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	0.05	-0.13, 0.24	0.58
zdravotní stav dítěte			
<i>nemocné</i>	—	—	
<i>zdravé</i>	-0.25	-0.64, 0.13	0.19
dítě dochází do školky/školy			
<i>nechodí</i>	—	—	
<i>chodí</i>	-0.16	-0.52, 0.19	0.36
příbuzenský vztah k dítěti			
<i>biologický rodič</i>	—	—	
<i>pěstoun</i>	-0.88	-2.3, 0.51	0.21
<i>jiný</i>	-0.81	-2.2, 0.58	0.25
skupina * vlna měření			
<i>intervenční * druhá</i>	-0.35	-0.53, -0.16	<0.001

Pozn.: R2_marg = 0,181; R2_cond = 0,864; ICC = 0,834

Proměnná	Beta	95% CI	p-hodn.
skupina			
<i>kontrolní</i>	—	—	
<i>intervenční</i>	-0.42	-0.67, -0.16	0.002
vlna měření			
<i>první</i>	—	—	
<i>druhá</i>	-0.06	-0.19, 0.07	0.36
věk rodiče v první vlně	-0.01	-0.03, 0.01	0.34
pohlaví rodiče			
<i>žena</i>	—	—	
<i>muž</i>	0.01	-0.44, 0.46	0.96
věk dítěte v první vlně	0.01	-0.05, 0.07	0.79
pohlaví dítěte			
<i>dívka</i>	—	—	
<i>chlapec</i>	-0.20	-0.43, 0.03	0.085
počet dalších dětí v domácnosti	-0.02	-0.12, 0.07	0.62
prac. úvazek rodiče			
<i>nezaměstnaný/á</i>	—	—	
<i>plný úvazek</i>	0.12	-0.20, 0.44	0.47
<i>částečný úvazek</i>	-0.25	-0.50, 0.00	0.049
<i>podnikatel/ka</i>	0.28	-0.34, 0.90	0.37
někdo další v domácnosti zaměstnaný			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	0.14	-0.12, 0.40	0.28
počet dalších dospělých v domácnosti	-0.09	-0.24, 0.05	0.20
finanční potíže			
<i>ne</i>	—	—	
<i>ano</i>	-0.09	-0.27, 0.10	0.37
zdravotní stav dítěte			
<i>nemocné</i>	—	—	
<i>zdravé</i>	0.10	-0.27, 0.47	0.60
dítě dochází do školky/školy			
<i>nechodí</i>	—	—	
<i>chodí</i>	0.18	-0.15, 0.51	0.28
příbuzenský vztah k dítěti			
<i>biologický rodič</i>	—	—	
<i>pěstoun</i>	0.57	-0.65, 1.8	0.36
<i>jiný</i>	1.1	-0.12, 2.4	0.077
skupina * vlna měření			
<i>intervenční * druhá</i>	0.44	0.23, 0.65	<0.001

Pozn.: R2_marg = 0,198; R2_cond = 0,788; ICC = 0,736